

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

OSMANLI MİRASININ YUNANİSTAN'IN AZINLIK POLİTİKALARINA
ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Bestami Sadi BİLGİÇ

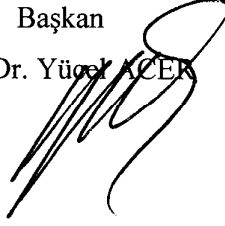
Hazırlayan
Aslı Fatma BURULDAY

Çanakkale–2008

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,
ASLI FATMA BURULDAY'A ait "Osmanlı Mirasının Yunanistan'ın Azınlık
Politikalarına Etkileri" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim
Dalı'nda
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Yücel ACEK

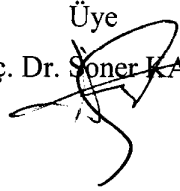
Üye

Doç. Dr. Mehmet YİĞİT

Üye

Yrd. Doç. Dr. Soner KARAGÜL

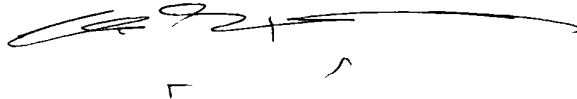
Üye

Yrd. Doç. Dr. Sabri Sami TAN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Halil ŞİMŞEK

ÖZET

Türkiye ve Yunanistan ikili ilişkilerinde birçok defa sorunlu dönemler yaşıyor olsalar da, bu iki ülkenin toplumları, ortak tarihi paydaları nedeni ile ortak birtakım değerleri paylaşmaktadırlar.

Farklı kültür ve etnik kökenden gelen toplumları yüzyıllardır bir arada tutmayı başaran Osmanlı Devleti, İslam Hukuku esaslarına göre oluşturduğu devlet düzeni ile çok farklı etnik ve dini kimliklerden oluşan tebaasına (bugünkü anlamda azınlıklarına) yönelik özgün politikalar uygulamıştır. Bu devlet, hem Yunanistan hem de Türkiye toplumlarının tarihsel mirasında önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmadaki amaç, yaklaşık 400 yıl Osmanlı Devleti Egemenliği altında yaşayan Rumların bugün devlet olarak Osmanlı'dan aldığı ve devam ettirdiği azınlıklara ilişkin tarihsel mirasını incelemektir. Bunun yanı sıra, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nin azınlıklar meselesinde Osmanlı'nın uygulamalarından farklı olan politikaları da inceleme konusu olmaktadır.

ABSTRACT

Although Turkey and Greece have been having many periods of disagreements in their bilateral relations, their communities share common values because of their common past.

The Ottoman Empire, which brought various nations of various ethnic or religious background together, followed a distinctive policies towards its own people which were ethnically or religiously quite different (known as minorities today) with its state structure established on the basis of the thoughts of the Islamic Religion. This State had a distinctive place in the historic legacies of both Turkish and Greek nations.

The purpose of this study is to identify the historical legacy in the issue of minorities that Greece has taken from the Ottoman Empire which dominated the Greek community for over 400 years. Moreover, the policies of Greece on minorities that are different from those of Ottoman Empire are also examined.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MİLLETİ'NDE AZINLIK SİSTEMİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE OSMANLI'DA KİMLİK OLUŞUMU

I. OSMANLI'DA AZINLIK SİSTEMİNİ VE AZINLIK KAVRAMINI ETKİLEYEN UNSURLAR	4
1. Osmanlı Devleti'nin Doğuşu.....	4
2. İslam Hukuku'nda Azınlık Kavramı.....	11
3. İslam Hukuku'nda Zimmet Kavramı	15
4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimler.....	20
II. OSMANLI'DA AZINLIKLARIN HAKLARI VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ	24
1. Gayrimüslimlerin Ferdi Hak ve Hürriyetleri.....	24
2. Gayrimüslimlerin Din ve Vicdan Hürriyetleri.....	26
3. Gayrimüslimlerin Yerleşim Özgürlükleri.....	30
4. Gayrimüslimlerin İcra Ettikleri Görevler.....	34
5. Gayrimüslimlerin Mali Mükellefiyetleri.....	35
5.1. Cizye.....	36
5.2. Tekalif-i Örfiye.....	37
5.3. Cizye Ve Diğer Vergilerden Muaf Tutulanlar.....	38

III. GAYRİMÜSLİMLERİN CEMAAT YAPILANMALARI	39
1. Kurumsal Yapılanmaları ve Ruhani Liderleri.....	39
2. Ruhani Nitelikli İltizam Sistemi.....	40
3. Ruhani Liderlerin İdari, Mali, Cezai ve Sosyal Yetkileri.....	41
3.1 Ruhani Liderlerin İdari Yetkileri.....	41
3.2. Ruhani Liderlerin Mali Yetkileri.....	44
3.3. Ruhani Liderlerin Adli ve Cezai Yetkileri.....	45
4. Ruhani Liderlerin Özel Hukuk Alanındaki Yetkileri.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

YUNAN İSYANI VE YUNAN ULUSUNUN DOĞUŞU

I. YUNAN İSYANI'NIN SEBEPLERİ.....	50
1. Yunan İsyanı'na Sebep Olan Olaylar.....	50
2. Fransız İhtilali ve Etkileri.....	56
3. Ulus, Ulusçuluk ve Ulus Devlet Anlayışı.....	60
II. YUNAN DEVLETİ'NİN DOĞUŞU.....	65
1. Bağımsız Bir Yunan Devleti.....	65
2. Yunan Devleti Ve Ulusçuluk.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUNANİSTAN'DA RESMİ AZINLIKLAR VE ETNİK GRUPLAR

I. YUNANİSTAN'DA ETNİK VEYA DİNİ AZINLIKLAR.....	73
1. Türkler.....	75
2. Makedonlar.....	79

3. Arnavutlar.....	81
4. Ulahlar.....	82
II. YUNANİSTAN'DA AZINLIKLARIN HAKLARI VE ANALİZİ.....	83
1. Müslüman Türklerin Hakları.....	88
2. Diğer Azınlık Grupların Hakları.....	95
SONUÇ	98
KAYNAKÇA.....	101

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler bilimi içerisinde yer alan toplumsal olayları, ulus, ulusçuluk ve ulus devlet gibi kavramları, devletlerin oluşumunu ve uluslararası ilişkilerde yer alan olay ve olguları anlayabilmek için günümüzdeki gelişmelerin tarihine bakmak bir araştırmacının işini kolaylaştırmaktadır. Tarihi irdeleyip araştırmadan bugün üzerinde yapılacak yorum ve değerlendirmeler hiç şüphesiz yanlış sonuçlara yol açacaktır. Bu sebeple tarih bilimi birçok bilim dalına olduğu gibi uluslararası ilişkiler bilimine de önemli katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma, Türkiye ile komşu devlet olmasının yanı sıra tarihsel mirasıyla da birtakım ortak değerler taşıyan Yunanistan'ın bugünkü azınlık politikalarını tarihsel kökene bakarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Bugünkü Yunan devletini oluşturan Rum halkı birçok farklı din ve kültüre sahip olan toplumları yüzyıllarca bir arada tutabilmeyi başarmış bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde yaşamış bir topluluktur. 400 yıla yakın bir zaman bir devletin egemenliği altında yaşayan bir toplum hiç kuşkusuz bu devletten aldığı bir takım değerleri bugüne de taşıyacaktır. Bu sebeple bugünkü Yunanistan'ın azınlık politikalarını değerlendirirken Osmanlı toplum yapısına, idari düzenine dolayısıyla Osmanlı'nın azınlıklarına yaklaşımına bakmak kuşkusuz farklı bir perspektif açacaktır.

Osmanlı Devleti başta, çok farklı medeniyetleri barındırmış olan Anadolu toprakları olmak üzere Avrupa ve Asya'da uzun yüzyıllar hâkimiyetini korumuştur. Bu nedenle genel anlamda Osmanlı tarihini iyi bilmek; Türkiye, Yunanistan ve Dünya tarihini öğrenmek dolayısıyla uluslararası toplumda bugün yaşanan gelişmeleri anlayabilmek açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışma Türk dış politikasında önemli bir yer teşkil eden Yunanistan'ın azınlıklara yaklaşımı ve azınlık politikalarını farklı bir perspektiften ele almaktadır.

Çalışmanın amacı, AB üyesi bir ülke olan Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden aldığı tarihsel mirası azınlık politikalarına yaklaşımı noktasında değerlendirmektir. Bu bağlamda azınlık politikalarını şekillendiren tarihsel süreç önem taşımaktadır. Bu değerlendirme yapılırken, gerek Yunan tarihi gerekse Osmanlı tarihinin konuya katkı sağlayacak argümanları kullanıldı.

Çalışmanın ilk bölümünde, Osmanlı idari yapısında ve Osmanlı'nın o günkü anlamda tebaasına yaklaşımında önemli bir yer teşkil eden millet anlayışı literatürde anıldığı ismi ile millet sistemi irdelendi.

İlk bölümde yapılan inceleme ve analizler ortaya koymaktadır ki, Osmanlı Devleti'nde farklı din, mezhep ve kültürden oluşan toplulukları bir arada buldurması demek olan millet anlayışı, literatürde anıldığı gibi bir sistem olarak şekillenmemiştir. İdari anlamda bir sistemleşme mevcut değildir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklar (bugünkü anlamıyla) İslam Hukuku esasına göre yönetilmiş ve İslam Hukuku anlayışının getirmiş olduğu eşitlik ve hoşgörü ortamında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı sultanı, Müslüman ve Gayrimüslim toplumları tebaa gözüyle görmüş, Gayrimüslim toplumları herhangi bir baskıya maruz bırakmadan kimliklerini koruyarak yaşamalarını sağlamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, 1821 Yunan İsyanı ile sonrası kurulan Yunan Devleti'nin oluşum süreci, isyanı etkileyen 1789 Fransız İhtilali ve Fransız İhtilali sonucunda ortaya çıkan bağımsızlık ve ulusçuluk düşünceleri ele alınmaktadır. Osmanlı düzeninde toplumlar idari, etnik ve ulusal anlamda bir sınıflamaya tabi tutulmamışlardır. Çünkü 19. yüzyıla kadar eşitlik, ulus ve ırk gibi kavramlardan bahsedilemez. Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı uluslaşma fikirleri sonucunda bir devletin egemenliği altında yaşayan toplumlar millet olma bilinci ile bağımsızlık

hareketlerinde bulunmuşlardır. Bu nedenle 19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde millet tabiri kullanılmamış, bugün Osmanlı Devleti'nde millet dediğimiz topluluklar o dönemde dini cemaatlerdir.

Osmanlı Devleti'nde ırki nitelikli bir ayırım olmadığı için Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi toplumlar yüzyıllarca bir arada yaşayabilmişlerdir. Osmanlı Devleti İslam Hukuku ilkeleri çerçevesinde tebaasını yönetmiştir. Buradan hareketle Osmanlı toplumunda uluslaşmadan söz edemediğimiz gibi azınlıklardan da söz edemeyiz. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlere azınlık gözüyle bakılmamıştır. Gayrimüslimler, cemaat liderlerinin gözetiminde kendi hukuk kurallarına bağlı olarak yönetilmişlerdir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti burada İslam Hukuku'nu uygulayan ve ırki bir sınıflandırmaya gitmeyen bir devlet olarak doğu anlayışını yansıtmaktadır.

Yunanistan ise AB üyesi bir ülke olarak Batılı devlet gözüyle görülmektedir. Çalışmanın son bölümü'nde Yunanistan'da yaşayan azınlıklar ve Yunanistan'ın azınlık politikaları ele alınmaktadır. Yunanistan, azınlıkları kimliklerine göre sınıflandırma konusunda Osmanlı egemenliği altında yaşadığı dönemleri miras almıştır.

Yunanistan'ın bugün azınlıklara yaklaşımı incelendiğinde Osmanlı Devleti'nden aldığı miras, azınlıkların kimlikleri konusundadır. Bununla birlikte Yunanistan azınlık politikaları ve azınlıklara yaklaşımı konusunda ise Osmanlı Devleti'nin azınlıklarına yaklaşımından çok farklı bir tutum izlemektedir. Son bölümde Yunanistan'ın azınlık politikaları değerlendirilerek bu politikalar Osmanlı Devleti'nin azınlıklara tanıdığı haklar ve azınlıklara yaklaşımı ile karşılaştırılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MİLLETİ'NDE AZINLIK SİSTEMİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE OSMANLI'DA KİMLİK OLUŞUMU

I. OSMANLI'DA AZINLIK SİSTEMİNİ VE AZINLIK KAVRAMINI ETKİLEYEN UNSURLAR

Osmanlı Devlet sisteminin benimsediği azınlık anlayışı bu çalışmanın başlangıcını oluşturacaktır. Bu bölümde Osmanlı azınlık anlayışının şekillenmesine sebep teşkil eden unsurlar tespit edilerek daha ileriki bölümlerde incelenecek olan Yunanistan'ın azınlık politikalarının Osmanlı azınlık politikaları ile karşılaştırılması sağlanacaktır.

Osmanlı Devleti'nin azınlık anlayışının oluşmasını sağlayan unsurları incelemeyen önce Osmanlı Devleti'nin kurulduğu esnadaki coğrafi ve sosyo-kültürel ortamı ele almak, Osmanlı Devleti'nin kurduğu idari düzenin oluşumunu anlamak için gerekli bir ön koşuldur. Bu nedenle ilk olarak Osmanlı Devleti'nin doğduğu ortam ve şartlar ele alınacaktır.

1. Osmanlı Devleti'nin Doğuşu

Türkiye coğrafyası jeopolitik konumu gereği yüzyıllarca ayakta kalabilmiş dünya imparatorluklarına ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'nun bu tarihsel konumu günümüzdeki medeniyetlere de ışık tutmuştur. Bu nedenle Anadolu'da kurulmuş ve zamanla bir dünya imparatorluğu haline gelmiş Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu

düzeni incelemek hiç kuşkusuz günümüzdeki olay ve olguları sorgulamak açısından önemli kıstaslar çıkaracaktır.

Anadolu toprakları birçok medeniyete ev sahipliği yapması sebebi ile oldukça büyük bir tarihsel zenginliği içinde barındırmaktadır. Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu günümüzdeki birçok ulusun kökenini oluşturmaktadır. Roma, Bizans ve Osmanlı Devletleri'ni Akdeniz'de kurulmuş geniş topraklara hükmetmiş uzun ömürlü çok milliyetli imparatorluklar olarak değerlendirmek mümkündür.¹

Anadolu'da kurulan ve bir dünya imparatorluğu haline gelen imparatorluklar, birbirlerinin halefi olarak kabul edilmektedirler. Bizans, Roma İmparatorluğu'nun halefi, Osmanlı Devleti de Bizans'ın halefi olarak addedilmektedir. Hiç şüphesiz uzun yıllar hatta yüzyıllar boyunca yaşam süren imparatorluklar mutlaka kendilerinden sonra yaşayan imparatorluklara bir takım izler bırakarak tarih sahnesinden silinmişlerdir. Yeni kurulan bir devlet kendisinden önce yıkılmış olan devletin izlerini taşıyabilmektedir. Yeni oluşturulan kurumlarda bir önceki devletin izlerine rastlamak mümkündür. Bunu kuşaktan kuşağa aktarılan olağan bir süreç olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Bu çalışmada ise bu süreçler ele alınarak bugüne ışık tutulmaya çalışılacaktır ve bunu yaparken de şüphesiz en büyük yol gösterici tarih olacaktır.

Anadolu tarihine bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu uzun bir yaşama sahip devlet olarak dikkati çekmektedir. Yaklaşık altı yüz yıllık tarihi ile sadece üzerinde yaşadığımız topraklarda değil, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının büyük bir bölümünde de hüküm sürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu devlet düzeni, kurumsallaşmışlığı ve toplum yapısı ile günümüze ışık tutacak önemli çıkarımları sağlayacaktır.

¹ Carl Brown, **İmparatorluk Mirası İmparatorluk Mirası: Balkanlarda ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.16.

1350'lerde bir sınır beyliği olan Osmanlı İmparatorluğu hızla Avrupa'ya doğru genişlemesi neticesinde üstünlüğünü kısa zamanda kabul ettirerek bir imparatorluk olma yolunda hızla ilerliyordu.

Bir sınır beyliği olarak doğan Osmanlı İmparatorluğu Ortodoks Hıristiyan Balkanlarla Müslüman Anadolu'yu tek bir devlette birleştirecek olan bütün inanç ve ırklara bilmişlercesine davranan gerçek bir sınır İmparatorluğu olarak geliyordu.² Öyleyse küçük bir beylik olarak kurulan Osmanlı İmparatorluğu nasıl hızla genişleyerek Anadolu ve Balkanlar gibi stratejik öneme sahip bölgelerde uzun süren bir istikrar sağlayabildi? Bu sorunun yanıtını o dönemin şartlarında bulmak mümkün: Bunun için öncelikle Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu coğrafi bölge ele alınarak Anadolu'nun Osmanlı Beyliğine sağladığı olanaklar görülebilir. Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca başarısını sürdürmesinde etkili olan ilk unsur, coğrafi unsurdur.

Osmanlılar Bizans'la yani Hıristiyan dünya ile sınırdaş bir yerde kuruldu. Bunun en önemli sonucu Osmanlıların "kâfire" karşı "Müslüman" davasını yürüten bir gazi topluluğu haline gelerek ve bu konudaki fırsatlarını iyi kullanarak Müslüman dünyada büyük itibar sağlamalarıdır.³

Osmanlı Devleti'nin Asya ile Avrupa kıtaları arasında bir köprü olma görevini üstlenen Anadolu'da kurulması, birçok farklı etnik ve dini yapıyı da etkisi altına alma sonucunu doğurmuştur. Coğrafi etkinin yanı sıra İslami kurumların özünü oluşturan insanlara zulüm ve işkenceyi yasaklayan tutum ile Osmanlı Devleti kısa bir sürede etkili bir konuma sahip olmuştur.

² Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 13.

³ Oral Sander, *Anka'nın yükselişi ve düşüşü*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s: 28.

Osmanlı Devleti çok sayıda bilim adamınca kabul gören bir yaklaşımla İslam ilkeleri esasları ile kurulmuş bir devlettir. Osmanlı İmparatorluğu'nu, Müslüman siyasal ve dinsel kurumsallaşmanın o güne dek gerçekleştirilmiş en mükemmel örneğini temsil eden ülke olarak niteleyen siyaset bilimciler ek olarak; Bernard Lewis de, Osmanlı İmparatorluğu'nu kuruluşundan düşüşüne kadar İslam gücünün ve inancının ilerlemesine ve savunmasına adanmış bir devlet olarak tanımlamaktadır.⁴

Bir başka görüşe göre de; uzun ömürlü Osmanlı İmparatorluğu en azından son altı yüzyıl süresince bütün İslam Tarihinde İslam dünyasının en geniş ve en etkili devlet sistemini oluşturdu.⁵ Yine, bir Osmanlı devlet adamı ve tarihçisi olan Ahmet Cevdet, Osmanlı devleti hakkında şöyle bir tespit yapmaktadır: Devlet-i Aliyye'nin asıl hamuru ve mayası ilk başlangıçta bir kabileden ibaret ise de Selçuklu Devleti'nin batması sebebi ile Anadolu yakasında bulunan Türkler soy birliği ile hep bu hamura karışıp bu mayaya dönüp hepsi Osmanlı olduğundan, Devlet-i Aliye, katılan Türk toplumları ile epeyce kuvvetlenmiş ve Osmanlı Devleti büyük bir Türk Devleti haline gelmişti. Hâlbuki ona Müslüman olanlardan o kadar insan katılmıştı ki Osmanlı gerçekte Türk, Rum ve diğer kavimlerden katılanlarla karmaşık büyük bir devlet olmuştu.⁶

Osmanlı İmparatorluğu için bir diğer önemli nokta da Hıristiyan dünyası ile içi içe olmasına rağmen İslam hukukunu ve İslam hukuku ilkelerini uygulayarak Hıristiyan toplumlarına rağmen bu geleneği yaşatmasıdır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu gazi geleneği ve İslam hukukunu bir arada yaşatabilen nadir bir İslam devleti kurdu.

Osmanlı İmparatorluğu, tarihte Roma İmparatorluğu'ndan sonra dini ayrıcalıkların en fazla görüldüğü bir devlettir. Bu dini ayrıcalıklar Osmanlı Devleti'nde zamana ve hükümdarın kişiliğine bağlı olmaksızın gelişmiş ve

⁴Ayrıntılar için bkz: Lewis Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 2004, *Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları*.

⁵Brown, a.g.e., s. 30.

⁶Ahmet Cevdet, **Cevdet Paşa Tarihi**, *İstanbul: Üçdal Neşriyat*, (1. 6. 11. 12. Ciltler), 1974, s. 64.

kurumsallaşmıştı.⁷ Osmanlı Devleti'ndeki bu kurumsallaşmayı sağlayan hiç şüphesiz İslam Hukuku idi. İslam Hukuku ilkelerine göre düzenlenen hükümlere dayanarak yönetilen Osmanlı Devleti bu sayede birçok farklı dini ve etnik kökene sahip toplumlara tek bir yönetim altında birleştirmeyi başarmıştır.

Gazi geleneğince, gazanın sürekliliği devletin temel ilkesi idiye de İmparatorluk, Ortodoks Kilisesi ile milyonlarca Ortodoks Hıristiyan'ın koruyucusu olarak doğmuştur.⁸ Osmanlılar bir birleştirici olma unsuru taşıyarak Müslüman Anadolu ile Hıristiyan Batıyı aynı yönetim ilkeleri altında birleştirmeyi başarmıştır. Dolayısı ile Osmanlı'nın bulunduğu coğrafyanın kültürel çeşitliliği, kendisine bu başarıyı sağlamasına imkân hazırlamıştır.

Osmanlılar Asya ile Avrupa; göçebelik ile yerleşiklik öğelerini bir araya getirmiş ve dünyaya bakışlarında pragmatik daha doğudaki beyliklerin katı kültürel ve toplumsal sınırlamalarından uzak bir devlet oluşturmuşlardır.⁹ İkinci bir unsur olarak Osmanlı Devleti'nin askeri üstünlüğü ele alınacaktır. Osmanlı Devleti'nin gazi geleneği ile beraber yürüttüğü askeri üstünlüğü, Osmanlı yönetimini güçlü siyasal bir yapıya dönüştürmüştür.

Kurucu Osman Bey iyi bir asker olduğu kadar iyi bir yönetici idi. Akıllı, sabırlı, sakin ve etkileyici kişilikliydi... Taraftarları kendisine çok bağlı olup bölünmemiş kişisel hükümlerine sahipti; bunların sonucu olarak Osmanlılar Selçuklu Beyliklerinin çoğundaki hanedanlık çatışmalarından uzak birleşik bir beylik olarak doğdular.¹⁰ Bu noktada belirtmek gerekir ki, Osmanlılar askeri başarılarını siyasal anlamda da sürdürerek güçlü bir devlet yapısı kurmuşlardır. Bunda gerek kurucu Osman Bey'in gerekse Osman Bey'in etrafında yer alan beylerin uzlaşmacı ve idareci karaktere sahip olmalarının payı vardır.

⁷ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 175

⁸ İnalçık, a.g.e., s. 13.

⁹ Sander, a.g.e.. s. 30.

¹⁰ Sander, a.g.e.. s. 23.

Üçüncü bir unsur da, Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan tebaasına onların varlığını İslam hukukuna uygun bir şekilde tanıyıcı yaklaşımıdır. Osmanlı Devleti, İslami geleneğin yaşatıcısı bir ülke olarak gayrimüslim kitap ehli toplumların varlığını tanımış ve onların dinsel kimliklerini yaşatmalarına izin vermiştir. Bunun sayesinde de çok uzun bir zaman bir takım Müslüman tebaa Osmanlı idaresine karşı gelmişlerken, gayrimüslim topluluklar Osmanlı idaresine karşı herhangi bir başkaldırı hareketinde bulunmamışlardır.

Sander'e göre; daha önceki Müslüman-Arap fetihlerinin yarattığı imgenin aksine Osmanlılar, düşmanlarına yani Hıristiyan Avrupa halklarına dinsel bağnazlıktan uzak bir biçimde bakmışlardır.¹¹ Osmanlı Devleti'nde Hıristiyan ve Yahudilerin asimile edilerek zorla kendi dinlerinden uzaklaştırılmaları ve Müslüman olmaya zorlanmaları gibi bir tehdit ile karşılaşmadıkları yüzyıllar boyunca yaşanan bir gerçekliktir. İslam hukukundan kaynaklanan bu gerçeklik Osmanlı Devleti'nin üstün devlet sisteminin oluşmasında önemli bir katkıya sahip olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu bir Türk İmparatorluğu değildi. Osmanlı İmparatorluğu en çok tarih boyunca var olan öteki imparatorluklarla karşılaştırılabilecek çok dilli çok dinli çok kültürlü bir siyasal sistemdi. Osmanlı İmparatorluğu, Müslüman siyasal ve dinsel kurumsallaşmanın o güne dek gerçekleştirilmiş en mükemmel örneğini temsil ediyordu.¹² Bu çok kültürlü siyasal sistemin oluşmasını sağlayan unsur, İslam hukukunun insanlara işkence ve zulmetmeyi kati surette men eden prensibiydi.

¹¹ Sander, a.g.e., s. 27.

¹² Brown, a.g.e., s. 52.

Osmanlı Devleti'nde İslam Hukuku'na göre hangi din ve etnik kökenden olursa olsun devlet sınırları içerisinde yaşayan tüm toplumlar tebaa olarak kabul edilmekteydi. Bu toplumlar yaşama, çalışma ve vicdan hürriyeti bakımından devletin himayesi altındaydı.¹³ Osmanlı devlet düzeni hoşgörülü ve uzlaşmacı bir yönetim biçimini benimsemişti. Bu nedenle Müslümanlar, Yahudiler ve Hıristiyanlar bir arada bulunabilmiştir.

İmparatorluklarını özel koşullar altında kuran Osmanlılar Hıristiyanlara ve Yahudilere karşı özellikle uzlaşmacı ve hoşgörülü oldular.¹⁴ Bütün bu özellikleri üzerinde toplayan Osmanlılar Asya ile Avrupa; göçebelik ile yerleşiklik öğelerini bir araya getirmiş ve dünyaya bakışlarında pragmatik daha doğudaki beyliklerin katı kültürel ve toplumsal sınırlamalarından uzak bir devlet oluşturmuşlardır.¹⁵

Osmanlı Devleti'ni idari düzen ve sosyolojik bakımdan Roma ve Bizans İmparatorlukları gibi diğer imparatorluklardan ayıran en önemli özellik Osmanlı İmparatorluğu'nun İslam Hukuku'nu uygulamış olmasıdır. Bununla birlikte; Bizans ve Roma İmparatorluğu'nun bıraktığı boşluğu gerek siyasal sistemi gerek toplumsal kurumları ile bir doğu batı sentezi yaratarak dolduran Osmanlı İmparatorluğu yaşadığı geniş coğrafyada köklü bir miras bırakmıştır. Yüzyıllar boyunca farklı din ve kültürleri bir arada aynı çatı altında yaşatmayı başarmış bir devletin oluşturduğu kurumsal yapıyı incelemek hiç kuşkusuz günümüzdeki azınlıklara yaklaşım konusunda özellikle son bölümde ele alınacak olan Yunanistan'daki azınlık politikaları konusunda, çalışmaya ışık tutması açısından faydalı olacaktır.

¹³ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, İstanbul: Risale Yayınları, 1990, s. 18.

¹⁴ Brown, a.g.e., s. 42.

¹⁵ Sander, a.g.e., s. 30.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bırakmış olduğu bu köklü mirasın içerisinde yer alan kurum ve mekanizmaları ve bu kurum ve mekanizmaların Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim tebaaya neler getirdiği ikinci alt başlıkta ele alınacak.

Devletin idari alt yapısını oluşturan mekanizmaların en başında, başta da belirtildiği gibi İslam hukuku gelmektedir. Devletin özünü teşkil eden İslam hukuku devlet mekanizmalarını ve toplumsal uygulamaların temelini oluşturmaktadır. Burada incelenecek olan konu gayrimüslimlerin hukuki statüleri, toplumsal hayatlarının İslam hukukuna göre düzenlenip düzenlenmediğidir. Literatüre bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslim tebaaya bir takım hak ve yükümlülükler tanıdığı görülür. Bu hak ve yükümlülüklerin nasıl belirlendiği, gayrimüslimlerin devlet içerisinde gördüğü muamele ve gayrimüslimlerin statüsü incelenecek konular arasında yer alacaktır. Bu noktada öncelikle İslam hukukunun temel prensiplerini ve bu prensiplere göre azınlık kavramını irdelemek yerinde olacaktır:

2. İslam Hukuku'nda Azınlık Kavramı

İslam hukuku; dünyadaki insanları Müslüman olanlar (Müslimler) ve olmayanlar (Gayrimüslimler) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Müslüman olmayanlar da Müşrikler ve Kitap Ehli olanlar olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Müşrikler; putperestler ve kendilerine kitap gönderilmemiş olanlardır. Kitap ehli olanlar ise Yahudiler ve Hıristiyanlardır.

Günümüz devlet hukuku sistemlerine bakıldığında farklı bir anlayışı içeren İslam kamu hukuku, toplulukları iki sınıfa ayırmaktadır: Bir takım hak ve yükümlülükler sahip olan Müslümanlar ile siyasal hak ve tabi oldukları hukuk

kuralları açısından Müslümanlardan farklı olan Zimmîler.¹⁶ Zimmîler, İslam Hukuku kuralları altında korunarak yaşamışlar bununla birlikte kendi hukuk kurallarını da uygulayabilmişlerdir.

İslam Hukuku'nun özünü oluşturan ilkelerin nasıl ortaya çıktığı ile ilgili olarak ele alınması gereken diğer bir husus İslamiyet doğduktan sonra ortaya çıkan sosyolojik durumdur. İslamiyet'in doğduğu yıllarda ortaya çıkan anlaşmazlıklar, İslam Hukuku'nun temelini oluşturan bir belge olarak kabul edilen Medine Vesikası'nın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in İslamiyet'i tebliğ ettiği Mekke'de İslamiyet'i kabul edenler ile etmeyenler arasında çeşitli husumetler yaşanmıştır. Bu dönemde İslam dinini kabul edenler Mekkeliler tarafından düşman olarak kabul edilmiş ve çeşitli mahrumiyetlere maruz bırakılmıştır. Bununla beraber İslamiyet'i kabul eden Müslümanlar Mekkelilerle beraber barış içerisinde yaşayamadıklarını ve çeşitli işkencelere maruz bırakıldıklarını görünce Medinelilerin Akabe biatleri esnasında verdikleri teminat üzerine Medine'ye hicret etmişlerdir.

Hz Muhammed kendisine inanan Müslümanlarla birlikte Medine'ye hicret ettikten sonra din bakımından üç farklı topluluk oluşmuştur. Bunlar Müslümanlar, Yahudiler ve Putperestlerdir. Putperestlerin bir kısmı Müslümanlığı kabul etmiş, Müslümanlığı kabul etmeyen grup Mekke'ye gitmiştir. Hz. Muhammed, geri kalan iki topluluğun dünyevi başkanı olmuştur. Fakat Yahudiler Müslümanların aleyhine yönelik eylemlerde bulununca Yahudilere karşı savaş açmış, neticede bir kısım Yahudi kabileleri Mekke'ye gitmiş, Mekke'ye gitmeyen kabileler ise Ehl-i Zimmet olarak anılmaya başlanmıştır. Bu olaylar sonucunda İslam hukukunun Müslüman olmayanlarla ilgili hükümleri şekillenmeye başlamıştır.

¹⁶ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları'nın Hukuki Durumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 7.

Mekke döneminde Müslümanların Müşrikler karşısında siyasi bir hâkimiyetleri söz konusu olmadığı için bu dönemde gayrimüslimlere uygulanacak siyasi ve hukuki statüyü ortaya koymaları söz konusu olmamıştır. Gayrimüslimlere ilişkin temel prensipler esasen Medine döneminde ortaya çıkmış ve pratiğe dönüşmüştür.¹⁷ Hz Muhammed'in Medine'de yaptığı anlaşmalar fıkıh içinde zimmet hukukunun esasını oluşturmuştur.¹⁸

İslam hukukunda önemli bir yere sahip olan İslam tarihindeki ilk yazılı anlaşma olarak bilinen aynı zamanda bir anayasa niteliği taşıyan bir belge olan Medine Vesikası farklı dinlere mensup grupların bir arada barış ve güven içerisinde yaşamalarına imkân sağlayan bir anlaşma olması bakımından önem taşımaktadır. Modern düşünür ve yazarlar, millet sistemi (ve çok hukuklu sistem) uygulamasının İslam Hukuk tarihindeki temelini Medine Vesikası denilen bu belgeye dayandırırılar.¹⁹

Bu belgenin kabile aristokratlarınca yönetilen topraklarda sivil hürriyetleri garanti eden bir metin olması bakımından ayrı bir öneme sahip olduğunu ifade etmek yanlış olmaz.²⁰ Bu belgenin ortaya çıkış koşulları belgenin niteliğini ve kapsamını anlamak açısından faydalıdır. Bu nedenle o dönemdeki Medine'nin siyasi ve sosyal koşulları göz önüne alınmalıdır. Hz. Muhammed'in Medine'ye hicret ettiği dönemlerde Medine'de Arapların yanı sıra Yahudiler de bulunmaktaydı. Yahudi ve Araplar kendi içlerinde bölünmüş olarak yaşıyorlardı. Bir kısım Arap, Musevilerle birleşerek bir topluluk oluşturmuşlardı. Yine Museviler de kendi içlerinde kabilelere bölünmüşlerdi. Araplarla Yahudiler arasındaki bu bölünmüşlük ve çıkar mücadelesi her iki topluluğa da zarar vermişti. Buradan anlaşılacağı üzere o dönemlerdeki Medine ortamına bölünmüşlük ve uzlaşmazlık hâkimdi. Bu bölünmüşlük sonucunda topluluklar kabilelere ayrılmışlardı.

¹⁷ Macit Kenanoğlu, **Osmanlı Millet Sistemi**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2004, s. 7.

¹⁸ Yavuz Ercan, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2001, s. 3.

¹⁹ Bunlardan biri için bkz: Kenanoğlu, a.g.e., s. 5.

²⁰ Kenanoğlu, a.g.e., s. 6.

Medine’de otorite boşluğu ve siyasi uzlaşmazlığın yaşandığı bu dönemde Hz. Muhammed, kabileler arasındaki ihtilafları gidermeye, siyasi, sosyal ve dini meseleleri yoluna koymaya çalışmaktaydı. Bu gayretlerin sonucunda, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında bir uzlaşma sağlanabilmiştir.

Müslümanlar ve Gayrimüslimler bir site devleti kurma konusunda anlaşip bunu resmi bir belge ile tevsik etmişlerdir. Medinelilerin daha önce bir şehir devleti halinde bile siyasi bir birlik kuramamış olmaları Hz. Peygamber’in bunları dâhili muhtariyetlerini koruyarak siyasi bir birlik halinde teşkilatlandırmasını kolaylaştırmıştır.

Medine Vesikası Medineli Müslümanlarla onlara katılan, onlara tabi olan gayrimüslimler arasında yapılan bir anlaşmadır. Bu Medine Vesikası’nın ilk maddesinde de ifade edilmiştir. Bu anlaşmaya göre adaletin uygulanması merkezi hükümete bırakılmış, şahıslar arasında vuku bulacak olan her türlü ihtilafa Hz. Muhammed’in yüksek hâkim olarak müdahale etmesi öngörülmüştür.

Medine Vesikası gayrimüslimlere kazai alanda yetki sağlamış, gayrimüslimler kendi hukuklarını uygulama imkânı bulmuşlardır. Medine Vesikası; gayrimüslim tebaaya kazai sahada tam bir muhtariyet tanımıştır. Buna göre Yahudi hâkimler, tarafları Yahudi olan davalarda Yahudi hukukunu tatbik edebileceklerdir. Bunun hakkın oluşması için taraflar Hz. Muhammed’e müracaat etmişler, Hz. Muhammed de onların kendi hukuklarını uygulayabilmelerine imkân vermiştir.²¹

Anlaşmanın 25. maddesinde, “Yahudilerin dini kendine, Müslümanların dini de kendinedir” şeklindeki ifade gayrimüslimler için din ve vicdan hürriyetinin açık bir göstergesidir.²²

²¹ Kenanoğlu, a.g.e, s.8..

²² Gül Akyılmaz, **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü**, <http://www.eraren.org/mayıs2008/6.htm>, erişim: 18.03.2008

Anlaşmada İslam Hukuku'nun geçerliliğini ve son mercii olarak üstünlüğünü vurgulayan maddeler ise; herhangi bir ihtilaf vukuu bulursa bu ihtilafın Allah ve Muhammed'e havale edileceği hükmünü ihtiva eden 23. ve 42. maddelerdir.²³ Bu maddelere göre gayrimüslimler arasında çıkacak olan herhangi bir ihtilafta nihai kararı verecek olan merci İslam Hukuku ve Hz. Muhammed'dir.

Medine Anlaşması'nın maddeleri göz önünde bulundurulduğunda, İslam hukukunun oluşma süreci ortaya çıkmaktadır. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki ihtilaflardan doğan Medine Vesikası, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında hak ve yükümlülükler yönünden önemli bir kaynak teşkil etmiştir.

Bununla birlikte bu belge, ileride birçok İslami devletin hukuk kurallarını tayin etmede örnek alacağı bir belge konumuna gelmiştir. Bu nedenle bu anlaşmanın, İslam Hukuku kurallarının oluşturulmasında önemli olduğu ifade edilebilir.

3. İslam Hukuku'nda Zimmet Kavramı

İslam hukukuna göre gayrimüslimler siyasi yönden Ehl-i Harb ve Ehl-i Ahd olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır. Ehl-i Harb, Müslümanlara karşı savaş halinde olanları kapsamaktadır. Ehl-i Ahd ise Müslümanlarla anlaşma yapmış olanları kapsar. Ehl-i Ahd olanlar da üç sınıfa ayrılmaktadır: İlk olarak Zimmîler; İslam devletinin himayesini kabul edenler, diğer bir ismi ile ifade edecek olursak Ehl-i Zimme. İkincisi, Muahedler; kendileri ile barış yapılmış olanlar (Ehl-i Hudne); üçüncüsü ise, Müsteminler; kendilerine eman verilmiş olanlar (Ehl-i Eman).²⁴

İslam hukuk teorisine göre, ülkeler İslam ülkeleri ile ilişkileri bakımından üçe ayrılmaktadır. İslam ülkesi; İslam devletinin hâkimiyetinde olan ülke diğer bir

²³ Kenanoğlu, a.g.e.,s. 9.

²⁴ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi**, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992, s. 14.

adıyla, Darü'l İslam. İslam devletinin hâkimiyetinde olmayan ülke; Müslümanlarla savaş halinde olan ülke, diğer bir adıyla Darü'l Harb. Üçüncü olarak Müslümanlarla barış halinde olan ülkeler de Darü's-Sulh olarak adlandırılmaktadır.

İslam ülkesinde sürekli olarak yaşayan ister gayrimüslim olsun isterse Müslüman tüm insanlar bu İslam ülkesinin vatandaşları olarak eşit hak ve yükümlülüklerle sahiptirler. Müslüman ve gayrimüslim ayırımı yapılmadan hepsi ülkenin vatandaşı statüsündedirler.

İslam hukukuna göre bir ülke İslam devletinin hâkimiyetine geçtiğinde daha önce İslam devleti olmayan ülkede yaşayan gayrimüslimler için iki seçenek bulunmaktadır. Gayrimüslimler artık İslam ülkesi olan toprakları terk edip başka bir ülkeye yerleşebilirler veya İslam hukuku hâkimiyeti altında yaşamak isteyen gayrimüslimler, İslam ülkesinin kural ve hükümlerini kabul ederek İslam ülkesi hâkimiyetinde yaşarlar.

Müslümanlar fethettikleri yerlerdeki insanları İslam dinini kabul etmeye üç defa davet ederler. Daveti kabul ederek Müslüman olanlar diğer Müslümanlarla aynı hak mükellefiyetlere sahip olurlar. Bu daveti kabul etmeyenler ise zimmî statüsünü kabul ettikleri takdirde kendi dinlerinde kalırlar. Hiç kimse silah zoru ile din değiştirmeye zorlanamaz.²⁵

Dar'ül Harb'de yaşarken, kendilerine cihad açılacak gayrimüslim topluluklar cihad öncesinde haraç ve cizye ödeyerek İslam egemenliği altında yaşamayı kabul ederlerse zimmi olarak adlandırılırlar ve İslam Devleti ile bu zimmi olan kimseler arasında yapılan anlaşmaya "zimmet" adı verilir.²⁶

²⁵ Cevdet Küçük, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim Tebaya Gösterilen Tolerans Ve Bu Konuda Artin Paşa'nın Sultan Hamid'e Sunduğu İki Layiha, Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat, Tanzimattan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi**, 4. Cilt, s. 1004.

²⁶ Bozkurt, a.g.e., s. 7.

İslam ülkesinde yaşamak isteyen gayrimüslimler ile bir anlaşma yapılır. Yapılan bu anlaşmada belirlenen hükümlere göre ülkede yaşamaya devam ederler. Gayrimüslimlerin devletle olan ilişkilerinin hukuki temelini bunlarla yapılan zimmet anlaşmaları teşkil etmektedir. Bu anlaşmaya taraf olan ve İslam Devleti tebaası haline gelen gayrimüslimlere de bu anlaşmadan dolayı zimmî denilmektedir.²⁷ Ehl-i Kitab olan gayrimüslimler, İslam devleti hâkimiyetinde yaşamayı kabul ettikleri takdirde kendilerine Allah ve Peygamber'in zimmesi verilir ve böyle kimselere zimmî denilir.²⁸ İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslimler; gayrimüslim tebaa veya gayrimüslim reaya olarak adlandırılmaktadırlar. Zimmîlik kavramı, İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslimleri kapsamaktadır.

Zimmet kelimesi verilmiş söz, anlaşma anlamına gelmektedir. Zimmet, ahit, anlaşma, birinin emniyetini sağlama ve koruma demektir.²⁹ Zimmet kelimesi ahd ve eman anlamına gelir. Bozulması yermeyi gerektiren söz ve eman (ahd), kendileri ile sözleşilmiş ve yemin edilmiş kavim ve topluluk, sözleşme kelimesinin ihtiva ettiği diğer anlamlardan birkaçıdır.³⁰

İslam hukuku bakımından zimmet, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında yapılan bir anlaşmadır. Bu anlaşmanın geçerli olabilmesi için gayrimüslimleri Ehl-i Kitab olmaları ve İslam ülkesinde devamlı yaşıyor olmaları gerekir. Bu anlaşma ya da sözleşme İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslimlere ülkede yaşadıkları sürece haklarını koruma, güvenliklerini sağlama garantisi verir.

İslam Hukukçularına göre, zimmet sözleşmesi ile gayrimüslimler ebedi olarak Müslümanların zimmetinde yani ahd ve emanında kalır. Böylece Darü'l İslam'da sürekli oturma hakkına sahip olurlar.³¹

²⁷ Kenanoğlu, a.g.e., s. 11.

²⁸ Küçük, a.g.e., s. 1007.

²⁹ Ercan, a.g.e., s. 7.

³⁰ Kenanoğlu, a.g.e., s. 12.

³¹ Kenanoğlu, a.g.e., s. 12.

Bu akitle İslam devleti zimmîleri içten ve dıştan karşılaşılabilecekleri her türlü tehlikeye karşı korumayı, can, mal ve ırzlarını güvence altına almayı taahhüt etmektedir. Zimmîlerin maddi ve manevi hayatı İslam devleti tarafından korunarak zimmîlere bir takım özel haklar verilmiştir. Zimmîler, Müslümanların zimmetindedirler. Zimmîlerin korunması sadece İslam devletini ilgilendiren bir konu değil aynı zamanda zimmîlerle beraber yaşayan Müslümanları da bağlayan bir husustur.

Zimmîlerin hak ve yükümlülükleri olduğu gibi Müslümanların da zimmîlere karşı yapmakla yükümlü buldukları görevler vardır. Zimmîlere düşmanlık yapmamak, zimmîye herhangi bir zarar verirse derhal ödemek ve dışarıdan gelecek her türlü saldırıya karşı zimmîyi korumak, Müslümanların zimmîlere karşı olan görevlerindedir.³²

İslam hukukuna göre Müslümanların lehine olan durumlar zimmîlerin lehlerine, Müslümanların aleyhine olan durumlar zimmîlerin de aleyhine gerçekleşecektir. Buradan hareketle gerek Müslümanların gerekse zimmîlerin birbirlerine karşı yerine getirilmesi zorunlu hak ve yükümlülükleri vardır.

Devlet başkanlığı, ordu komutanlığı veya hâkimlik gibi doğrudan doğruya hükümlülikle ilgili olan üst seviyedeki görevler gayrimüslimlere verilmez. Ancak İslam devletine düşmanlıkları görülmeyen zimmîlerin devlet hizmetlerinde çalıştırılmalarında bir sakınca görülmemiştir.³³

Gayrimüslimlerin inanç ve ibadet hürriyetine, öğrenim hürriyetine müdahale edilmemiştir. Onlar da tıpkı Müslümanlar gibi evlenme, vasi tayin etme, miras gibi haklara sahip olmuşlardır. Devletin himayesi altında yaşayan ve her türlü kamu hizmetinden faydalanan gayrimüslimler askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardır.

³² Ercan, a.g.e., s. 8.

³³ Küçük, a.g.e., s. 1008.

Buna karşılık “cizye” adı verilen vergiyi devlete ödemekle mükelleftirler. Ödeyemeyecek durumda olanlardan bu vergi alınmaz. Yine aynı şekilde kadın ve çocuklardan, akıl hastası olanlardan, ihtiyarlardan ve din adamlarından bu vergi alınmamıştır.

Aile hukuku açısından bakıldığında zimmîlerin kendi aralarında yapmış oldukları nikâh akitleri geçerlidir. Miras hukuku açısından ise aynı din mensubu olan zimmîler akrabalık sebebi ile birbirlerine mirasçı olabilirler. Borçlar ve Ticaret Hukuku bakımından zimmîler tıpkı Müslümanlar gibi onların sahip oldukları hak ve yükümlülüklerle sahiptirler. İslam hukukunun cezai hükümleri aynen gayrimüslimlere de uygulanmıştır. Yargılama usulü açısından şer i mahkemelerin yetki alanı hem Müslümanlarla hem de gayrimüslimlerle ilgili bütün davaları kapsamaktadır.³⁴

Şer i mahkemeler ülkede yaşayan her vatandaşın cezai ve hukuki davalarına bakmakla yükümlüdür. Aile hukukunu ilgilendiren konularla ilgili davalarda ise taraflar isterlerse şeriat mahkemesine isterlerse kendi cemaat mahkemesine başvurmakta serbesttir.

Hukuki olarak bakıldığında gayrimüslimlere kamu düzeni ile alakalı konularda İslam hukukunun uygulandığı görülür. Özel hukuk alanına giren aile, miras gibi konularda ise gayrimüslimler kendi hukuki kurallarını uygulamakta özgürdürler. İslam hukuk teorisine göre zimmîlerin ülke içerisinde yaşadıkları süre boyunca tüm hakları korunacak, kendilerine maddi ve manevi anlamda bir zarar gelmemesi için ülke kanunlarınca her türlü önlem alınmıştır. Bununla birlikte zimmet akdi uygulaması ile de İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslimlerin kendi inanç ve kurallarını yaşatabilmelerine olanak sağlanmıştır.

³⁴ Küçük, a.g.e., s. 1008.

Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, zimmet statüsü ile gayrimüslimler belli bir statü içinde İslam devleti egemenliğine girmeden önceki düzenlerini devam ettirmişlerdir. Gayrimüslimlerin, gerek kültürel gerek dini kimlikleri korunarak hakları güvence altına alınmıştır.

4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimler

Bu bölüme kadar İslam hukukunun nasıl doğduğu, prensipleri, zimmîlik kavramı ve gayrimüslimlerin İslam devletlerindeki yeri incelendi. Bu bölümde ise, çalışmaya temel teşkil eden Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimlerin hukuki, siyasi ve sosyal durumunu, imparatorluk içerisinde ne tür haklara sahip olduklarını, Müslüman vatandaşlar ile beraber aynı statüde yer alıp almadıkları ve literatürde millet sistemi olarak anılan kavramın geçerliliğini bu kavramın bir sistem olarak kabul edilip edilemeyeceği üzerinde durulacaktır.

Birçok yazarın eserinde millet sistemi olarak kabul edilen kavram, çalışmanın konusu içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu kısımda, gayrimüslimlerin imparatorluk içerisindeki kurumlarının nasıl idare edildiği, bu kurumların başında yer alan yöneticilerin yetkilerini nereden ve kimlerden aldığı uygulamalarını nasıl şekillendirdiği incelenecek konular arasında yer alacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu tarih boyunca var olan öteki imparatorluklarla karşılaştırılabilecek çok dilli, çok dinli, çok kültürlü bir siyasal sistemdi.³⁵ Osmanlı İmparatorluğu çeşitli dini kimliğe sahip topluluklardan oluşmuş bir imparatorluktu. Burada dikkat çeken husus Osmanlı İmparatorluğu'nun bir ulus devlet olmadığıdır. Çünkü tamamı ile dini kimlikleri ile bütünleşmiş toplumlara o dönemlerde millet, ulus diyebilmek mümkün değildi. Bir Yunan ulusu ya da bir Ermeni ulusundan bahsedebilmemiz imkânsızdı. Ulus diye bir kavram yoktu. Var olan yapı dini

³⁵ Brown, a.g.e., s. 35.

kimlikti. Var olan toplumlar Hıristiyan cemaat, Yahudi cemaat gibi dinsel terimlerle adlandırılıyordu.

Din ve mezhep, Osmanlı Devleti'nde toplulukları nitelendirmede kıstas olarak alınmıştır. Bu sebeple çeşitli etnik kökenlere sahip toplumlar etnik tabirlerle değil, dini kimliklerine göre alınmışlardır. Örneğin; Türk, Rum, Bulgar, Arap kavramları yerine Müslüman, Hıristiyan, Yahudi olarak sınıflandırılmışlardır.³⁶

Osmanlı dünya görüşünde "ulus ve ırk" kavramları yoktu. Emeviler devrinde Araplarda olduğu gibi Arap kökenli olmayan Müslümanları "Mevali" sıfatı ile küçülten bir ayırım, Osmanlılara yabancı idi. Hıristiyan ve Yahudi toplulukları için kullanılan millet kelimesi ise modern ulus anlamında değil, dini cemaat anlamına geliyordu.³⁷

Buradan anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'ndeki millet tabiri ulus anlamında değildir. Millet kavramı karşılığını dini cemaat olarak bulmaktadır. Her bir gayrimüslim toplum, benimsedikleri dine göre adlandırılmaktadır.

Osmanlı fetihlerinin daha çok Batı dünyasına yönelmesi ile gayrimüslim nüfus da artış göstermiştir. Bu durum Müslümanlarla beraber gayrimüslimlerinde hukuki durumlarının düzenlenmesi zorunluluğunu getirmiştir. Gayrimüslimlerinde hukuki statüleri İslam Hukuku ilkelerine göre düzenlenmiştir. Devletin dini alana müdahale etmeme doğrultusundaki tavrı, din olarak benimsedikleri şeylerde gayrimüslimlerin serbest bırakılmasını öngören İslam Hukuku prensibi ile de mutabıktır.³⁸

³⁶ Akyılmaz, a.g.e., s. 2.

³⁷ Taner Timur, **Osmanlı Kimliği**, Ankara: İmge Kitabevi, 1998, s. 160.

³⁸ Kenanoğlu, a.g.e., s. 31.

Gayrimüslimlere ruhani liderlerinin gözetiminde ibadet ve ayinlerini rahatça uygulamaları için imtiyazlar verilmiştir. Zimmîlerin dini özgürlükleri bu şekilde korunmuşsa da dini görevinin yanı sıra idari görevleri de bulunan kilise teşkilatının Osmanlı idari yapısı ile uyumlu hale getirilmesi bir yapılanma sorununu da beraberinde getirmiştir. Literatürde bu sorunun millet sistemi adı verilen bir düzenleme ile çözüldüğünden bahsedilmektedir. Millet sistemi olarak adlandırılan düşünceye göre, devlet içinde devlet oluşturularak her dini grubun kendi lideri gözetiminde idare edildiği bir yapı oluşturulmuştur. Bu yapıya göre her ruhani lider cemaati üzerinde sınırlı bir yetkiye sahiptir.

Dini liderler, idaresi altında bulunan cemaatleri ile ilgili bütün işlerden dolayı Osmanlı yönetimine karşı sorumlu sayılmışlar, devletle cemaatleri arasında aracı ve temsilci görevini üstlenmişlerdir. Bununla birlikte, dini liderlerin kötü idarelerinden rahatsızlık duyan cemaat mensupları bu şikâyetlerini doğrudan doğruya Osmanlı yönetimine de iletebilmişlerdir.³⁹

Osmanlı Devleti belirlediği bu düzenle, gayrimüslimlerle doğrudan ilişki kurmak yerine cemaat liderleri aracılığı ile ilişki kurarak yönetimlerini sağlamıştır. Tebaanın toplumdaki statüsü dini bir cemaatin mensubu olması sayesinde belirleniyordu. Cemaatler, cemaat liderleri vasıtası ile devlet yönetimi ile ilişki kurmakta, cemaat liderleri de cemaat üyelerinin davranışları ve diğer yükümlülükleri açısından Osmanlı Devleti'ne karşı sorumluluk taşımaktaydılar.⁴⁰

Stanford Shaw'ın Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye adlı eserindeki "Osmanlı İmparatorluğu'nda oturan yabancı uyruklular millet statüsünün sağladığı çıkarların çoğu ile Osmanlı yasalarından bağımsızlıklarıyla kazandıkları ayrıcalıklı durum sonunda millet içinde millet, kendi başlarına bir imparatorluk olup Osmanlı

³⁹ Akyılmaz, a.g.e., s. 4.

⁴⁰ Eryılmaz, a.g.e., s. 33.

yetkililerinin müdahalesi olmadan istediklerini yapar hale geldiler”⁴¹ ifadesi özellikle millet içinde millet olma kavramının Osmanlı idari yapısı ile uyum göstermemesi açısından geçerliliğini yitirmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda idari açıdan bir millet ayırımı ya da sistem olarak bir millet sistemi mevcut değildir. Osmanlı yönetimi idari açıdan bu tür bir sistemi benimsememiştir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde barındırdığı tüm toplulukları dini kimliklerine göre ayıran bir mekanizmaya sahiptir ve o dönemlerde ulus, uluslaşma gibi kavramlar tarih sahnesine çıkmadığı için millet kavramından bahsetmek imkânsızdır.

Millet ayırımında dil ve ırk esası gözetilmemekle birlikte, aynı dili konuşan Ermeniler, mensup oldukları etnik kökene göre değil, bağlı oldukları kiliseye göre Katolik ve Protestan olarak adlandırılmaktadırlar. İmparatorluğun dağılma dönemine kadar nüfus sayımında bile dinsel sınıflandırma esas alınmıştır.⁴²

Ulus, ön planda dil ve ırk aidiyetine dayanan bir olgudur. Osmanlıdaki millet ise din ve mezhep aidiyetine dayanırdı.⁴³ Dolayısıyla Osmanlı idari yapısı içinde ırki bir millet ayırımından bahsetmek mümkün değildir. Sadece sosyolojik anlamda bir ayırım söz konusudur. Bu ayırım da tebaa içerisindeki yani Müslüman olan tebaa ile gayrimüslim tebaa arasındaki farklılıklardan kaynaklanan bir ayırımdır.

Braude, bu bağlamda, daha çok yazışmalarda ve devletin kayıtlarında kullanılan ifadelerle göre bir belirleme yapmaya çalışmakta ve kısaca ifade etmek gerekirse, millet kelimesi o dönemde yaygın kullanıma sahip olmadığına göre ortada bir millet sisteminin varlığından da söz edilemez, demektedir.⁴⁴

⁴¹ Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, çev. Mehmet Harmancı, cilt 1, 1976, İstanbul: e yayınları.

⁴² Ortaylı, a.g.e., s. 177.

⁴³ İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, içinde, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 997.

⁴⁴ Aktaran, Kenanoğlu, a.g.e., s. 44.

Literatürde millet sistemi olarak anılan kavram, Osmanlı Devleti'nde içerdiği anlam bakımından bir sistem olarak kabul edilmemelidir. Bu anlayış, bir İslam devleti olan Osmanlı Devleti'nin idari yapısında da İslami etkilerin bir yansıması olarak görülebilir. O dönemde ulus ve uluslaşma kavramlarının henüz ortaya çıkmadığı da göz önüne alınırsa millet olma ve milletlerin sınıflandırılması süreçlerinin de olmadığı kabul edilebilir.

II. OSMANLI'DA AZINLIKLARIN HAKLARI VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Osmanlı azınlıkları söz konusu edildiğinde hemen akla gelen ve sorgulanan husus siyasî ve dinî haklar olurken, aslında onların yüzyıllar boyu muaf tutuldukları görevler, iktisadî büyümelerine imkân tanıyan serbestlikler pek de söz konusu edilmez. Böylece azınlıkların Osmanlı Devleti'ne karşı duruşu, çağın getirdiği demokrasi ve millî devlet söylemleri içinde haklılık kazanırken, Osmanlı devlet ve toplum yapısı içinde kültürlerini, dinlerini koruyup yaşatma imkânı verilmesinin bir sonucu olarak da iktisaden nasıl büyüyüp güçlendikleri göz ardı edilmiştir.⁴⁵ Bu tartışmalar ışığında çalışmanın bu kısmında Osmanlı'da azınlık hakları ele alınacaktır.

1. Gayrimüslimlerin Ferdi Hak Ve Hürriyetleri

Bir İslam devleti olan Osmanlı İmparatorluğu kanunnameler çıkarırken bu kanunnameler kaynağını İslam hukukundan almıştır. Ülkede yaşayan Müslüman ve gayrimüslimlere eşit koşullarda aynı kanunlar uygulanmıştır. Osmanlı devleti kendi

⁴⁵ Şennur Şenel, **Osmanlı Azınlıkları ve Yabancı Tüccarlar: Çatışan Zihniyetler ve Çelişkili Uygulamalarda Ticarî Fayda**, <http://www.2023.gen.tr/agustos2006/6.htm>, erişim: 20.08.2006.

tebaası olan gayrimüslimlerle ilişkilerini düzenlerken İslam Hukuku'nun zimmîlere ilişkin prensiplerini esas almıştır.⁴⁶

Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'ndan önceki İslam ülkelerinde uygulandığı gibi zimmîlik esaslarına göre gayrimüslimler hak ve yükümlülüklerle sahip olmuşlardır. İslam hukuku gerek Müslüman vatandaşlara gerekse gayrimüslim vatandaşlara eşit şekilde uygulanmıştır. Bu eşitlik Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan kanunların genelliği prensibinden ileri gelmektedir. Bu prensibe göre Osmanlı makamlarının koyduğu kanunların ülkede yaşayan tüm tebaayı yani Müslüman ve gayrimüslimleri kapsayıcı niteliktedir.

Bütün İslam hükümdarları gibi Osmanlılar da uyruklarını Müslüman olsun olmasın reaya yani sürü sayar. Fermanları reayayı Tanrı'nın emanet olarak verdiğini sıkı sık tekrarlardı. Halil İnalçık'ın da belirttiği gibi Osmanlı Devleti kanunlarının uygulanmasında Müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmamış çıkarılan tüm kanunlarda eşit şekilde tüm tebaa (ülke sınırları içinde yaşayan) sorumlu tutulmuştur.⁴⁷

Kanunnamelere göz atıldığında Osmanlı uygulamasında kanunnamelerdeki hükümlerin hem Müslümanları hem de gayrimüslimleri kapsadığı görülür. Yani kanunnamelerde herhangi bir konuya ilişkin olarak yapılmış düzenlemeler ayırım yapılmaksızın hem Müslümanlara hem de gayrimüslimlere uygulanmaktadır. Kanun yapma yetkisinin sadece Osmanlı makamlarına ait olduğunu ve kanunların genelliği ilkesine göre tüm kanunnamelerin Müslüman ve gayrimüslimleri eşit koşulda etkilediğini söyledikten sonra, şöyle bir ifadede bulunabiliriz: Gayrimüslim ruhani liderler kendi cemaat üyeleri için hiçbir şekilde icrai nitelikte kanun yapma ve bu kanunları uygulama gibi bir yetkiye sahip değildir, bu ancak Osmanlı idari mercilerinin ruhani liderlere İslam hukuku çerçevesinde verdiği yetki ile mümkün olmaktadır. Bu yetkiyi de imtiyaz beratları ve ahitnameler oluşturmaktadır.

⁴⁶ Kenanoğlu, a.g.e., s. 281.

⁴⁷ İnalçık, a.g.e., s. 73.

Kanunnameye yer alan hükümlerde yer alan gayrimüslimler için farklı bir uygulama yapıp yapılmayacağı belirtilmemiş ise kanunnamedeki hüküm hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler için geçerlidir. Bazı hususlar da örneğin cezai hükümlerde gayrimüslimler için farklı düzenlemelere gidildiği görülmüştür. Bu durum kanunnameye belirtilmemiş ise durum aynıdır, yani tüm tebaa için geçerli bir kanunname'dir. Bu tür farklı uygulamalara gidilmesi İslam hukukunun prensipleri ile ilgili bir konudur.

2. Gayrimüslimlerin Din Ve Vicdan Hürriyetleri

Daha önce ifade edildiği gibi tüm İslam Devletleri'nde geçerli olan ve bir İslam Devleti'nin özü sayılan İslam Hukuku'nun getirmiş olduğu hükümler, tıpkı tüm İslam Devletleri'nde uygulandığı gibi Osmanlı Devleti'nde de uygulanmıştır.

İslam Hukuku'ndan doğan Ehl-i Kitap olanlara karşı gösterilen din ve vicdan özgürlüğü, Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan gayrimüslim tebaaya da uygulanmıştır. Ehl-i Kitap olan gayrimüslimler, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşadıkları ve devlet başındaki idarecilerin uyguladıkları kanun hükümlerine riayet ettikleri sürece ne İslam dinini benimsemeye zorlanmışlar ne de sahip oldukları inançlardan dolayı işkence ve asimilasyona maruz kalmışlardır. Osmanlı Devleti'nin özünü oluşturan bu doğu anlayışın Batı'daki ırki yaklaşımların tam tersidir. Osmanlı Devleti egemenliği altında yaşayan tebaasına ırki yönden bir sınıflandırma yapmamış sadece tebaası içinde yer alan toplumları dini topluluklar olarak nitelendirmiştir.

Osmanlılar da kendilerinden önceki diğer İslam Devletleri'nin yolunda yürüyerek idareleri altına aldıkları unsurların dini inançlarına dokunmamışlardır.⁴⁸ Osmanlı Devleti'nin dini inançlara müdahale etmemesi sonucunda gayrimüslimler,

⁴⁸ Küçük, age, s. 247.

yaşadıkları topluma ve devlete daha çok bağlanmışlar ve böylelikle çatışmadan, toplumsal karmaşadan uzak bir şekilde yüzyıllar boyunca azınlık sorunları yaşanmadan ayakta kalabilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'ni azınlık sorunları yaşanmadan yüzyıllarca ayakta tutan İslami anlayışa göre, özgürlük kavramı kişinin başkalarına zarar vermeden her şeyi yapabilmesi olarak şekillenmiştir.⁴⁹ Bu durumda, tebaa ister Müslüman ister gayrimüslim olsun hem kendisine hem de başkalarına zarar vermediği sürece istediği davranışta bulunabilmede özgür bırakılmıştır. Bununla birlikte İslam Dini herkesi Müslüman olmaya davet etme yönünde bir yaklaşıma sahip olmasına rağmen gayrimüslimlerin din konusundaki özgürlüklerine müdahale edilmemiştir. İslam hukuku anlayışına göre, gayrimüslimler, İslam dinine girme ve ibadet konularında zorlanamaz ve İslam dini mensubu olmadıkları içinde özgürlükleri kısıtlanamaz.

Osmanlılar, siyasal sistemlerinin birçoğunu genel olarak Avrupa'ya kıyasla dinsel azınlıkları çok daha fazla kabul ettikleri ve İslam'ı kabul etmeye zorlamadıkları için (devşirme sistemi önemli bir istisna oluşturuyordu) ve gayrimüslimlere devlet içinde yükselme olanağı tanıdıkları için Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslim ya da Türk olmayan uyruklarının kültürel bütünlüğünü tehdit etmekle suçlanması çok güçtür. Tersine Osmanlı Millet Sistemi sonraları ulus-devletlere dönüşecek olan bu ön-ulusların (proto-nations) varlıklarını sürdürmesini sağladı.⁵⁰

Osmanlı Devleti hüküm sürdüğü 622 yıl boyunca yönetimi altında bulunan çeşitli din ve kültürlerden oluşmuş toplumlara hiçbir dini zorlama getirilmeden, bu toplumların kimlik ve geleneklerini yaşatmalarına imkan sunmuştur.

⁴⁹ Belkıs Konan, **Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonlar Çerçevesinde Yabancıların Din ve Vicdan Özgürlüğü**, <http://www.auf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2008-57-01-konan.pdf>/erişim: 16.03.2008.

⁵⁰ Brown, a.g.e., s. 30.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Müslüman olmayan halk, kilise ve havralar içinde rahatça ve ayrıntılara ilişkin bazı kısıtlamalar dışında istediği gibi ibadet etme hakkına sahip olmuştur.⁵¹ Osmanlılar İslam geleneği içinde Ehl-i Kitaba hoşgörülü davranmış, Ehl-i Kitap konulan özel vergileri ödeme şartı ile kendi ibadet biçimlerini korumuşlardır.⁵²

Din ve vicdan hürriyeti açısından baktığımızda, gayrimüslimlerin ibadet ve ayinlerini özgürce yerine getirebildiklerini görüyoruz. Gayrimüslimlerin sadece dinlerinin gereğini yerine getirme konusunda değil, ibadet ettikleri mabetlerinin korunması hususunda da özgürlükleri bulunmaktaydı.⁵³ İslamlaştırma politikası güdülmediğinden gayrimüslim reaya ibadetlerini ibadethanelerinde aleni olarak gerçekleştirebiliyorlardı. Devlet makamları ibadet özgürlüğü bakımından geniş bir hoşgörüyü sahipti.

Osmanlı Devleti, gayrimüslimlere getirdiği ibadet özgürlüğü ile beraber kilise ve manastırlardan haksız yere para toplanmasını men etmiş, ayinlere müdahale yasaklanmış ve kiliselerin korunması ile ilgili olarak birçok emir yayınlamıştır. Mahalli idarelerin gayrimüslimlere haksız davranışlarını men edici yasaklamalar getirilmiştir.

Devlet, imparatorlukta birçok bölgede yer alan kadılara gönderdiği emirlerle kadimden gayrimüslimlerin tasarruflarında olan emlak, arazi, kilise ve manastırlara ve bu kurumların ruhban ve hizmetçilerine müdahale edilmemesini emretmiştir.⁵⁴

⁵¹ Ercan, a.g.e., s. 239.

⁵² Kenanoğlu, a.g.e., s. 285.

⁵³ Akyılmaz, a.g.e., s. 8.

⁵⁴ Kenanoğlu, a.g.e., s. 286.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler, sadece şahıs olarak değil aynı zamanda tüzel kişiliğe sahip kiliselerin korunması yönünden de din özgürlüğünden faydalanıyorlardı.⁵⁵

Gayrimüslimlerin ibadet yerlerine yapılacak her türlü saldırının önlenmesi devletin sorumluluğunda olan bir konudur. Kiliseler ve ruhban sınıfı her türlü münferit vakaya karşı korunmuştur. Gayrimüslimlerin ibadethanelerinin tamiri ve inşası konusunda da Osmanlı Devleti'nin getirmiş olduğu birtakım uygulamalar, idari düzenin İslam Hukuku prensiplerine uygun olarak oluşturulduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde kilise, manastır ve ibadethanelerin tamiri ve inşasında İslam Hukuku'nda öngörülen “kadim olma” ve “aslına fazla bir şey eklemeyen tamir etme” prensiplerinin cari olduğu görülmektedir.⁵⁶

İbadet yerlerinin hukuki durumları; kadim mi yoksa hadis mi olduğu üzerine belirlenmektedir. İslam Hukuku kurallarına göre kilise kadimse yani; Kilisenin yapıldığı tarih bilinmiyor, kilise öteden beri bulunduğu yerde mevcut ise kiliseye dokunulmamakta ve tamirine izin verilmektedir. Ancak kilise kadim değil de hadis ise yani; kilisenin yapıldığı tarih belli ise bu durumda kilisenin yıktırılması gerekmektedir. Bununla birlikte ibadethanelerde yüksek sesle ayin yapmak, müzik aleti çalmak ve içki içmek yasaklanmıştır. Ayrıca kilise ve havralarda yapılan ayinlerin ibadethane dışına çıkmaması İslam Hukuku'na dayanan yasaklar arasındadır.

⁵⁵ Konan, a.g.e., s. 5.

⁵⁶ Kenanoğlu, a.g.e., s. 289.

3. Gayrimüslimlerin Yerleşim Özgürlükleri

Osmanlı İmparatorluğu, yerleşim ve seyahat özgürlüğü konusunda da gayrimüslim tebaaya geniş haklar tanımıştır. Farklı din ve mezheplere sahip olanların seyahat ve yerleşim hakları engellenmemiş ve sınırlandırılmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde Müslüman olmayan halk seyahat ve ikamet etmek bakımından bir iki istisnai durum dışında tüm Müslüman tebaaya yakın bir konumda tutulmuştur.

Bu istisnalardan en önemlisi, Müslümanlar için kutsal kabul edilen Mekke ve Medine gibi şehirlerle; Cami, mescit ve türbe gibi yerlere gayrimüslimlerin girmesinin yasaklanmış olmasıdır.

Kuşkusuz bu istisnai durum İslam Hukuku'ndan doğan inanca saygı hususuna dayanılarak ortaya çıkmıştır. Yine bu kurala paralel olarak Müslüman halkın da gayrimüslimlere ait kilise, manastır ve özellikle Kudüs'teki kutsal yerler ve havra gibi yerlere girmeleri yasaklanmıştır. Bununla birlikte Müslümanlarla gayrimüslimlerin bir arada oturmalarına engel teşkil edecek bir düzenleme yapılmamıştır.

İslam Hukuku'nda gayrimüslimlerin Müslümanlarla bir arada oturmalarını yasaklayan bir hüküm bulunmamaktadır.⁵⁷ İslam hukuku zimmîler ile Müslümanların farklı yerlerde oturmalarını sağlayacak bir düzenleme yapmamıştır. Ancak, uygulamada zimmîlerin çeşitli mahallelere yerleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte zimmîler şehrin diğer kesimlerinden bağımsız bir düzen içerisinde değillerdir.⁵⁸ Zimmî tebaanın farklı yerleşim bölgelerinde olmaları tamamıyla sosyolojik bir sonuçtur.

⁵⁷ Kenanoğlu, a.g.e., s. 317.

⁵⁸ Akyılmaz, a.g.e., s. 10.

Osmanlı Devleti Rumeli’de ilk fetihlere başladığı andan itibaren düzenli bir iskân politikası takip etmiştir. Fetih sırasında köy ve şehirlerini terk eden yerli halkın yerine Anadolu’dan gelen Türkler yerleştirilmiştir. Bu sayede bir iskân politikası sürdürülmeye çalışılmıştır. Rumeli’de ilk dönemlerde Müslümanlarla Hıristiyanların bir arada iskân edildiği köy ve mahalleler oluşturulmuştu, bununla birlikte bazı bölgelerde gayrimüslimler için ayrı mahalleler kurulmuştur. Osmanlı Devleti’nde özellikle yeni fethedilen bölgeler için düzenli bir iskân politikasının oluşturulduğunu görmekteyiz. Müslümanlarla gayrimüslimlerin oturdukları bölgeleri ayırma yoluna oluşan bir takım sosyolojik şartlar neticesinde gidilmiştir.

Sosyolojik şartların imkân sağladığı dönemlerde Osmanlı imparatorluğu içinde yaşayan halkın Müslim-Gayrimüslim ayrımına gitmeden iç içe yaşadığını görüyoruz. Zaman içerisinde yaşanabilecek birtakım huzursuzlukları önlemek amacı ile Müslüman mahalleleri ile gayrimüslim mahalleleri ayrılmıştır.

İmparatorluk sınırları içerisinde Müslim-Gayrimüslim olduğuna bakılmaksızın tebaa istediği her yerde oturabilir.⁵⁹ Bununla birlikte birkaç istisnai durum göze çarpmaktadır. Örneğin; cami çevresinde Müslüman cemaatin azalmasına sebep olacağı endişesi ile gayrimüslimlerin ikametine izin verilmemiştir. Bu sebepten dolayı cami yakınında evleri olan gayrimüslimlerin evlerinin değeri ile Müslümanlara satılması ve gayrimüslimlerin zarara uğramalarının engellenmesi yoluna gidilmiştir.

Zimmilerin Müslümanlarca kutsal olarak kabul edilen bazı bölgelere yerleşmeleri fermanlarla yasaklanmıştır. Örneğin; 1581 tarihli bir fermanla, zimmilerin İstanbul’da Eyüp Sultan civarında ikamet etmeleri yasaklanmıştır.⁶⁰

⁵⁹ Kenanoğlu, a.g.e., s. 320.

⁶⁰ Bozkurt, a.g.e., s. 18

Zımmilerin Müslümanlarca kutsal sayılan yerlerde oturmamalarına dair konulan yasaklar kuşkusuz ibadet farklılıklarından kaynaklanan olumsuzlukları önlemek amacını taşımaktadır.

Ezan, sala ve Kuran okunurken rahatsız edici davranışlarda bulunan gayrimüslimlerin gürültülerinden cemaatin rahatsız olmaları dolayısıyla camiye yakın yerlerde oturan Yahudilerin evlerinin ve dükkânlarının Müslümanlara sattırılması emredilmiştir.⁶¹ Özellikle Halep ve Bağdat'ta gayrimüslimlerin cami civarında ev satın almaları sonucunda Müslüman mahalleleri ile Yahudi ve Hıristiyan mahallelerinin ayrılması talep edilmiştir. Özellikle yaşanan bir takım münferit vakalardan sonra bu talep artmıştır. Zengin Yahudi ve Hıristiyanların Müslüman mahallelerinde evler satın alarak bu evleri meyhane olarak kullanmaları, şarap satımı ve fuhuş gibi meşru olmayan yollara gitmelerinden dolayı devlet birtakım hükümlerle evlerin Müslümanlara satılmasını ve Müslüman mahallelerinde meşru olmayan fiillerin engellenmesini sağlamıştır.

Görüldüğü gibi devlet, halkın huzurunu bozucu durumlar karşısında ve birtakım sosyolojik nedenlerle Müslümanlarla gayrimüslimlerin oturdukları yerlerin ayrılmasını hükme bağlamıştır. Bu istisnai durumlar dışında Gayrimüslimlerle Müslümanlar bir arada yaşamışlardır.

Gayrimüslimlerin Müslüman mahallelerinde ikametleri hususunda idarecilerin kendilerine yapılan şikâyetleri dikkatli bir biçimde tahkikattan geçirdikleri, iddiaların doğruluğunu tespitinde azami gayret gösterdikleri görülmektedir. Şayet iddialar varit değilse gayrimüslimler lehine hükümler verilmiş ve yerlerinden çıkarılmamaları kararlaştırılmıştır.

⁶¹ Kenanoğlu, age, s. 321.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler belli dönemlerde iskân politikaları gereğince belli yerlerde iskâna tabi tutulmuşlar veya sürgün edilmişlerdir. İzlenen bu politikaların çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Huzursuzluk çıkararak zimmîler etrafa zarar vermelerinden dolayı buldukları yerden çıkarılarak farklı bir yere sürgün edilmişlerdir.

Selanik kadısına gönderilen hükümde Selanik Yahudilerinden Aragon cemaatinden bir Yahudi'nin eşkıyalığından dolayı sürgün edilmesi emredilmiştir. Bu olayda Yahudi cemaati kadıya şikâyetle bulunmuştur.⁶² Çeşitli nedenler yüzünden dağılan ve harap olmaya yüz tutan köylerde devlet, halkı eski yerinde oturmaya zorlamıştır. Mesela Sırbistan'da Poposta adlı köyde veba salgını olduğundan halkının çoğu ölmüş ve diğer komşu köylerin birçoğu da göç ettiğinden göç edenlerin buldurulup eski yerlerine iade edilmesi için kadıya hüküm yazılmıştır.⁶³

Yeni fethedilen bölgelerde yaşayan halkın bir kısmı zorunlu iskâna tabi tutulmuştur. Bu zorunlu iskânların nedeni, ihtiyaç duyulan meslek sahiplerinden yararlanabilmek ve güvenliği sağlamaktır. Birçok meslek ve sanat sahibi İstanbul'a veya diğer Osmanlı kentlerine gönderilerek ihtiyaç duyulan alanlardaki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. 1534 tarihinde Kanuni, Van ve çevresini ele geçirdikten sonra buralarda bulunan usta kuyumcu ve sanatkâr Ermenilerden bir grubu İstanbul'a göndermiştir. Gerek Asya'da gerek Afrika'da gerekse Avrupa'da yeni fethedilen yerlerde buna benzer birçok örnekler verilebilir.

Bir yerin fethi sırasında oradaki halkın bir kısmının İstanbul'a veya başka bir Osmanlı kentine gönderilmesinin diğer bir nedeni de güvenlik önlemidir. Mesela, Fatih, Bosna ve Menküb'ü fethettikten sonra halkın bir kısmını güvenlik gerekçesi ile İstanbul'a sürmüştür. Kanuni Belgrad'ı fethedince orada da aynı yönteme

⁶² Kenanoğlu, a.g.e., s. 326.

⁶³ Ercan, a.g.e., s. 176.

başvurulmuştur.⁶⁴ Bu zorunlu ikametler dışında halkın özellikle Rumeli ve Anadolu halkının İstanbul'a yerleşmeleri yasaklanmıştır.

1567 yılında getirilen İstanbul'a yerleşim ile ilgili yasak sadece gayrimüslimleri değil, tüm tebaayı kapsamaktadır. Bu yasaklamanın altında yatan iki önemli neden bulunmaktadır: Birincisi, yaşadığı yerleşim bölgesinden ayrılan halk, üretimin düşmesine neden olacak ve bir ekonomik sıkıntı yaşanacaktı. İkincisi, bu tür göçlerle nüfusu artan İstanbul'da yiyecek ve içecek sıkıntısı artacaktı. Bu sebeplerden dolayı Osmanlı yönetimi bu zorunlu ikametleri gerçekleştirmiştir ancak zorunlu ikametler dışında gayrimüslim halkın ikamet özgürlüğüne dokunulmamıştır ve gerektiğinde Osmanlı yönetimi tarafından halkın bu özgürlüğü korunmuştur.

4. Gayrimüslimlerin İcra Ettikleri Görevler

Gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'nde buldukları görevler, devlet içerisindeki konumlarını ve Müslüman tebaa ile ilişkilerini ortaya koyacaktır. II. Mehmet döneminde devlet Hıristiyan tebaadan farklı amaçlarla yararlanmıştı. Bu dönemde Hıristiyanlar asayişin temininde kullanılmışlardır. Kanunnamelerde yer alan hükümlere göre gayrimüslimler derbendcilik, gümrük eminliği, esir pazarı kethüdalığı gibi görevlerde bulunmuşlardır. Devlet adına çalışan ve hizmet eden zimmîler yaptıkları hizmetler karşılığında devletçe tımar tevcihleri ile ödüllendirilmişlerdir.

Ermeniler ve Fenerli Rumlar devlete resmi ya da yarı resmi pozisyonlarda hizmet vermişlerdir. Bununla birlikte gayrimüslimler askeri inzibat, donanmalarda kürekçilik, baruthanenin korunması, tüccarlık ve divan tercümanlığı gibi görevlerde bulunmuşlardır.⁶⁵

⁶⁴ Ercan, a.g.e., s. 177.

⁶⁵ Akyılmaz, a.g.e., s. 10.

Gayrimüslimlerin ileri gelenlerine hem kendileri itaat ettikleri hem de halkın geri kalanının itaat etmelerini sağladıkları için tımarlar verilmiştir. Kanunlarda yer alan hükümler zimmîlerin orduda yer aldığını ve subaşı olarak görev yaptığını da göstermektedir. Bu dönemlerde dinleri, gayrimüslimlerin Osmanlı ordusuna girmesine engel teşkil etmemiştir. Osmanlılar Balkanları fethederken bu bölgedeki bir kısım Hıristiyan feodal beyler sipahi olarak görev yapmışlardır. Zimmîlerin istihdam edildiği işlerin başında kethüdalık, kalfalık, iskele ve gümrük eminliği, mültezimlik ve mukataa eminliği gelmektedir.⁶⁶ Farklı mezheplere mensup Hıristiyanlara kendi mezheplerinden olan kethüdalar tayin edilmiştir. Kethüdalarından memnun olmayan zimmîlerin mahkemeye müracaat ederek kethüdalarının değiştirilmesini istedikleri görülür.

Gayrimüslimlere tabip olarak da görev yapmışlardır. Saray tabiplerinin birçoğunun Yahudi olduğunun ve bazı Yahudi tabiplerin de Müslümanlara bakmak üzere görevlendirildiğini görmekteyiz. Bununla birlikte Hassa gemilerde mimar olarak, kalelerde ok ve yay tamircisi olarak, top arabası imalinde, dergâh-muallâ çavuşu olarak da görev yapmışlardır. Gayrimüslimlerin devlet adına bir kısım alışverişlerde, şehrin zahiresinin tedarikinde ve bilirkışı olarak kullanıldıkları vakidir. Öte yandan maslahatgüzar olarak görev yapanlar olduğu gibi son dönemlerde vezir ve vali olarak görev yapan gayrimüslimlere de rastlanır.

5. Gayrimüslimlerin Mali Mükellefiyetleri

Gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'ndeki mali mükellefiyetlerini iki başlık altında incelemek mümkündür: ilk olarak Gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'ne ödedikleri önemli bir vergi olan cizye vergisi, ikincisi olarak ise, tekâlif-i örfiye olarak adlandırılan mali mükellefiyetlerdir.

⁶⁶ Kenanoğlu, a.g.e., s. 332.

5.1. Cizye

Gayrimüslimlerin bir İslam Devleti'nin tebaası olduğunu gösteren en önemli alametlerden birisi olan cizye, Osmanlı Devleti'nde de kendisine uygulama alanı bulmuştur. Osmanlı Devleti'nde bu kurum İslam Hukuku'nun bir gereği olarak uygulanmıştır.

Osmanlı Devleti'ndeki idari düzenlemeler İslam Hukuku'na göre düzenlenmişti. Zimmîlerden alınan cizye de bu düzenlemenin bir sonucuydu. Buna göre, zimmîler kendilerine sağlanan himaye ve emniyete karşılık devlete bu vergiyi ödemekle yükümlüdürler.⁶⁷

Cizyenin menşeinin Eski Yunan ve Romalılara kadar uzandığı ifade edilse de Osmanlıların bu kurumu adı geçen milletlerden almadığı, tam tersine bir İslam hukuku kurumu olarak tevarüs ettiği kesindir. O nedenle Osmanlı'daki cizyenin kaynağını da başka kaynaklara irca etme çabasının mantıki ve bilimsel olduğu söylenemez.⁶⁸ Cizye, gayrimüslim halk içinde belli bir takım koşulları taşıyan kimselerden, kişi başına alınan vergi idi. Koşullar, belli bir yaşta bulunmak, hasta, sakat ve işsiz olmamak, Ehl-i zimmet olmaktı. Bu nitelikleri üzerinde taşıyan her zimmî cizye ödemekle yükümlü idi. Cizye terimi daha çok imparatorluğun resmi kayıtlarında kullanılıyordu. Halk arasında bu vergiye genellikle haraç denilirdi. Cizye İslam Hukuku'na göre, maktu cizye ve ale'r rüus cizye olmak üzere ikiye ayrılır. Maktu cizye fetih zamanında sulhen tayin edilen maktu bedeldir. Kararlaştırıldığı şekilde ve miktarda alınır. Ale'r rüus cizye ise herkesin mali gücüne göre ve şahıs adına tarh olunan cizyedir. Bu tasnife göre mükellefler üç sınıfa

⁶⁷ Doğan Yörük, **16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu**, <http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos.mak/makaleler/erişim:23.01.2008>.

⁶⁸ Kenanoğlu, a.g.e., s. 379.

ayrılıyordu: Mali gücü iyi olanlardan yıllık kırk sekiz dirhem, orta düzeyde gelir sahibi olanlardan yirmi dört dirhem, mali gücü iyi olmayanlardan ise on iki dirhem alınmaktaydı.⁶⁹

Osmanlı Devleti'nde bir bölgeye veya kişiye cizye vergisi konulacağı zaman verilen ferman, berat, hüküm, nişan ve benzeri belgelerde konunun kökeninin İslam hukukundan geldiği ve İslamiyet'in ilk yıllarında nasıl uygulandığı ve ne kadar vergi alındığı belirtilerek cizye ve haracın dinselliği gösterilmeye çalışılıyordu.

Bu noktadan hareketle Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerden alınan vergilerin Müslümanlara kıyasla bir haksızlık olduğunu ve bir yasa dışılık halinin bulunduğunu söyleyemeyiz. Çünkü Müslümanlardan alınan zekâtın cizyeye bir karşılık olduğunu kabul edebiliriz. Cizye gayrimüslimlerin askerlikten ve zekâttan muaf olmaları sonucu ödedikleri bir vergi olduğuna göre burada gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında bir eşitlik kurulmuş olduğunu söyleyebiliriz.

5.2. Tekâlif-İ Örfiye

Cizye haricinde gayrimüslimlerin ödemekle yükümlü oldukları birtakım mali mükellefiyetleri bulunmaktadır. Bunlar devlet tarafından gayrimüslimlerin birtakım faaliyetlerine veya verilen izinlere mukabil konulmuş olan vergilerdir. Osmanlı Devleti'nde reaya prensip olarak korunmuş ve ağır veya kanunsuz vergilerle zulmedilmemesi için yetkililer uyarılmıştır. Devlet görevlilerince reayadan fazla akçe talep edilmemesi, şeriata ve kadim kanuna aykırı uygulamalardan kaçınılması emredilmiştir.

⁶⁹ Ercan, a.g.e., s. 251.

Rençberlik için İstanbul'a gelip, altı aydan fazla kalan zimmîlerden yuva haracı denilen bir vergi alınmaktaydı. Yahudilerin “avarız ve kürekçi akçesi”, “yave akçesi”, “rav akçesi” gibi isimlerle anılan vergileri ödedikleri görülmektedir. Patriklerden Tekâlif-i Örfiye talep edilmemesi gerektiğine dair emirler de yayınlanmıştır. Devletçe verilen emirlerin tebliği için vilayet, sancak, kasaba ve köylerdeki kiliselere gönderilen papazların yevmiyelerini tasadduklarla sağlamaları sebebiyle onlara düşen tekâlifleri milletleri tarafından ödenmekte olduğundan kendilerinden bu tür vergiler talep edilmemesi istenmiştir.⁷⁰

5.3. Cizye ve Diğer Vergilerden Muaf Tutulanlar

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin vermeye yükümlü oldukları vergilerden bağışlanan zimmîler de bulunmaktaydı. Bunlar, “muaf ve müsellemler” olarak nitelendirilmekteydi.

Bir zimmînin ya da zimmî topluluğunun vergiden muaf tutulması bir hizmet karşılığında olurdu. Zimmîler daha çok “avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiye vergilerinden muaf tutulmuşlardır. Bunun sebebi ise cizye ve haraç gibi vergilerden muaf olunması gelirin azalmasına neden olacağı içindir. Bu nedenle bu tür vergilerden muaf tutulma genellikle askeri hizmetler karşılığında olmaktadır.

Geçit yerlerinde, kalelerde, adalarda ve sınır boylarında bulunan gayrimüslimler coğrafi konumları ve buralarda gördükleri hizmetler nedeni ile cizye ve diğer vergilerden muaf tutulur veya daha az vergi öderlerdi. Müslümanlara ait bir kuruma vakfedilen topraklar üzerinde yaşayanlardan, vergi toplanmasına yardım eden, zimmî iken Müslüman olan, verimsiz topraklarda oturan, çalışmayacak kadar yaşlanan zimmîlerden durumlarına göre kısmen veya tamamen vergi alınmazdı. Bir

⁷⁰ Kenanoğlu, a.g.e., s. 378.

yerin fethi sırasında hizmeti görülen veya fetihten sonra o bölgede oturan zimmîlerin de bazen geçici bir süre için bazen de sürekli olarak vergileri bağışlanırdı.

Tebaanın yaptığı bu genel hizmetler dışında devlet memuru ve asker olarak görev yapan zimmîler de vergiden muaf tutulurdu. Vergiden bağışlanma konusunda Müslüman olmayan din adamlarının özel bir yeri vardır. Başlangıçta bütün din adamları vergiden muaftı. Din adamlarının sahip oldukları bu aşırı ayrıcalıklı durum bir süre sonra kötüye kullanıldığından kaldırıldı. Önceleri bütün din adamları vergiden muaf iken sonradan çalışan, para kazanan ve ticaret yapanlar vergiye bağlandı. Vergiden bağışlanma hastalar, sakatlar, yaşlılar ve kendini tümüyle ibadete vermiş ve başka hiçbir işle uğraşmayan din adamlarına verildi.⁷¹

III. GAYRİMÜSLİMLERİN CEMAAT YAPILANMALARI

1. Kurumsal Yapılanmaları ve Ruhani Liderleri

Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi Osmanlı Devleti'nde uygulanan kanunnamelerdeki tüm hükümler gerek Müslüman gerekse gayrimüslim tebaayı kapsayıcı niteliktedir. Uygulanan tüm hükümler eşit şekilde tüm tebaa için geçerli kılınmıştır. Buradan hareketle Osmanlı Devleti'nde kanunların genellik ilkesine göre düzenlendiğini belirtmek yanlış olmaz. Bu nedenle kanun koyuculuk vasfı sadece Osmanlı makamlarına aittir. Gayrimüslim ruhani liderler kendi cemaat mensupları için icrai nitelikte ayrı bir kanun yapma ve bunu uygulama yetkisine sahip değildir.

⁷¹ Ercan, a.g.e.,s. 259.

2. Ruhani Nitelikli İltizam Sistemi

Osmanlı Devleti gayrimüslimleri gerek ruhani liderlerin dini yetkilerini gerekse kilise teşkilatını göz önüne alarak onları kendi hukuki, dini, idari ve adli sistemleri ile nasıl uyumlulaştırabileceğini düşünerek bir iltizam sistemi benimsemiştir.

Devlet, ruhani reislerin yetkilerini denetim altında tutabilmek ve devlet idaresi ile uyum sağlayabilmek amacıyla ruhani iltizam sistemi olarak adlandırılan bir yapı ile gayrimüslimleri bir düzene tabi tutmuştur. Ruhani iltizam sisteminde ruhani reislerin atanabilmesi devlet tarafından alınan belli bir meblağa tabi tutulmuştur. Ruhani reislerin kendi cemaatleri üzerinde bir yetki sahibi olabilmesi bu meblağın ödenmesi ile gerçekleşmiştir. Bu sisteme göre bu meblağı ödemeyen ruhani reisler göreve başlayamıyordu.

Gayrimüslim ruhani liderlerin kilise hukukundan ve hiyerarşik yapıdan kaynaklanan idari ve mali yetkilerinin denetim dışı kalmaması, devlet otoritesinin kaybolmaması ve reyanın ezilmesinin önüne geçilebilmesi için, kilise adamlarının toplayacağı vergiler, iltizam usulü ile kontrol altına alınmıştır.

Patriğin dini alandaki yetkilerini kullanması ve adli alanda her iki tarafın kendi cemaat mensuplarının teşkil ettiği bir ihtilafı, yine her iki tarafın rızasıyla bir hakem niteliğinde olmak üzere çözebilmesi de yine bu meblağın ödenmesine bağlıdır. Burada otonom bir yapı yerine, devletin koyduğu kurallara göre faaliyet gösteren ve denetim altında olan bir mültezimin, idari ve mali meseleler yanında esas itibariyle ruhani niteliği ağır basan bir kişinin dini konularda yetkili kılınması söz konusudur. Yani devlet gayrimüslimlerin idaresi için ayrı bir yapılanma, ayrı bir idare metodu kullanmamış, diğer mültezimler gibi bir mültezim tayin etmiştir.

3. Ruhani Liderlerin İdari, Mali, Cezai Ve Sosyal Yetkileri

3.1 Ruhani Liderlerin İdari Yetkileri

Ruhani liderlerin Osmanlı Devleti içerisinde gerek idari gerekse mali meselelerde bir idareci sıfatıyla kendi cemaatleri üzerinde birtakım yetkilere sahip olduğu söylenebilir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, ruhani liderlerin sahip oldukları yetkilerin sınırlarını nelerin belirlediği bu yetkilerin hangi koşullar altında geçerliliğini yitireceğidir. Osmanlı topraklarında ikamet eden yabancılar, elçileri ve konsoloslarının yönetiminde millet sistemine benzer özerk bir statüye sahiptirler. Söz konusu yabancıları Osmanlı yasalarına göre değil, kendi ülkelerinin kanunlarına göre yönetilirler. Patrikler mutlak bir otoriteye sahipti ve hiçbir Osmanlı yetkilisi patriklerin karar ve uygulamalarına karışamazdı.

İdari açıdan gayrimüslim ruhani reislerin kendi cemaatleri üzerindeki yetkilerinin nitelik ve kapsamını tayin edebilmek için öncelikle her gayrimüslim cemaatin ne tür idari kurum ve teşkilatlara sahip olduğunu görmek gerekir. Dikkate alınması gereken diğer bir husus, bu idari teşkilatların Osmanlı idari yapısı ile nasıl bir münasebet içerisinde olduğudur.

Osmanlı Devleti coğrafi açıdan beş adet Rum patrikliğini (İstanbul, Kudüs, Antakya, İskenderiye, Tur-i Sina) ve Kıbrıs Başpiskoposluğu'nu bünyesinde barındırmıştır.⁷² Ortodoks Kilisesi'ndeki hiyerarşiye göre patrik en üst konumdadır. Patrikten sonra rütbe olarak metropolit piskopos, metropolit piskopostan sonra da piskopos gelmektedir. Metropolitler patriğin vekili olarak adlandırılmışlardır ve her biri görev aldığı bölgede ruhani işlerden sorumlu konumdadırlar.

⁷² Kenanoğlu, a.g.e., s. 151.

Patriklerin cemaatleri ve diğer görevlilerle ilişkilerinde patriğin otoritesi başlangıç döneminden itibaren aynı seviyede olmamıştır. İlk dönemlerde patrikler kendi cemaatleri üzerinde çok etkin bir otoriteye sahip olamamışlardır. Patriklerin cemaatleri üzerindeki etkinlikleri ne tür haklara sahip oldukları ve gerek idari gerek dini görevlerinin Osmanlı devletince ne şekilde düzenlendiğini diğer bir ifade ile Osmanlı bakış açısını bir takım belgelerdeki ifadelerden tespit edilebilmektedir.

Belgelerde patrik olanların “istiklal-i memuriyetlerinin” varlığına işaret eden ifadelere rastlanmaktadır. Bu belgelerde geçen “istiklal-i memuriyet” ifadesi devlete karşı değil, kendi cemaat mensuplarına karşı bir istiklali ifade eder. Yani mevcut kurallara aykırı olarak cemaat mensuplarında hiç kimsenin Patrikhanenin işlerine müdahale etmemesi anlamını taşır. Patrikle kendi cemaati arasındaki ilişkilerde özellikle cemaatin alacak hakları ve rüsumları konusunda kadının devreye girdiği görülür. Aynı şekilde reayayı ifsad edici hareketlerde bulunan ruhbanların cezalandırılıp hapsedilmesi kadı vasıtasıyla olmaktadır.⁷³

Ruhanilerin patrikhane dâhilinde nerenin kimin iltizamında olduğuna ilişkin ihtilafları da devletçe çözülmüştür. Örneğin; Üsküp Metropoliti verdiği dilekçede, iltizamına dâhil olan Komanova kazasına dâhil köyler kadimden beri Üsküp metropolitince idare edilirken, Köstendil metropolitinin dört yıldan beri haksız ve yetkisiz olarak bu köylerden patriklik ve metropolitlik vergisi toplayıp kendisine zarar verdiğini ileri sürmüş ve bu toplanan vergilerin marifet-i şer ile kendisine iadesini talep etmiş bunun üzerine yazılan derkenarda metropolitlerin iltizamlarında olan kazalara tabi köylerin tek tek kayıtları olmayıp kadimden ne veçhile zaptolunagelmiş ise ol minval üzere zabtettirilmesi gerektiği emredilmiştir. Bu durumda patriğin otoritesinin niteliğini gösterdiği gibi yetki alanını belirlemede devletin etkili olduğunu da ortaya koymaktadır.⁷⁴

⁷³ Kenanoğlu, a.g.e., s. 156.

⁷⁴ Kenanoğlu, a.g.e., s. 158.

Patrik idari alandaki yetkilerini kullanırken sadece kendi cemaati ile ilgili konularda müdahildir. Müslümanları da ilgilendiren meselelerde kadılar devreye girerek cemaat liderlerine emir verebilmektedirler. Mesela gürültülü biçimde ayin yapıp küfür alameti sayılan şeyleri açıkça izhar eden papazlar doğrudan kadı tarafından uyarılıp engellenmekteydiler.⁷⁵

Müslümanları ilgilendiren hususlarda gerektiğinde Osmanlı makamları ruhani liderlere müdahale ederek Gayrimüslimlerin ve Müslümanların zarar görmesini engelleme yoluna gitmiştir. Bu amaçla idari alanda patriklerin bazı isteklerine ilişkin durumlarda özellikle Osmanlı yönetimi tarafından oluşturulan düzenin değiştirilme talebine yönelik olarak devlet gereken müdahaleyi yapmış ve bu gibi talepler devletçe reddedilmiştir.

Patriklerin bazı talepleri daha çok patrikhane işlerinde tek başına hareket etme eğiliminden kaynaklanmakta olup, devletçe buna sıcak bakılmamış ve cemaat-i metropolitanın da işlerin icrasında patrikle birlikte yetkili olduğu ifade edilmiştir.⁷⁶ Belgelerdeki ifadelerden anlaşıldığı üzere devlet; dini liderlerin yetki alanlarını çok iyi belirlemiş ve yetki alanlarının dışına çıkılması durumunda gereken müdahaleyi yapmıştır. Bu anlamda Osmanlı yönetimi gerek Gayrimüslimler gerekse Gayrimüslim cemaatlerin liderleri üzerinde tam bir otoriteye sahiptir. Cemaat liderlerinin otoritesinin sınırlarını da belirleyen yine Osmanlı idaresidir.

⁷⁵ Kenanoğlu, a.g.e., s. 161.

⁷⁶ Kenanoğlu, a.g.e., s. 162.

3.2. Ruhani Liderlerin Mali Yetkileri

Gayrimüslim ruhani liderlerin cemaatleri üzerindeki otoritesini artırmalarını sağlayan bir diğer yetkisi de mali alana ilişkin olan yetkileridir. Ruhani liderlerin cemaatleri üzerinde sahip olduğu bu yetki hiçbir zaman onların otonom bir statüye ulaşmalarını sağlayacak düzeyde olmamıştır. Bu noktada, ruhani liderlerin cemaatlerinden ne tür vergiler topladığını incelemek ve bu vergilerin niteliğini belirlemek; devletin ruhani liderleri ne tür yetkilerle donattığı ve ruhani liderlerin vergi toplama yetkisinin kapsamı ve kendiliklerinden vergi toplayıp toplayamayacakları hususlarının aydınlatılmasını sağlayacaktır.

Patrikler kendi cemaatlerinden bir mültezim sıfatıyla belli meblağları tahsil etmektedirler. Tahsil edilen bu meblağlar devlete her yıl ödemek zorunda oldukları maktu miktarları ödemede kullandıkları meblağlardır. Bu vergilerden ödenmesi mecburi olanlar devletçe, hem ad hem de miktar olarak belirlenmiştir. Gayrimüslimlerin gönüllü olarak ödedikleri tasadduk ve nüzurat akçelerinde ise böyle bir belirlilik söz konusu değildir. Bu nedenle patriklerin kendi cemaatlerinden diledikleri şekilde vergi toplamalarına imkân tanıyan bir yetkiye sahip olmalarından bahsedilemez.⁷⁷

Gayrimüslim din adamları prensip olarak kar sağlayan işlerle uğraşmıyor ve vergilerden muaf tutuluyorlardı fakat zaman içerisinde bir takım değişikliklerle gayrimüslim din adamları da vergi ödemeye başladı ve bu vergiler bir prensip haline geldi. Hazineye sağlanan bu gelirler için piskopos mukataası adıyla ayrı bir bölüm açılmıştı. Bu vergilerden en önemlisi pişkeş olarak adlandırılan vergiydi. İnalçık, pişkeşin çıkış biçimi itibarıyla bir vergi değil, daha çok bir hediye niteliğinde olup zamanla ödenmesi gerekli bir nakdi ödeme olarak yerleştiğini ifade etmektedir.⁷⁸

⁷⁷ Kenanoğlu, a.g.e., s. 185.

⁷⁸ Aktaran, Kenanoğlu, a.g.e., s. 187.

Patriklerin göreve atandıklarında ve görev süresince her yıl ödeyecekleri vergilerin miktarları belgelerde belirtilmiştir. Patriklerin mali konularda yetkilerini kullanabilmesi devlet tarafından güvence altına alınmıştır, bununla birlikte mukataa vergisi alan metropolitlere müdahale edilmemesi konusunda da devlet gereken önlemleri almıştır.

Görüldüğü gibi ruhani liderler görevlerine başladıkları andan itibaren ve görevlerine devam ettikleri süre içerisinde Osmanlı yönetimine çeşitli isimlerle anılan vergileri belli dönemlerde ödemek durumundaydılar. Bu vergilerin toplanma sürecinde vergi toplamakla görevli yetkililere devlet gereken teminatı sağlamıştır. Aynı şekilde ruhani liderler kendi cemaatlerinden vergi toplarken de devletin koyduğu kurallara riayet ederek hareket etmişlerdir. Ruhani liderler kendi otoriteleri ile değil, devletin vermiş olduğu yetki ile cemaatlerinden vergi toplamışlardır.

3.3. Ruhani Liderlerin Adli ve Cezai Yetkileri

Gayrimüslim ruhani liderler cemaatlerine ilişkin dini konularda yetkili kılınmışlardır. Devlet bu konuda ruhani liderleri yetkilendirmişti. Gayrimüslimler dini meseleler dışındaki birçok konuda kadının yargılama alanı içinde idiler. Gayrimüslimler tercihen de kadının kararlarını benimsemiştir. Çünkü Müslüman mahkemelerinde görülen davalar sonucunda Gayrimüslimlere birçok teminat sağlanmaktaydı. Gayrimüslimler özel hukuk ile ilgili davalarında, Müslüman mahkemelerine gitmeyi kendi sert dini kurallarından kaçmak için bir araç haline getirmişlerdi. Gayrimüslim cemaatler sadece Müslümanlarla ilgili olan ilgili olan davalarda değil, kendi aralarında çıkan husumetlerin çözümünde de Müslüman mahkemelerine başvuruyordu.

Rum, Ermeni ve Yahudiler yalnız devlet, hükümet ve Müslüman halk ile olan ilişkilerinde değil, kendi aralarında cemaat örgütlerinin çözeceği işlerde bile büyük

bir güven ile müftülere ve hele mahkemelere başvurdukları her zaman görülen ve olağan sayılan işlerdendi.⁷⁹ Gayrimüslimlerin bu tutumu Osmanlı yönetimi tarafından Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında hiçbir ayırım gözetmeden eşit koşullar altında yönetilmelerinin sağlandığını göstermektedir. Milletlerin reisleri yalnızca kendi cemaatlerinin dini ibadet ve hayır işlerini değil, ayrıca evlilik, eğitim, boşanma, vesayet ve miras gibi kişisel statü konularının düzenlenişini de denetliyordu.

Cemaat üyeleri arasında çıkan ihtilaflarda patrik ve metropolitlerin müdahalesi tarafların rızası ile gerçekleşmekteydi. Bu husus beratlarda açık bir şekilde yer almış ve zimmîler bu yola devletten izin almaksızın başvurabilmiştir. İhtilafa konu olan taraflardan birinin isteği ile ruhani liderlerin konu ile ilgilenmeleri sağlanmıştır. Taraflardan sadece birinin başvurusu yeterli görülmektedir. Müracaat sahipleri, cemaat baskısı unsurunun etkin olabilmesi için davalarının bir kere de Patrikhanede görülmesini istemişlerdir. Patrikhane tarafından incelenen bir mesele tekrar dava konusu olabilmıştır. Patrikhane devlet yetkili organlarınca bilgi edinmek amacıyla müracaat edildiği de görülmüştür. Patrikhane burada mahkemeye yardımcı bir organ gibi çalışmaktadır.⁸⁰

Bir diğer önemli husus da Osmanlı Devleti'nde uygulanan ceza hukuku kurallarıdır. İslam Hukuku'na göre ceza hususunda Müslüman-Gayrimüslim ayırımı yapılmadan gayrimüslimlerin de Müslümanlara uygulanan kurallara tabi tutulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Mühimme Defteri kayıtlarına bakıldığında ister ruhban sınıfından isterse reayadan olsun gayrimüslimlerin ceza hukukuna ilişkin fiillerinin şer'i mahkemelerce ve İslam Hukuku kurallarına göre cezalandırıldığı görülmektedir. Bu gibi durumlarda emirler doğrudan kadıya ve diğer devlet görevlilerine yöneltilmiş olup suç işleyen bir papazın patrik tarafından tevkifi diye bir husus yoktur. Buradan

⁷⁹ Kenanoğlu, a.g.e., s. 203.

⁸⁰ Kenanoğlu, a.g.e., s. 216.

anlaşılabacağı gibi bu tür hususlarda devlet organlarının müdahalesi ve yaptırımını söz konusu olmaktadır. Ruhani reislerce verilen cezalar şunlardır: Sürgün Cezası, Kalabend Etme, Küreğe Vurma, Kulebend Etme, Falaka-Değnek Cezası.

Sürgün Cezası

Arşiv belgelerinde ruhani reislerce verilmesi talep edilen ve en çok rastlanan cezalandırma türü nefy, yani sürgün cezasıdır. Bu tür cezalandırmada patrik talepte bulunmakta, talep onaylanırsa ceza infaz edilmektedir. Bu cezanın uygulanması devletin onayına bağlıdır. Bu ceza gayrimüslim cemaatler için bir disiplin cezası niteliğinde olup, cemaatin disiplinini koruma anlamına gelmektedir.⁸¹

Kalabend Etme

Kalabend etme cezası esas itibariyle hem ruhban takımına hem de diğer cemaat mensuplarına verilmekte olan bir cezadır. Sabık patrikler veya bir kısım papazlar bu cezaya çarptırılmışlardır. Bu ceza, ayine mugayir hareket, ruhbanı taciz etme, halkı taciz etme, yapılan tembih ve nasihatlere aldırmama, başka bir mezhebe geçme, reayayı başka bir mezhebe geçirme, metropolitlik umurunu ihlal gibi sebeplerden ötürü verilmektedir. Genel olarak ceza ıslah oluncaya kadar gibi bir ifade ile belgelerde yer almıştır. Buradan cezanın süresinin değişebileceği gibi bir sonuç çıkmaktadır.⁸²

Küreğe Vurma

Küreğe vurma cezasının uygulanmasına ilişkin belgelerde bu cezanın sebebi olarak genelde ayine mugayir hareket etme gösterilmektedir. Bazen de fesat çıkarıcıların küreğe konulduğu görülür. Kürek cezalarının affi içinde gayrimüslimler doğrudan devlete müracaat etmişlerdir.

⁸¹ Kenanoğlu, a.g.e., s. 224.

⁸² Kenanoğlu, a.g.e., s. 229.

Kulebend Etme

Ruhbanlar için uygulanan ve bir manastırın kulesinde hapsedme şeklinde gerçekleştirilen bir cezadır.

4. Ruhani Liderlerin Özel Hukuk Alanındaki Yetkileri

Evlenme-Boşanma-Nafaka

Zımmilerin özel hukuk alanına giren evlenme, boşanma ve nafaka ile ilgili meselelerinde yetkili kurum ruhani liderlerdir. Bu konulardaki yetki Osmanlı idaresi tarafından tamamen ruhban sınıfına bırakılmıştır.

Yetkilerin teferruatlı olarak sayıldığı bütün patriklik ve metropolitlik beratlarında, ayrıca ortaya çıkan problemlere ve yetki çekişmelerine ait ihtilaflara ilişkin devletçe verilen bütün emirlerde, nikâh akdi ve feshi konusunda yetkinin ruhbanlara ait olduğu açık bir biçimde ifade edilmiştir. Belgelerde genel ifade biçimi olarak “akd-i nikâh, fesh-i nikâh ve münaziün fi h olan iki zimmî arasına başkalarının girmemesi”, “akd-i nikâh ve fesh-i nikâh maddelerinde münazaa eden iki zimmî mabeynlerin rızalarıyla ıslah ve iktiza ederse kiliselerinde ayinleri üzere yemin verdik de” şeklinde ifadeler kullanılmaktadır.⁸³

Özel Hukuk alanındaki ihtilafların çözümü, patrik, metropolit ve vekillerine bırakılmış ve bu konuda herhangi bir müdahaleye izin verilmemesi devlet tarafından sağlanmıştır. Örneğin; gayrimüslimlerin nikâh akdinde metropolit ve vekillerinden başka kimsenin müdahale etmemesi hususunda bir ferman talep edilmiştir. Müslüman din adamlarının gayrimüslimlere ait nikâhları kıymamaları ve ehl-i örfünde bu konuda cebir kullanmamaları verilen emirler arasındadır.

⁸³ Kenanoğlu, a.g.e., s. 246.

Evlenme ve boşanma hususlarında kendi cemaat liderlerinin etkisi altında olan Hıristiyanlar zaman zaman evlenme ve boşanma isteklerini şer’i mahkemelere başvurmak sureti ile gerçekleştirmek istemişlerdir. Literatürde bu yolla birçok Hıristiyan’ın devlete başvurduğu yolundaki ifadelere rastlanmaktadır.

19. yüzyılın başlarına kadar Hıristiyanların evlenme ve boşanma konularındaki mali ve diğer problemlerde şer’i mahkemeye gitmekte ısrar ettikleri görülmektedir. Arşiv belgelerinde de gayrimüslimlerin evlilik akdinden doğan ihtilafların da zaman zaman devletin devreye girdiği görülmektedir.⁸⁴ Özellikle kendi dini kurallarına göre eşlerinden boşanamayan Katolikler ve İslami geleneğin unsurlarından yararlanmak isteyen Hıristiyanlar şer’i mahkemelerde İslam Hukuku’na göre eşlerinden boşanabilmişlerdir.

Patrik ve metropolitlerin yetkisindeki davalarda ihtilafa düşen gayrimüslimler, davalarının yeniden incelenebilmesi ve patrikhanenin daha geniş inceleme yapması için devlete müracaat etmişlerdir. Bu durumdan anlaşıldığı gibi özel hukuk davalarında her ne kadar ruhani sınıf yetkili kılınmışsa da ihtilafa düşülmesi ya da herhangi bir haksızlık durumunda Osmanlı idaresi gayrimüslimlerin isteği ile devreye girebilmektedir. Bu da tüm tebaanın tüm hukuk alanlarında İslam hukuku kurallarının uygulandığı ve devlet güvencesinin Müslüman ve Gayrimüslimleri ayırım olmaksızın kapsadığını göstermektedir.

⁸⁴ Kenanoğlu, a.g.e., s. 248.

İKİNCİ BÖLÜM

YUNAN İSYANI VE YUNAN ULUSUNUN DOĞUŞU

I. YUNAN İSYANI'NIN SEBEPLERİ

1. Yunan İsyanı'na Sebep Olan Olaylar

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiğinde orada yaşayan Rumlar, hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması ve iyi muamele ile karşılaşmaları sonucunda kendilerini güven içinde gördüler ve yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'ne hizmet ettiler. Rumlar İslam hukuku ile güvencesi ile işkence görüp asimile edilmeden uzun yıllar diğer dini cemaatler gibi Osmanlı idaresinde yaşadılar.

1821 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan bayrağı açan Rumlar 1832 yılında bağımsızlıklarını ilan ederek bir Yunanistan Krallığı kurdular. Rum İsyanı'na sebep olan olaylar incelenmeden önce Osmanlı Devleti'nden önceki dönemden başlayarak Rumların önce kavim olma, Osmanlı yönetimi döneminde ise bir dini cemaat olma süreçlerini değerlendirmek gerekecektir.

Avrupalıların Grek ismi ile nitelendirdikleri Rumlar, Elenoz kavmi olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Romalıların Elenoz kavminin yaşadığı bölgeyi ele geçirerek hüküm altına almasıyla beraber Grekler Roma kelimesinden türetilen Rum ismini almışlardır. Roma, Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrıldıktan sonra halkı da Katolik ve Ortodoks ismi ile iki mezhebe ayrıldı. İstanbul, Doğu Roma'nın merkezi, Roma'da Batı Roma'nın merkezi haline geldi. Konstantin döneminden Justinyanos dönemine kadar İstanbul'da konuşulan resmi dil Latince idi. Rum halkı

Rumca konuştuğu için Rumca resmi dil haline gelmişti. Haçlılar İstanbul'u zabtettiğinde Katolikler Rumları kendi mezheplerine çekmeye çalışmışlardı. Bu nedenle Rumlar Katolıklere olumsuz yaklaşıyordu. Katolikler Rumları kendi yanlarına çekme düşüncesinden vazgeçmediler. Bu düşünce Osmanlı yönetiminde Rumları isyana teşvik edici bir unsur olacaktı.

Osmanlı Devleti zamanında Rumlar inançlarına müdahale edilmeden yaşadılar. Fatih Sultan Mehmet İstanbul Rum Patrikhanesini Ortodoks mezhebinin merkezi haline getirdi. İslam dini kanunlarınca azınlıkların din ve mezhep işlerine karışmak doğru olmadığı gibi diğer hususlarda da hiçbir şekilde zor kullanılmayacağından Rumlar mezhep işlerinde tam bir serbestliğe sahiptiler.⁸⁵ Fatih dönemi öncesinde de İslam Hukuku'nun işkence ve zorla din değiştirmeyi yasaklayan tutumuyla diğer tebaa gibi din ve geleneklerini özgürce yaşamışlardır. İstanbul'un fethinden sonra da Anadolu'nun diğer bölgelerine göre İstanbul'da sayıca fazla olan Rumlar hak ve özgürlükleri korunarak yaşamışlardır.

Rum cemaatinin başında bulunan ruhani liderler cemaatlerinin dini ve idari konulardaki meselelerini Osmanlı yönetiminin verdiği yetki ile çözmüşlerdir. "Köy ve nahiyelerin özel idareleri, halk İslam ise imam ve muhtarlara, Hıristiyan ise papaz ve kocabaşılara verilirdi. Hıristiyanların pek çok işleri patrikhaneler tarafından Osmanlı yönetimine bildirilip halledilirdi. Bundan başka Akdeniz adaları, kaptan paşaların idaresinde olup işlerin görülmesini sağlayanlar da Fenerlilerden olan divan tercümanı idi. Halkı sırf Hıristiyan olan Yunan nahiyelerinin bazılarında vergi alınmazdı. Hükümet bunları korumak için böyle haklar tanırdı."⁸⁶

Rumlar diğer dini topluluklar gibi uzun yüzyıllar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştı ancak Osmanlı yönetimini yıkmaya düşüncesinde olan devletler, Rumları kışkırtmaktan geri kalmadı. Rumları isyana teşvik etmek maksadı ile Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başladılar. Rusya çarı Büyük Petro, birlik mezhebi

⁸⁵ Cevdet, a.g.e., 11. Cilt, s. 85.

⁸⁶ Cevdet, a.g.e., 11. Cilt, s. 87.

ortaya koyup Ortodoks mezhebinde bulunan azınlıkları Osmanlı Devleti'nin düşüncesini bozmaya çalışmış ise de Prut Savaşı'nda yenilince bu gayreti geri kalmış oldu. Bununla beraber Rumların zihinlerine girmiş olan bağımsızlık sevdası kaybolmamıştı. 1183 senesinde Rusya'ya savaş ilanı yapıldı. Rumlar ise kendileri için bir destek arayıp Rusya tarafını tercih etmişlerdi. Karadağ, Gürcistan ve Mora Hıristiyanları topluca Kuzey Avrupa tarafından birbiri ardınca bazı rahip ve fitneciler vasıtası ile isyana kalkıştılar. Bundan sonra düşman devletler de Müslümanları gözlerine kestirmişler ve isyan sebeplerini hazırlayıp ortaya çıkarmışlardır.⁸⁷

Rumlar Rusya'dan aldıkları destekle özellikle Rusya'ya kaçmış Fenerlilerin desteği ile isyanlarını güçlendirmek için bir dernek kurdular. Cemiyetin görünürdeki amacı; zor durumda olanların yardımına koşmak ve Rumları eğitmektir. Bu amaçla Avrupa'dan öğretmenler getirildi, okullar açıldı ve Rumların bağımsızken daha güçlü olduklarına dair bilgiler içeren halkı isyana yönlendiren kitaplar basıldı.⁸⁸ Rumların kurdukları cemiyet olan Etery'a'nın maksadı başlangıçta hatırlara geldiği gibi eski Yunanistan'ın diriltilmesi değildi. Maksatları pek büyük idi. Başkenti İstanbul olmak üzere İstanbul Rum patriğine bağlı olan bütün Rumlardan kurulu bir devlet, yani Doğu İmparatorluğu kurmak idi.

Philiki Hetaireia, yani Dostluk Derneği Rumları Osmanlı boyunduruğundan kurtarmak amacıyla 1814 yılında kurulmuştu. Dernek yönetimi daha başlangıçta, akla yatkın ancak doğru olmayan bir iddia ortaya atarak gizli eylem tasarıları için çoğu Yunanlının kurtarıcı addettiği Ortodoks Rusya'nın desteğini aldıklarını belirtti. 1816'da geniş yetkilerle başkanlığa gelen ve diplomasi kurallarını çok iyi bilen Korfulu Kont Ioannis Kapodistrias'ın Çar Aleksandr'ın yardımcı dışişleri bakanı olması için iki girişimde bulunuldu. Kapodistrias dava arkadaşlarına Rusya'yla Osmanlı İmparatorluğu arasında bundan sonra çıkabilecek aralıksız savaşları

⁸⁷ Cevdet, a.g.e., 11. Cilt, s. 91.

⁸⁸ Cevdet, a.g.e., 11. Cilt, s. 103.

beklemeleri gerektiğini öğütledi; böylece Sırplarınkine benzer bir özerklik elde edilmiş olunacaktı.⁸⁹

Sırpların ve Bulgarların da desteklerini alacaklarını uman Rumlar bu konuda hüsrana uğradı çünkü kendi ulusal hareketlerini gerçekleştirme arifesinde olan bu topluluklar Rum kültürü ve dininin güçlenmesini istemiyorlardı.

Fenerli Rumlar ve Patrikhane, tarih içinde zaman zaman “soy”un kurtuluşunu Ortodoks bir büyük güç olan Rusya’nın yardımıyla görmüş ve bu yardımı da beklemiş ve aramıştır.⁹⁰ O yıllarda Rusya’nın propagandası sonucunda Ortodokslar arasında yaygın biçimde söylenti yayılmıştı: çok eski bir kehanete göre bir “sarışın soy” Ortodoksları kurtaracaktı.⁹¹ Ortodoks gücünün dünyadaki tek simgesi olan ‘Sarı saçlı ırk’ efsanesi ve Rusya’dan gelen baskı Yunan topraklarında büyük yankı uyandırdı.

1814’lerin Avrupa Devletlerinin ve Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu politik, diplomatik ve entelektüel ortam Yunan İsyanı’nın ortaya çıkışında önemli bir unsurdur.⁹²

Onsekizinci yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti’nin askeri ve ekonomik yönden gücü zayıflamaya başlamıştı. Osmanlı Devleti’ndeki bu çözülme Yunan İsyanı’nın başarılı olmasının sebeplerinden bir tanesidir. Eğer Osmanlı İmparatorluğu onsekizinci yüzyılla beraber asker, toprak bütünlüğü ve iktisat bakımından zayıflamış olmasaydı, bu ayaklanmanın başarılı biçimde yürütüleceğini bile düşünmek olanaksız olurdu.⁹³

⁸⁹ Clogg Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, çev. D. Şendil, *İstanbul: İletişim Yayınları*, 1997, s. 48.

⁹⁰ Herkül Milas, **Yunan Ulusunun Doğuşu**, *İstanbul: İletişim Yayınları*, 2006, s. 169.

⁹¹ Milas, a.g.e., s. 170.

⁹² Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Yunan İhtilali ve II. Mahmud’un Politikaları**, http://www.yordam.manas.kg/ekitap/pdf/manas_dergi/erişim:23.02.2008

⁹³ Clogg, a.g.e., s. 33.

İmparatorluğun askeri gücünün zayıflaması, yeniçeri ordularının seçkin savaşçı güçler olmaktan çıkıp sadece ayrıcalıklarını gözeten babadan oğula geçen bir sınıf olmasıyla ortaya çıkmıştır. Merkezi hükümeti zayıflatan bu askeri sınıfın varlığı 1826 yılında Sultan Mahmut'un baskın politikalarına dek sürmüştü. Bu askeri ve savaş teknolojisi açısından gerileyiş Osmanlı Devleti'ni Rusya, Avusturya ve Pers İmparatorluğu gibi dış tehditlere karşı daha savunmasız hale getirdi. Dolayısıyla on yedinci yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin siyasi ve iktisadi bütünlüğü sarsılmış oluyordu. Yeniçeri disiplinsizliğinin sebep olduğu anarşi, bazı eyaletlerde bağımsız birer yönetici gibi davranmaya başlayan sultan kullarının yani imparatorluğun geniş toprakları üzerinde denetim kurmuş olan savaş zenginlerinin türemesiyle aynı zamanda gerçekleşti.⁹⁴ Bu 18.yüzyılda, Yunanlılara Osmanlı'nın merkezi gücünün zayıflamış olduğunu gösteren, onlara cesaret veren bir gelişmeydi. Bu gelişmelerin aksine; Osmanlının gerileme süreci, küçük fakat etkili bir Yunan topluluğunun Osmanlı Devleti'nin yüksek kademelerinde önemli mevkilere gelmesini hızlandırdı.

Osmanlı dış politikasında etkin kurumların başında olan Rumlar, güçlerini koruyarak geniş bir nüfuz elde etmiş ve yönetimdeki çözülmeyi hızlandırmıştır. Ondokuzuncu yüzyılın ilk on yılında Yunan toplumu giderek farklılaşmakta, hızlı bir değişimden geçmekteydi. Önceleri az sayıda ancak giderek daha çok Yunanlı, milliyetçilikten daha sık söz eder hale gelmişti; Osmanlı yönetiminin devamına duydukları öfke giderek daha da bilenmekteydi. Dış güçlerin de desteği ve baskısı ile isyan sürecini başlatmış oldular.

Osmanlı yönetimine karşı ayaklanma sürecini başlatanların başını çeken Helenleşmiş bir Ulah olan Rigas Velestinlis'ti. Rigas, Yunan İhtilali'nin hazırlayıcıları içinde en tanınmış ve önemli kişilerinden biridir. Hatta belki de çağdaş Yunan devletinin kuruluşu yolunda katkısı olmuş kimseler içinde Rigas en önde gelmektedir. Regas'ın Osmanlı tarihçiliği ve dolayısıyla çağdaş Türk tarihçiliği açısından da ilginç bir konumu vardır. Rigas, Osmanlı İmparatorluğu içinde

⁹⁴ Clogg, a.g.e., s. 34

demokratik bir devrim gerçekleştirmek için çalışanların herhalde ilkidir. “Dünyanın en güzel devleti” diye nitelendirdiği Osmanlı Devleti içinde, bütün ulusların, “din ve dil farkı gözetmeden Hellenlerin, Arnavutların, Ulahların, Ermenilerin, Türklerin ve başka ulusların” bir arada yaşayacakları ve hiçbir ulusun öteki uluslar üstünde egemen olamayacağı bir düzen kurmak için mücadele etmiştir.⁹⁵

Rigas’ın amacı, her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan tebaayı güvence altına almak idiyse de egemen olan toplum Rum toplumu ve Rum kültürü idi. Rigas bu amacına ulaşmadan 1798 yılında Osmanlı yönetimi tarafından öldürüldü. Rigas’ın ölümü ile öfkelenen Rum gençler ayaklanma hazırlığına girişti. Mora Yarımadası’nda başlayan ayaklanma kısa sürede bağımsızlık mücadelesine dönüştü. Rumların bu mücadeleleri başarı ile sonuçlandı ve birkaç ay içerisinde taşra hükümetleri kuruldu. 1822 yılının ilk aylarında bir anayasa oluşturuldu. Bu anayasanın hazırlanmasında Avrupa’dan alınan liberal görüşler etkin oldu.

1825 yılında İbrahim Paşa’nın güçlü baskınlarına maruz kalan Rumlar, büyük devletlerden yardım istemişlerdir. 1825 yılında Yunan davasına yürekten bağlı İngiliz Dışişleri Bakanı George Canning, kimi devlet başkanlarının önerdiği, ayaklanmacı Yunanistan’ı İngiliz koruması altına sokacak olan “Teslimiyet Anlaşması”na karşı çıktı. Onun yerine İngiltere ve Rusya’nın arabuluculuk etmek için katıldığı, Wellington Dükü başkanlığında toplanan bir kurul, St. Petersburg Protokol’ünü hazırladı; Fransa’da bu girişimi 1827 Londra Anlaşması’yla kabul etti. Canning tarafından “barışçıl bir müdahale” diye tanımlanan bu politika doruk noktasına 1827 Ekim ayında yüzyılın en büyük deniz savaşı olan Navarin Savaşı ile ulaşmış oldu. 1828 yılı Nisan ayında Rusya’yla aralarında patlak veren ve Türk ordularının iyice geri çekilmelerine neden olan bir başka savaş, Osmanlı’nın içinde bulunduğu durumu daha da zorlaştırdı. Navarin’de yaşananlar önceden planlanmamış

⁹⁵ Milas, a.g.e., s. 102.

bile olsa, Büyük Devletlerin kararlılığını gösterdi ve onların müdahalesi ile birlikte Yunanistan'ın bir tür bağımsız bir devlet kurmasını kaçınılmaz kıldı.⁹⁶

2. Fransız İhtilali ve Etkileri

Avrupa tarihini derinden etkileyen Fransız İhtilali, Fransız halkının monarşik bir yönetim tarzından demokratik bir yönetim tarzına geçme sürecidir. Bu süreç içinde serfliğin ve aşağı sınıf olmanın yarattığı ezilmişlik duygusu ile isyan eden Fransız halkı bağımsızlık bilinci ile hareket ederek uluslaşma süreçlerini de başlatmışlardır. Fransa'da devrimden önceki dönemde dâhil olmak üzere devrimle beraber bir bağımsızlık ideolojisi oluşmuştur. Bu ulus olma ve yurttaşlık bilinci tüm Avrupa devletlerini etkilemiştir.

Fransız İhtilali öncesindeki Avrupa'nın yönetim tarzına ve halkın durumuna bakmak; Fransız İhtilali'nin ortaya çıkmasının altında yatan nedenleri ortaya koymamız açısından önem arz etmektedir.

Onsekizinci yüzyılda feodalite düzeni ile yönetilen Avrupa'da yaşayan halk üç sınıfa ayrılıyordu: Asilzadeler, din adamları ve halk. Asilzade ve Din adamı sınıfında olanlar önemli haklara sahip kimselerdi. Bu iki sınıf dışında kalan halk ise her türlü zulüm ve işkenceye maruz kalmaktaydı. Özellikle asilzadeler aşağı düzeyde gördüğü halkı en ağır işlerde kullanıyordu. Fransa halkı da bu aşağılanma ve işkencelerden dolayı zor durumdaydı. Ağır vergiler, yolsuzluklar ve devlet memurlarından gördükleri baskılar halkı isyana teşvik ediyordu. Fransa'daki yargı mercileri de işlevlerini yitirmişti; adalet ve istikrardan söz edilemez olmuştu. Kral ve hükümet tarafından kimsenin hoş karşılanmayacağı kimseler yahut Kral yakınlarının

⁹⁶ Clogg, a.g.e., s. 60.

sevmediği zatlar aleyhine emirler çıkarılır, bunlarda kimin ismi yazılı ise soruşturma yapılmadan Paris'teki Bastil adlı hapis haneye atılırlardı.⁹⁷

Bu idare düzeninden rahatsızlık duymaya başlayan Fransız halkı dış dünyada ne olup bittiğini öğrenmek ve çevrelerindeki idari düzen şekillerinin nasıl oluşturulduğunu anlayabilmek amacı ile eğitim seviyelerini yükseltmeye başladılar. Halkın bazı kesimi dünyadaki durumunu öğrenmeye ve kötü idarenin ne demek olduğunu anlamaya başlamıştı. Halk bilgi ve eğitimini artırdıkça yönetim şekilleri onlara daha da kabul edilemez geliyordu.

Şehir halkı epeyce eğitim görüp bilgileri artmıştı. Günlük yaşantılarında asilzadeleri ile eşitlik yoktu. Asilzade olmadıkça orduda subay olunamıyordu. Buna benzer asilzadelere verilen imtiyazlar şehirlilere pek dokunuyordu. Resmi muamelelerde eşitlik elde etmek emeline düşmüşlerdi. Gerçi serbest düşüncelere dair yazılmış kitaplar yasak edilmişti. Halk bunları saklıyor, hırsla okuyordu. Zira 14. Louis zamanından beri halk epeyce bilgi edinmişti.⁹⁸

Yönetim düzenindeki aksaklıklar ve mali sıkıntılar sebebi ile halk arasında yönetim şeklini değiştirmeye yönelik fikirler baş gösterdi. Halkın eğitim düzeyi yükseldikçe, içinde buldukları düzen onlara daha da kabul edilemez geliyordu.

Paris'te cumhuriyet fikrine yakın olan kimseler bir araya gelerek doğru idare biçimini tartışır hale gelmişti. Bu tartışmalar sonucunda halkın da önyak olması ile halk mebusları tarafından bir Millet Meclisi oluşturuldu. Bu gelişme ihtilalin başlangıcı olarak kabul edilmişti. Millet Meclisi'nin kurulması ile birlikte kralın yetkileri sınırlandırıldı. Halk buradan aldığı cesaretle ayaklandı. Her ne kadar iktidar

⁹⁷ Cevdet, a.g.e., 6. cilt, s. 222.

⁹⁸ Cevdet, a.g.e., s. 223.

iki yıldan beri sahipsizse de demokratik siyaset olgusu bütün açıklığı ile ortaya bu dönemde Komünlerin krala karşı başarılı isyanı ile çıkar.⁹⁹

Halk krala ve yönetim şekline itiraz edip ayaklanarak demokrasinin ilk adımını atmış oluyordu. Ayaklanma üzerine Meclis birtakım kararlar alarak bu kararları Krala dinletebilmek adına direniş gösterdi. Bu kararlardan en önemlisi, bütün Fransız halkının eşit olduğuydu. Böylelikle Cumhuriyet rejimine geçilmek için ön hazırlıklar tamamlanmıştı.

Fransa bir Cumhuriyet şekline girmişti. Devletin nüfuzunun merkezi Millet Meclisi olmuştu. Artık her yerden oraya müracaat ediliyordu. Çaresiz kalan kral da, her türlü nüfuz ve gücünden mahrum kalmış, her şeye razı edilmişti.¹⁰⁰

Millet Meclisi 1792 yılında Krallığın kaldırılmasına karar verdi. Bunun üzerine Fransa'da cumhuriyet ilan edildi. 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali, Fransa'da cumhuriyetin ilan edilmesi ile sonuçlandı. Avrupa'da büyük bir devrim olarak kabul edilen Fransız İhtilali yüzyıllardır feodal düzende köleci zihniyet ile yönetilen halkların bağımsızlık bilincine sahip olmasına yol açmış ve eşitlik, özgürlük, kardeşlik gibi fikirlerin filizlenmesini sağlamıştır.

Siyasi ve ekonomik buhranla başlayan ihtilal, yönetim düzeninin değişmesine kadar gitmişti. Şimdiye kadar monarşi düzen ile yönetilen halk, ileride bütün Avrupa devletlerine sıçrayacak olan uluslaşma bilincini ortaya çıkarmış ve demokrasinin temelini atmıştı.

Devrim, bir iktidarı bir diğerinden ayıran ve tarihi var olan kurumların değil, insan eyleminin yaptığı fikrini ön plana çıkaran bir mekândır. Eski düzen kralın

⁹⁹ Furet, François, **Fransız Devrimi'ni Yorumlamak**, çev. Ahmet Kuyaş, *İstanbul: Alan Yayıncılık*, 1989, s. 72.

¹⁰⁰ Cevdet, a.g.e., s. 236.

ellerindeydi. Devrim bir halk hareketidir. Eski Fransa tebaanın oluşturduğu bir monarşiydi. Yenisi ise bir Yurttaşlar ulusudur.¹⁰¹

Fransız Devrimi yalnızca cumhuriyet demek değildi, sonsuz bir eşitlik vaadi ve ayrıcalıklı bir değişme biçimidir de. Onu ulusal bir kurum olarak değil de evrensel bir tarih ölçütü olarak görmek, dinamiğini ve çekim gücünü teslim etmeye yeterde artar bile. 19. yüzyıl Cumhuriyete inanmıştı, 20.yüzyıl Devrim'e inaniyor. Her iki imgenin de kökeninde aynı başlangıç- olay vardır. Devrim yalnızca “çağdaş” Fransa'yı ancak bir parçası olarak düşündüğümüz zaman anlayabileceğimiz siyasi uygarlığı kurmakla kalmamış aynı Fransa'ya işlenebilirliği sınırsız bir siyasi tartışma hazinesi ve bir sürü meşruluk çatışması da bırakmıştır.¹⁰²

Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa'da ruhban sınıfına ve aristokraziye karşı olan yeni bir akım ortaya çıktı. Fransız halkının öncülüğünde gelişen bu akım Avrupa halklarını isyana ve ayaklanmalara itti. Bağımsızlık ve iyi yönetilmek amacı ile gerçekleşen halk hareketleri ulusçu bir nitelik kazandı. Bağımsızlık kişiler için değil ulus için istenmeye başlandı.

Bu kısımda Fransız İhtilali'nin yaşanmasına sebep olan koşullar ve ihtilal sonrasında ortaya çıkan siyasal ve toplumsal değişimler incelendi. Bir diğer başlıkta Fransız İhtilali'nin doğmasına sebep olan eşitlik, özgürlük gibi fikirlerin uluslaşmayı nasıl sağladığı irdelenecektir.

¹⁰¹ Furet, a.g.e., s. 53.

¹⁰² Furet, a.g.e., s. 36.

3. Ulus, Ulusçuluk ve Ulus Devlet Anlayışı

Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet kavramları Uluslar arası İlişkiler disiplini içerisinde önemli bir yer oluşturmaktadır. Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan özgürlük ve eşitlik fikirlerinin uluslaşmayı nasıl doğurduğu ve bu uluslaşma sonucunda ulus-devletlerin ortaya çıkma süreçleri inceleyeceğimiz konular arasında yer almaktadır. Öncelikle ulus kavramının içeriğini saptamamız gerekecektir.

Anderson'un ulusların nasıl oluştuğu ile ilgili görüşleri ulusun tanımını yapmamızda bize oldukça önemli bir pencere açmaktadır. Anderson Hayali Cemaatler adlı kitabında ulusları hayal edilmiş bir topluluk olarak adlandırır. Ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir.¹⁰³

Bu düşünceye göre, ulusları oluşturacak olan toplumlar öncelikle ulus olduklarını hayal ederler; diğer bir ifade ile ulusmuş gibi düşünüp davranmaya başlarlar. İşte ulusları var edende bu hayal edilmişliktir. Uluslar bu şekilde doğmuştur. Sosyolojik anlamda kendilerini birbirlerine yakın hisseden ve aynı düşünceleri paylaşan toplumlar ulus olma yolunda ilerlemişlerdir. Toplum içerisinde birbirine çok uzak coğrafyalarda bulunan insanlar bile birbirlerini tanıma ve görme imkânı bulamaları da bir ulusun üyeleri olduklarının bilincindedirler.

Millet hem sınırlı hem de egemen olacak şekilde hayal edilmiş siyasi bir topluluktur. Hayal edilmiştir, çünkü en küçük milletin üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla karşılaşmayacak, hatta onlardan söz edildiğini duymayacaktır, ama yine de her birinin kafasında birlikteliklerinin hayali yaşamaya devam edecektir. Bir topluluk olarak hayal edilmiştir, çünkü gerçekte içerdiği eşitsizlik ve sömürü ne

¹⁰³ Anderson,, a.g.e., s. 20.

boyutta olursa olsun, millet derin bir yoldaşlık, kardeşlik olarak algılanır. İnsanların her tür fedakârlıkta bulunmalarını, hatta milletleri uğruna canlarını vermelerini sağlayan da işte bu kardeşlik duygusudur.¹⁰⁴Uluslaşma fikri ve bilincini doğuran; toplumların yaşadıkları olumsuzluklar, ortak kaderleri ve birlikte hareket etme arzusudur.

Bir ulus, birkaç insan doğması gerektiğine karar verdiğinde doğar.¹⁰⁵ Uluslar bir topluluk halinde var olmayı kendi iradeleri ile seçen gruplardır.¹⁰⁶ Buradan anlaşılacağı gibi ulusların doğmasında ortak irade önemlidir. Toplumlar kendi ortak bilinçleri ve iradeleri ile ulus olmaya karar verirler. Ortak irade ve ortak kültürün siyasal birimlerle birleşmesi sonucunda uluslar var olur. Tüm bu koşulların bir arada bulunması toplumların sağlam temellere dayalı bir ulus oluşturmalarını sağlar. Burada önemli nokta, ortak bir takım düşünce ve duygulara sahip olmaktır. Toplumların ulus olabilmesi için geçmişten gelen bağımlılıklarını unutup ortak değerlerde birleşmesi gerekir.

Ulus haklarını geri almış yurttaşlardan oluşan türdeş ve oybirlikli bir bütündür. Ulusalı oluşturan bireyler ve özel çıkarlar kalabalığı hemen kovulur. Sonra da kökendeki tarihi bir sözleşme ile yeniden birleşiverirler.¹⁰⁷

Ulusların bir başlangıcı ve sonu yoktur. Uluslaşma bir süreçten ibarettir. Bu süreci belirleyen ulus olma bilincinin yaygınlaşmasıdır. Gellner, Uluslar ve Ulusçuluk isimli kitabında ulus kavramını şu şekilde izah etmiştir:

“İki insan ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı ulustan sayılırlar. Kültür burada bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmektedir.

¹⁰⁴Umut Özkırmı, **Milliyetçilik Kuramları**, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999, s. 168.

¹⁰⁵ Anderson, a.g.e., s. 87.

¹⁰⁶ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992, s. 101.

¹⁰⁷ Furet, a.g.e., s. 60.

İki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak tanıyorlarsa aynı ulusa mensup demektirler. Bir başka deyişle, ulusları insanlar yaratır, uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür. Bir grup insan diyelim ki bir ülkenin sakinleri veya belli bir dili konuşan insanlar, ancak aynı gruba mensup olmalarından dolayı birbirlerine karşı bazı ortak hak ve görevleri olduğunu kesinlikle kabul ettikleri takdirde bir ulus olabilirler. Onları ulus yapan birbirlerini bu şekilde aynı grubun üyeleri olarak tanımış olmalarıdır. Yoksa kendilerini grubun dışında kalan üyelerden ayıran herhangi bazı ortak özellikler değil.¹⁰⁸

Gellner'e göre, ulusları ortaya çıkaran uluslaşmanın kendisidir. Yani ulusçuluk kavramı ulusları doğurmuştur. Ulus, uluslaşmanın bir nedeni değil, sonucudur. Ulusçuluk ulusların bir ürünü değil, tam tersine ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisidir. Uluslaşma ise sanayi toplumuna geçişin nedenlerinden ve bu toplumun kendi nesnel koşullarından kaynaklanan bir süreçtir. Ulusçuluk, devlet politikaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bir diğer anlamda milletleri yaratan devletler olmuştur.

Anderson'un hayal edilmişlik dediği kavram aslında Gellner'in ifade ettiği ulusçuluktur. Ulusları bir araya getirip ulus olmalarını sağlayan ulusçuluk düşüncesidir. Çünkü uluslar, uluslaşma hayali ve düşüncesi ile bir araya gelerek ortak değerler sistemi yaratmıştır. Buradan hareketle, bu değerler sistemi siyasi ve hukuki bir düzen şekli olan devleti, devlet de ulusları oluşturmuştur.

Ulusçuluk kuramları ile ilgili bir diğer önemli isim Hobsbawm'dır. Hobsbawm, ulusların ortak değerlerini ön milli bağlar olarak nitelendirmektedir. Bu ön milli bağlar sayesinde toplumlar bir ulus yaratabilmişlerdir.

¹⁰⁸ Gellner, a.g.e., s. 28.

“Ön milli bağlar; iki türdür:

1. İnsanların yaşamlarının büyük kısmını geçirdikleri gerçek mekânları tanımlayan, çizgileri aşan yerellik üstü popüler kimlik biçimleri vardır.

2. Devletler ve kurumlarla daha doğrudan bağlantılı olan seçkin grupların sonradan genelleştirilebilecek politik bağları ve sözcük dağarları vardır. Bunların modern milletle ortak yanları biraz daha fazladır. Bununla birlikte ikisi de haklı olarak soylarının uzantısı olarak geçen modern milliyetçilikle özdeşleştirilemez. Çünkü bugün millet olarak kavradığımız birimin belirleyici kriterlerinden olan belli bir teritoryal politik örgütlenme birimiyle hiçbir zorunlu ilişkileri yoktu ya da halen yoktur.”¹⁰⁹

Hobsbawm, ulusları yaratan koşulların toplumların alışkanlıkları olduğunu ifade etmektedir. Yıllarca süregelen alışkanlıklar tekrarlanarak normlar haline gelir. Uluslar bu normlar çerçevesinde hareket etmeye başlarlar. Ortak değerler norm halini alarak ulusların siyasal bir bütün olmasını sağlar.

Ulusları ortaya çıkaran kavramın ulusçuluk olduğunu ifade etmiştik. Bir diğer ifade ile toplumlar, ulus olmayı hayal ederek toplumsal ve siyasal bir düzen oluştururlar. Bu düzenin adı devlettir. Toplumların alışkanlık haline getirdiği değerleri bu siyasi düzen içerisinde normlar oluşturur. Bu normlar devlet politikaları haline gelir. Bir ulus olma bilinci yaratan da bu politikalarıdır.

Milletlerden ancak toprağa bağlı devletler ortaya çıktıktan sonra söz edilebilir. Bu iki olguyu devlet ve milleti birbirinden bağımsız ele almak anlamsızdır.¹¹⁰

¹⁰⁹ E.J. Hobsbawm, **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, Cambridge University Press, 1992, s. 64.

¹¹⁰ Özkırımlı, a.g.e., s. 139.

Hobsbawm, ulusçuluk ve ulus kavramlarını açıklarken Gellner'in düşünceleri ile hareket etmiştir. Hobsbawm, Gellner'in ulusları meydana getiren ulusçuluktur düşüncesinden hareketle ulusçuluğun önceden var olan kültürleri alarak onları millete dönüştürdüğünü ifade etmiştir. Diğer bir ifade ile ulusçuluk ulusları icat eder. Ulusçuluk uluslardan önce gelmektedir. Uluslar devleti ve ulusçuluğu yaratmazlar; tam tersi söz konusudur. Ulusları yaratan, ulusların ortaya çıkmasını sağlayan ulusçuluk ve devlettir.

Milliyetçilik milletlerden önce gelir; milletler, devletleri ve milliyetçiliği yaratmaz, gerçekte yaşanan tam tersidir. Milliyet sorununun kökenleri siyaset, teknoloji ve toplumsal dönüşümün kesişme noktasında aranmalıdır. Millet yalnızca toprağa bağlı bir devletin ya da bu tür bir devlet kurma arayışının ürünü değildir; ancak teknolojik ve ekonomik gelişmenin belirli bir evresinde ortaya çıkabilir. Örneğin; milli diller, matbaa keşfedilmeden ve okur-yazarlık toplumun geniş kesimlerine yayılmadan, yani eğitim kitleleşmeden gelişemezdi. Hobsbawm'a göre bu milliyetçiliğin iki yönlü bir olgu olduğunu gösterir. Milliyetçilik yukarıdan inşa edilen bir olgudur, ama aşağısı yani sıradan insanların umutları, gereksinimleri, özlem ve çıkarları incelenmeden anlaşılabilir.¹¹¹

Ulus-devlet de devletin ve ulusçuluğun ortaya çıkardığı norm ve değerlerle oluşan bir siyasi düzendir. Devletler, uluslar var olduktan sonra ulus-devlet niteliği kazanabilmişlerdir. Ortak dil, ortak kültür ve ortak soy birliği etrafında bir araya gelen toplumlar ulusları oluşturmuş; bu ulusların bir araya geldiği idari sistemler ulus-devletler olarak nitelendirilmiştir.

Ulus, hem bireyler topluluğu olarak oluşturulmuş bir siyasal toplum, hem de diğer toplumlara göre, siyasal bir birey olarak kabul edilmektedir.¹¹²

¹¹¹ Özkırmı, a.g.e., s. 139.

¹¹² Jean Leca, **Uluslar ve Milliyetçilikler**, İstanbul: Metis Yayınları, 1996, s. 14.

Ulus, uluslaşma, ulusçuluk ve ulus-devlet gibi kavramların içerdiği anlamları milliyetçilik kuramı üzerinde çalışan bilim adamlarının öngörülerini doğrultusunda incelendi. Bu yaklaşımlardan çıkarılan sonuçlara göre şunlar söylenebilir: Ulus, geçmişten gelen birtakım ortak gelenekleri paylaşan bir topluluğun ulus olmayı hayal ederek oluşturduğu bir olgudur. Toplumlar ulus olmakla siyasi bir düzen de oluşturmuş olurlar. Bir ulusun oluşabilmesi için geçmişten gelen birtakım ortak bağların olması, (Örneğin; aynı dili konuşmaları, aynı kültürel değerlere sahip olmaları gibi) gerekmektedir. Ulusu ulus yapan aynı acıları yaşamış olmaları, kendilerini ortak bir kaderin oyuncularını gibi hissedebilmeleridir. Bir topluluğun ortak bir kaderle bir araya gelmesini sağlayan şey de ulusçuluktur. Ulusçuluk düşüncesi, bireyleri bir araya getirir ve bir araya gelen bireylerin bir topluluğa ait olma bilincine sahip olmasını sağlar.

II. YUNAN DEVLETİ'NİN DOĞUŞU

1. Bağımsız Bir Yunan Devleti

Yunanlıların isyan hareketi, Osmanlı Devleti'nde yaşanan ilk isyan hareketi değildi fakat bu isyan hareketi bağımsızlığını kazanan ilk topluluk olarak Rumların bir devlet kurmasına neden olmuştu. Rumların bu girişimi, 1832 yılında Yunan Krallığı'nın kurulması ile sonuçlandı.

Yunanistan bağımsızlık savaşının kaderi, Fransa ve İngiltere'nin (Doğu Sorunu nedeniyle) çok yakından ilgilendiği bir konu olmakla birlikte, doğrudan doğruya Osmanlı-Rus çatışmasına bağlı oldu. 1828'de patlayan savaş sonunda

imzalanan Edirne Anlaşması ile Osmanlılar Yunanistan'ın özerkliğini tanımak zorunda kaldılar.¹¹³

Yunan İsyanı'nı anlatırken de belirttiğimiz gibi Rusya; İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletleri isyan çıkmasında etkin rol oynamakla beraber Yunan Krallığı kurulduktan sonra da etkinliklerini devam ettirmişlerdir. Bu devletler, İngiltere'de 3 Şubat 1830 tarihinde toplanan konferansta Yunanistan'ı bağımsız bir devlet olarak ilan eden Londra Protokolü'ne imza atmışlardır. 1832 yılında yapılan anlaşma ile de Yunanistan'ı Babıâli'nin de tanımamasını sağlamışlardır.

Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda ülkedeki Ortodoks tebaa üzerinde kendi korumacılığını kurumsallaştırmaya çalışmıştır. Zamanla dış etkenlerin içine Fransa ve İngiltere'de girmiş ve Yunan bağımsızlığında bu ülkeler belirleyici roller oynamışlardır. 1841'de Atina'daki İngiliz elçisi Sir Edmund Lyons şöyle demektedir: Gerçekten bağımsız bir Yunanistan bir saçmalaktır. Yunanistan ya İngiliz ya da Rus olabilir. Rus olmaması gerektiğinden de İngiliz olması lazımdır.” Bu sözler Yunan devletinin oluşması sürecinde dış faktörlerin oynadığı rolün ne denli etkili olduğunu görmek açısından önemlidir.¹¹⁴

Buradan anlaşılacağı üzere; dış devletlerin desteği ile bağımsız bir Yunanistan devleti kurulmuştur. Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu düşüncelerden etkilenen halklar uluslaşma ve ulus-devlet olma bilincini yaratmışlardır. Bir diğer başlıkta; Fransız İhtilali'nin oluşum süreçlerini ve ortaya çıkardığı yeni fikirleri, bununla birlikte Uluslararası İlişkiler alanında önemli bir yer teşkil eden Ulusçu yaklaşımları; Ulus, ulusçuluk, ulus-devlet gibi kavramlar incelenecektir. Bu incelemeler sonucunda, ortaya çıkan Yunan devletinin, bu uluslaşma süreçlerinden

¹¹³ Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkileri'nde Batı Trakya Sorunu**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1986, s. 33.

¹¹⁴ Haluk Alkan, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Yunanistan: Gerilimli Bir Dönüşümün Hikâyesi**, “Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar”, Der. Birgül D. COŞKUN, 2002, Ankara: Asam Yayınları, s. 52.

etkilenip etkilenmediğini ve ulus devlet kavramı ile ne kadar bağdaştığı ortaya konacaktır.

2. Yunan Devleti Ve Ulusçuluk

Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan eşitlik ve özgürlük fikirleri kölelik zihniyeti ile yönetilen halklarda ortak bir değer yaratarak ulus olma bilinci sağlamıştır. Bu Avrupa toplumlarında bu şekilde olmuştur. Osmanlı Devleti'ne baktığımızda ise özellikle bir Yunan devleti kurulma sürecinde ulus olma bilinç ve düşüncesinin olmadığını görürüz. Ulusçuluk Osmanlı Devleti'nde Batıdaki gibi şekillenmemiştir. Batıdaki ulusçuluk ırki anlamda bir ulusçuluktur. Ulusları yaratan ortak tarih, ortak dil ve ortak bir kültür olmuştur. Aynı soydan ve kültürden gelen insanların oluşturduğu toplumlar ulusları şekillendirmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise dini cemaatler söz konusudur. Avrupa'daki gibi ırki bölünmeler olmamış, toplumları bir araya getiren din olgusu olmuştur.

Yunan devletinin kurulmasında da ortak değer yaratan din olgusudur. Yunan ulusu, Batıdaki gibi ırki değerlerle değil, tıpkı Osmanlı Devleti'ndeki olduğu gibi dini kimliğe göre oluşmuştur.

Çalışmanın ilk kısımlarında ifade edildiği gibi Osmanlı Devleti'nde ulus, etnik grup ve ırk gibi kavramlardan söz etmek mümkün değildir. Çünkü Osmanlı Devleti din olgusu üzerine şekillenmiş grupların oluşturduğu bir devlettir. Buna dayanarak Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik fikirlerinin Osmanlı Devleti'nde Avrupa'daki gibi bir etkiye yol açmadığını söylemek yanlış olmaz.

Osmanlı İmparatorluğu farklı etnik grup, ulus ve din mensuplarının yaşadığı ve çeşitli dillerin konuşulduğu bir devlettir. Milliyetçilik önce Balkanlara, ardından İmparatorluğun her yanına bir kez sokulunca, Osmanlıların karşı koyamadığı

baskılar oluştu. İmparatorluğun Avrupa kesiminde etnik ya da milli gruplar genellikle Avrupa Devletlerinden birinin ya da diğerinin desteğiyle Osmanlı denetiminden kurtularak ulus-devletlere dönüştüler. Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan bunlardan birkaçıydı.¹¹⁵ Carl Brown'ın İmparatorluk Mirası adlı çalışmasında, Osmanlı Devleti'nin de Avrupa devletleri gibi milliyetçiliğin etkilerinden nasibini aldığı ifade edilmiştir. Bu çalışmada, isyan eden toplulukların zamanla ulus-devletlere dönüştüğü iddiasına yer verilmektedir. Bu tür görüşler Yunanistan'ı bir ulus-devlet ve Rum toplumunu bir ulus olarak nitelendiren yaklaşımların ürünüdür.

Türkokrazi ya da Türk yönetiminin, Yunan toplumunun evrimini biçimlendirmede derin bir etkisi oldu. Osmanlı yönetimi Yunan dünyasını, batı Avrupa'nın tarihsel evrimini belirleyen Rönesans ve Reformlardan; on yedinci yüzyıldaki bilim devrimi, Aydınlanma dönemi, Fransız ve Sanayi Devrimleri gibi büyük tarihsel kırılmalardan uzak tuttu.¹¹⁶ Buradan hareketle şöyle bir ifadeye bulunulabilir: Osmanlı toplumlarının uluslaşma süreci Avrupa'daki gibi olmamıştır. Avrupa'da halk, ırkçılığın yaratmış olduğu sömürüden etkilenerek bağımsız ve hür olma adına hareket etmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise, ırkçılık ve ırkçılığın yarattığı etkilerden uzak bir düzen kurduğu için toplumlar bu durumdan etkilenmemiş, sadece Osmanlı düzenini sonlandırmak isteyen devletlerin kışkırtması sonucunda isyanlar gerçekleşmiştir. Yunan toplumu da bu kışkırtmalardan etkilenerek bir ulus oluşturmuştur.

Osmanlı Türkleri Ortodokslara millet-i Rum, yani Yunan milleti adını vermişti. Bu yanlış bir adlandırmaydı, çünkü yalnızca Yunanlıları değil, Bulgar, Romanyalı Sırp, Ulah (Balkanların dört bir yanına yayılmış, bir tür Romence konuşan göçebe bir halk) olsun ya da Arnavut ve Arap, İmparatorlukta yaşayan bütün Ortodoks Hıristiyanları içine alıyordu. Öte yandan Ortodoks Kilisesi'nin en yaşlı patriği ve millet başı olan, yönettiği kilise hiyerarşisinde geniş etki alanı

¹¹⁵ Brown, a.g.e., s. 53.

¹¹⁶ Clogg, a.g.e., s. 14.

bulunan Konstantinopolis'in evrensel patriği her zaman Yunandı. On dokuzuncu yüzyılda milliyetçiliğin büyümesiyle birlikte, Ortodoks milletinin Yunan egemenliğinde olmasına Yunanlı olmayanların tepkileri giderek artmaya başladı ve bunun sonucunda ulusal kiliselerin kurulması Ortodoksluğun tek bir yüce merkezden yönetilmesi ilkesini yıktı.¹¹⁷

Rumlar geçmişten aldıkları ortak kültür mirası ile temellerini Ortodoksluğa dayandırmışlardır. Bizans İmparatorluğu'nun tarihi, Hıristiyanlık'ın ve özellikle Ortodoks mezhebinin tarihiyle doğrudan ilişkilidir. Bu dinin öncü ve temel kurumu olan Kilisenin kuruluşu, güçlenmesi ve temel ilkelerinin oluşması, mezhebin kimliğini ve kişiliğini edinmesi, Ortodoksluğun temel ilkelerinin belirlenmesi, öteki din ve mezheplerden ayrılığının oluşması, hep Bizans tarihinin süresinde gerçekleşmiştir. Bu tarih/din/kültür ilişkisi Ortodoksluk ve Yunan dili aracılığı ile çağdaş Yunan kültürünü de etkilemiş ve hala da etkilemektedir. Ortodoks patrikhanesi olarak

Kilise'nin gelişmesi 325 yılından sonra Bizans devletinin koruması altında gerçekleşmiştir. Bu kilise tarihi boyunca hep ve yalnız Yunancayı kullanmıştır. Ayrıca Bizans döneminde Ortodokslukla ilgili olarak geliştirilmiş ve resmileşmiş olan bütün dualar, ilahiler, dini merasimler ve alışkanlıklar dil ve din aracılığı ile Yunanca konuşan Ortodokslar içinde yaşamış, hiç olmazsa dış görünüş bakımından hiç değişmeden bugüne dek gelmiştir.¹¹⁸ Yunan ulusçuluğu temellerinden birisini Ortodoksluğa ve Bizans'a dayandırmaktadır.

5. yüzyılda Patrik Ggenadios Skholarios yunanca olarak 'ben Helen değil, Hıristiyan'ım' demiştir. Son yıllarda Ortodoks Kilisesi tarafından hazırlanan yazılı belgelerde Yunanla ilgili olarak şunlar yazılmaktadır: "Hıristiyanlar doğal olarak Helen ismine karşı çıkıyorlardı... Birçok dinsel lider etnik anlamını kaybetmiş olan Helen kavramına karşı yazılar yazmışlardır... Helen putperest demektir. Zamanla ve

¹¹⁷ Clogg, a.g.e., s. 23.

¹¹⁸ Milas, a.g.e., s. 35.

putperestlik yenildikten sonra, Helen sözü tarihsel bir anlam edinmişti: Antik Helen uygarlığı ve tarihi, eski bir halk, antik kahramanlar ve yıkıntılar için kullanılır olmuştu... Bundan dolayı Helence konuşan ve Helen soyundan gelenlerin kendilerine Helen demeleri olanaksızdı, çünkü kendileri putperest değil Hıristiyan'dı. Kendilerine politik açıdan Rum derlerdi çünkü Bizans Devleti kendini her zaman Roma'nın mirasçısı olarak görmek isterdi; soy ve kültürel miras açısından ise kendilerini başka antik bir isimle belirlerlerdi; Grek derlerdi.”¹¹⁹

Antik dönemde, dünyada genellikle “Greeks” olarak bilinen halklar kendilerine ya kentlerinin adıyla ya da genel olarak Helen derlerdi. Bu Helenler özellikle lehçe farklarına da dayanan büyük kavimlere ayrılırdı. Bunlardan İyonlar doğuda da yani Batı Anadolu'da yaşarlardı. Doğudaki Persler ve Araplar gibi başka kavimler, ilk İyonlarla temasa geçtiklerinden bütün Helenler için İyon kelimesinden üretilen Yunan adını kullanmışlardı. Romalılar gibi batıda bulunan başka kavimler Helenlerle ilk temaslarında Batı Yunanistan'da yerleşmiş olan Grekos/Grekoi denen Helen kavimlerle karşılaştıklarından bütün Antik Helenler için “Grek” kelimesini kullandılar. Hıristiyanlığı seçen Yunanca konuşan halklar ise daha sonraları Roma Devleti yurttaşları oldukları için kendilerine Roma kelimesinden üretilen Romios/Rum dediler. Anadolu Türk kavimlerce Diyar-ı Rum diye anıldı.¹²⁰

Osmanlı Devleti döneminde Rum olarak adlandırılan Helenleri ortak bir paydada buluşturan Hıristiyanlık yani din olgusu olmuştur. Hıristiyanlığı seçen Helenler bir araya gelerek Yunan toplumunu oluşturmuştur. Bugünkü Yunanlıların Helen ırkı ile esaslı bir ilişkisi yoktur. Rum ve Yunan toplulukları ırk birliğinden çok mezhep ve dil birliğinden oluşmaktadır.¹²¹Görüldüğü gibi Rumlar kendi ifadeleri ile Helenler, Avrupa toplumları gibi ırk birliği esasına dayalı bir ulus olamamışlardır. Yüzyıllarca hâkimiyeti altında yaşadığı Osmanlı Devleti'nden miras aldığı gelenek ile dini kimlik üzerine kurulu bir toplum olmuşlardır.

¹¹⁹ Milas, a.g.e., s. 37.

¹²⁰ Herkül Milas, **Geçmişten Bugüne Yunanlılar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 14.

¹²¹ T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, s. 2.

Yunan Devleti'nin doğuşunu hazırlayan koşulların belirlenmesinde ve siyasal sistemin dinamiklerinin şekillenmesinde ülkenin 400 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmasının belirleyici rolü bulunmaktadır. Yunan siyasetine yön veren birçok toplumsal grup tarihsel köken olarak Osmanlı yönetiminin altında kurumsallaşan ilişki ve olaylara dayanmaktadır.¹²²

Anadolu'da olup bitenler konusunda görmüş geçirmiş bir gözlemcinin işaret ettiği gibi: "Türkiye'nin her yerinde birleştirici bir faktör olarak dinin gücü özellikle Ortodoks Kilisesi'nde göze çarpmaktadır. Tüm Ortodoks Kilisesi mensupları kendilerine Helen diyor; herkes kendisini böyle hissediyor. Irk ve dil açısından farklılık gösteriyorlar ve İslam denizinin birbirinden ayırdığı adalar misali birbirlerinden genel olarak kopmuş durumdadır. Fakat İsauria ile Pisidia'daki ve Kapadokya ile Pontus bölgesindeki küçük cemaatler kendilerini Yunanistan Helenleri ile bir tutuyorlar; bunun sebebi hepsinin Ortodoks Kilisesi'nde birleşiyor olmaları."¹²³

Bu tespitlerden sonra belirtmek gerekir ki Yunanistan, ulus-devlet kavramının içerdiği anlama uyum göstermemektedir. Bu uyumsuzluk Yunanistan'ın azınlıklara yaklaşımı konusu ele alınırken de irdelenecektir. Yunanistan'ın azınlık politikalarını ele almak, Yunanistan bir ulus-devlet mi? sorusunun cevabını bulmada önemli katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın son bölümünde, Yunanistan'ın yüzyıllarca egemenliği altında yaşadığı Osmanlı Devleti'nden aldığı kimlik yaklaşımı, politikaları irdeleneceği gibi Osmanlı Devleti tarafından uygulanıp ta Yunanistan tarafından uygulanmayan politikalar da ele alınacaktır. Yunanistan'ın Osmanlı Devleti tarafından miras olarak

¹²² Alkan, a.g.e., s. 62.

¹²³ Gerasimos Augustinos, **Küçük Asya Rumları**, Ankara: Ayraç Yayınları, 1997, s. 312.

alıp devam ettirdiği politikalarla beraber Osmanlı yönetim tarzından farklı olarak sergiledikleri tutum (özellikle azınlık politikaları açısından) incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUNANİSTAN'DA RESMİ AZINLIKLAR VE ETNİK GRUPLAR

Çalışmanın bu bölümünde, Yunanistan'daki etnik gruplar ve azınlıklar incelenecektir. Buradaki amaç, azınlıkların kimliklerini ortaya koyarak Yunanistan'ın bu kimlikleri nasıl nitelendirdiğini ve bu yöndeki devlet politikasını değerlendirmektir.

I. YUNANİSTAN'DA ETNİK VEYA DİNİ AZINLIKLAR

Azınlık kavramı tanımı ilk olarak Uluslararası Daimi Adalet Divanı tarafından Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı devletlerin sınırları içerisinde kalan çoğunluktan ırk, dil, din bakımından farklı toplumların korunmasına ilişkin antlaşmaların düzenlenmesi sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu kurumun yaptığı azınlık tanımına göre; Azınlık, bir devlette yerleşmiş bulunan ve nüfusu ayrı ırk, dil ya da dinden oluşan toplumsal gruplardır.¹²⁴ Bu tanımlamadan sonra Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun hazırladığı raporda da azınlık şu şekilde tanımlanmıştır: Azınlık, devleti oluşturan toplumun geri kalan kesimine nazaran sayı olarak aşağıda bulunan, hâkim pozisyona sahip olmayan, mensupları söz konusu devletin vatandaşı olan ancak etnik, din yahut dil özellikleri ile toplumun diğer kesiminden ayrılan, aralarında en azından zımni olarak kendi kültürlerinin, geleneklerinin, dil ve dinlerinin korunmasına yönelik dayanışma duygusu bulunan

¹²⁴ Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1998, s. 2.

bir gruptur.¹²⁵ Sosyolojik bakımdan azınlık kavramı, bir toplulukta sayıca azınlık oluşturan çoğunluktan farklı niteliklere sahip topluluk olarak tanımlanmaktadır.¹²⁶

Etnik kavramı ise, Yunanca “ethnos” (millet) kelimesinden türemiş olup, belli bir kavme aidiyeti /mensubiyeti ifade etmektedir.¹²⁷ Etnik kavramı, 1950’de Birleşmiş Milletler alt komisyonunun verdiği bir kararla o tarihten sonra ırk kelimesinin yerine kullanılmaya başlanmıştır. Etnik azınlık kavramı, kendi öz kimliğine sahip olan mensupları aynı kökten gelen, çeşitli ortak kültürel özellikler gösteren, aralarında önemli kesimlerin dayanışmaya sahip olduğu ve büyük nüfus çoğunluğundan farklılıklar gösteren topluluklardır. Etnik grup olarak da nitelenen bu unsurlara “din ve/veya dil azınlıkları” da dâhil edilmekte olup bunlar genellikle ortak bir tarihe de sahip kader topluluklarıdır. Yunanistan’daki etnik azınlıklar, Türkler, Makedonlar, Arnavutlar ve Ulahlardır.

Modern Yunanistan farklı uygarlıkların ve halkların etkilerinin toplamından oluşmuş bir uygarlıktır. Bu etkiler, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu’ndan, Yakın Doğu’nun tüccarlarından, Fransa, Venedik ve İtalya’dan, ülkeye yerleşen ve işgal eden Slavlardan, Arnavutlardan, Türklerden, İtalyanlardan ve İngilizlerden gelmiştir.¹²⁸ Yunanistan’ın kökenini bugün ülkesinde azınlık olarak kabul ettiği etnik grupların sahip oldukları medeniyetler oluşturmaktadır.

Yunanistan bugün 10.939.605 civarında bir nüfusa sahiptir ve bu nüfusun yaklaşık %98’inin Yunan Ortodoks olduğu kabul edilmektedir. Ülkede resmi olarak tanınan en büyük azınlık grup Batı Trakya’da yaşayan Türklerdir. Bugün bölgede 150 bin civarında Türk nüfus yaşamaktadır. Ayrıca ülkede çok az sayıda Beyaz Rus Ermeni topluluk da bulunmaktadır.¹²⁹

¹²⁵ Turgay Cin, “Yunanistan’ın Batı Trakya Bölgesi’ndeki Azınlık Türk mü? Müslüman mı?” *Avrasya Dosyası*, Cilt:9, Sayı:3, Yıl:2003, s. 194.

¹²⁶ Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2000, s. 66.

¹²⁷ Hatipoğlu, a.g.e., s. 2.

¹²⁸ Hugh Poulton, **Balkanlar; Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler**, çev: Yavuz Alagon, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1993 s. 210.

¹²⁹ Alkan, a.g.e., s. 67.

1. Türkler

Batı Trakya Türkleri veya Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı olarak da adlandırılan bu topluluk, Yunanistan devleti tarafından sadece dinsel kimliği ön plana çıkartılarak “Müslüman azınlık”, hatta çoğunlukla “Müslüman Helenler” şeklinde tanımlanmaktadır. Batı Trakya Türk Azınlığı, etnik kimliği inkâr edilen, ancak bu ülkede azınlık statüsüne de sahip tek topluluk olma özelliğini taşımaktadır.¹³⁰ Yunanistan’ın kuzey doğusunda yer alan Batı Trakya’da 150.000 dolayında Türk yaşamaktadır. Batı Trakya Türk azınlığının statüsü 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması’yla belirlenmiştir. Batı Trakya Türkleri özellikle 14. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nin Balkan fetihleri sürecinde Anadolu’dan gelerek bölgeye yerleşen ve orada yerleşen Türklerin günümüze kadar aralıksız süregelen devamıdır. Ayrıca Batı Trakya Türkleri altı yüzyıl boyunca bölgede etnik kimlik bilinci ile hâkim bir güç olmuştur. Batı Trakya bölgesi 1920 yılından sonra Yunanlıların eline geçmiştir.

Lozan belgelerine göre 1923 yılında 129.120 olan nüfusuyla bölge nüfusunun yüzde 68’ini oluşturan Batı Trakya Türkleri bugün 150. 0000 civarında olan nüfusu ile nüfusun sadece yüzde 35 ‘ini oluşturmaktadır.¹³¹

Türk azınlığın karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi, Yunan devletinin söz konusu azınlık mensuplarının tabiiyetlerini nasıl kazandığına bakılmaksızın bütün Türk azınlıklar için “Müslüman azınlık” ifadesini kullanarak Türk kimliğini reddetmesidir. Böylece Müslüman azınlık tanımının içine Pomaklar, Çingeneler ve Müslüman Slavlar da girmektedir. Bununla birlikte tüm bu gruplar kendilerini Türk olarak tanımlamakta ve Pomak ya da Çingene gibi sınıflandırmaların Yunanlılar tarafından, bu grupları daha kolay baskı altında tutmak için ortaya atıldığını ifade etmektedirler. Yunanistan, kendisini Türk olarak tanımlayan nüfusun % 65-75’ini

¹³⁰ Hatipoğlu, a.g.e. , s. 21.

¹³¹ Ayrıntılar için bkz; **Batı Trakya’da Azınlık Haklarının İhlali**, <http://www.batitrakya.rumiformu.eu/erişim: 15.02.2008>

etnik Türklerin, % 15-25'ini Pomakların, % 5-10'unu da Çingenerin oluşturduğunu iddia etmektedir.

Yunanlı politikacıların yaklaşımına göre Türklük etnik bir ifadeden çok, bir devlet kimliğinin adıdır ve eğer bu ifade etnik temeller üzerine kurulursa Pomaklar ve Çingenerler gibi Türk olmayan diğer unsurlar dışlanmış olacaktır. Yunanlılar Türk ifadesinin ancak Türkiye devletinde yaşayan insanlar için kullanılabileceğini iddia etmektedirler.

Trakya'dan sorumlu Genel Sekreter Stavros Kambellis'e göre, bütün anlaşmalar özellikle de Lozan, sadece Müslüman azınlığa gönderme yapmaktadır. Türk azınlığın tanınmaması Türkçenin kamusal alanda kullanımına bazı kısıtlamalar getirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu kısıtlamalar Türk kelimesi geçen sivil toplum kuruluşlarının kapatılmasından, kendilerini Türk olarak tanımlayan kişilerin yargılanmasına kadar bir dizi ihlalleri içermektedirler. Örneğin; 1987 Kasım ayında, Yunan Yüksek Mahkemesi, Trakya Yerel Mahkemesi'nin aldığı bir kararı onamış ve Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği ve Gümülcine Türk Gençler Birliği Derneği'nin kapatılmasına karar vermiştir. Bu kararın gerekçesi Türk sıfatının Yunan vatandaşları ve Müslüman Yunanlılar için kullanılmayacağı ve aksi yöndeki bir tutumun kamu düzenini bozabileceğidir.¹³²

1989 seçim kampanyası esnasında Doktor Sadık Ahmet'in dağıttığı el ilanlarında geçen Türk, Türk-Müslüman, Batı Trakya Müslüman-Türk Azınlığı gibi ifadelerin yer alması anlaşmazlığa ve karmaşaya yol açmıştır. Sadık Ahmet, Ceza Kanununun 192. maddesine göre suçlu bulunmuş ve 1990 Ocak'ından Mart ayına kadar süren bir hapis cezasına çarptırılmıştır. Buradaki Türkler Türk azınlığın tanınması meselesini, Yunan idaresinin onları Yunanistan'daki siyasal hayata uyumları konusunda samimiyetine bir ölçüt olarak görmektedirler.

¹³² Nazif Mandacı-Birsen Erdoğan, **Balkanlar'da Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış**, Ankara Üniversitesi Basımevi, SAEMK, Araştırma Projeleri Dizisi, 2001, s. 4.

Türk azınlık Yunan hükümetinin Türk kimliğine sahip Yunan vatandaşlarının masum istekleri ile Turanizm ya da Panturkizmi birbirine karıştırdığına işaret etmektedir. Bu yüzden de Türk azınlık Yunan idaresinin Türk ifadesini sadece bireyi tanımlarken kullanmakta olmasını, fakat bir grubu tanımlarken aynı ifadeyi reddetmesini şiddetle eleştirmektedir. Öte yandan bazı Yunanlı siyasetçilere ve akademisyenlere göre, Lozan'da genel biçimiyle Müslüman azınlık olarak tanımlanan Türklere karşı Yunan hükümetinin yaklaşımının Türkiye ve Yunanistan arasındaki inişli çıkışlı ilişkilerle paralellik göstermekte olduğu açıktır. Yunanistan, Türkiye ile krizler yaşadığı dönemde Türk azınlığı sadece bir dinsel azınlığa indirgemıştır. Yunan nüfusu ile yerel Türk sözcüleri arasındaki bölünmede, Yunanistan'da yaşayan azınlıklar Türkiye tarafından Türk olarak Yunanistan tarafından ise Müslüman olarak nitelendirilmektedirler.¹³³

Hâlbuki geçmişteki yakınlaşma dönemlerinde bunun tam tersine Türk azınlığın etnik kimliği öne çıkarılmıştır. Bunun en güzel örneği, 1930'lar ve 1950'ler arasında, Atatürk ve Venizelos'un yarattığı ve İnönü ve Menderes'in devam ettirdikleri uzlaşma ortamında, Yunan hükümetlerinin etnik Türk ifadesini kullanmaları ve kullanımına izin vermeleridir. Aslında bu politikalar yine Yunanistan'ın iç güvenliği ile ilgilidir. Türk azınlık ifadesi Venizelos'un işine gelmiştir, çünkü Yunanistan teokratik bir devlet olan Osmanlı Devleti'nden kendini Türk'ten çok Müslüman olarak tanımlayan bir topluluğu miras edinmek zorunda kalmıştır.

Yunan hükümetleri 1955'e kadar bu azınlığı tanımlamak için Türk ifadesini kullanmışlardır. Türk azınlığın iki ülke arasındaki gerginlikten en çok etkilenen grup olduğu çok açıktır. Türk azınlık genelde Osmanlı'yı yeniden canlandırmayı amaçlayan Türk devletinin bir aracı, bir beşinci kol olarak görülmektedir. 1998 seçimlerinden önce, Batı Trakya Türk Azınlığı Danışma Kurulu Türk azınlığı, kendi adaylarını desteklemeye çağırmıştır. Bu Yunan hükümeti tarafından, Ankara'nın

¹³³ Olga Demetriou, *Streets Not Named: Discursive Dead Ends and the Politics of Orientation in Intercommunal Spatial Relations in Northern Greece*, Oxford University, *Cultural Anthropology*, May, 2006, 21, 2, p. 29.

yönlendirdiği, bölgeyi Türkleştirmek amaçlı bir provokasyon olarak değerlendirilmiştir.¹³⁴

Yunanistan'ın laik bir devlet olduğunu –en az hukuksal anlamda- söylemek oldukça zordur. Örneğin Yunan Anayasası'nda Doğu Ortodoks Kilisesi'ne resmi statü tanınmıştır ve 1998'de yapılan anayasa değişikliği de bu kurumun konumunda herhangi önemli bir değişiklik yaratmamıştır. Ortodoks Kilisesinin siyasal arenadaki gücü ve etkisi göz önüne alındığında bu yargı biraz daha pekişmektedir. Yunanistan'da Haziran 2000'de Simitis hükümetinin nüfus cüzdanlarında din ibaresini kaldırmaya yönelik girişimiyle kendini gösteren hükümet kilise anlaşmazlığı bu ülkede bu kurumun ne kadar etkili olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Ortodoks Kilisesi Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikalarının en büyük destekçisi konumundadır. Azınlık hakları konusundaki en küçük demokratik reforma en büyük tepkiyi gösterenler arasında ruhban sınıfı önemli bir yere sahiptir.¹³⁵

Yunan yönetimi ve Türk azınlık arasındaki en önemli çatışma konularından birisi de dini işlerden sorumlu resmi görevlilerin seçimidir. Lozan Antlaşması, Türk azınlığa kendi din işlerini Yunan yönetiminden bağımsız olarak organize etme ve yönetme hakkını açıkça tanımıştır. Ancak, 1985'den beri Yunan hükümeti Lozan'ın ilgili maddelerini ihlal ederek ve Türk azınlığın sesini duymazdan gelerek müftüleri doğrudan atamaya başlamış, 1920 Sayılı Kanun ile bu durumu ayrıca kodifiye etmiştir. Gerekçe müftülerin sadece dini değil, toplumsal fonksiyonları da olduğu, bu yüzden müftülerin atanması işinin hükümet tarafından yapılması gerektiğidir.

Yunanistan'ın Batı Trakya'da sadece Müslümanların olduğunu kabul etmesi Batı Trakya Türklerinin milli kimliklerinin Yunanistan tarafından tanınmadığını göstermektedir. Yunanistan Batı Trakya'da yaşayan Müslümanların Yunanlı iken

¹³⁴ N. Mandacı ve B. Erdoğan, a.g.e. , s. 6.

¹³⁵ N. Mandacı ve B. Erdoğan, a.g.e. , s. 11.

sonradan Müslümanlaştırılmış oldukları şeklindeki iddiaları Yunanistan'ın azınlıkları dini kimliğine göre adlandırdığının kanıtıdır.

2. Makedonlar

Ege Makedonları olarak da anılan bu Slav kökenli topluluk Makedon milletinin bir parçası olup, geçmişi çok eskilere dayanan asıl Makedonya'nın ve onun 1912'den beri Yunanistan'ın elinde bulunan kısmı 'Ege Makedonya'sının yerli halkıdır. Bugünkü nüfusları hakkında resmi bir sayı bulunmamakla birlikte, 270.000 civarında oldukları tahmin edilmektedir.¹³⁶

ABD'nin 1990 yılı insan haklarına dair raporunda Yunanistan, Makedon ve Türk azınlıklarına uyguladığı ayrımcı ve baskıcı politikalardan dolayı kesin bir dille eleştiriliyordu. Aynı ABD raporunda Yunan Milli İstihbarat servisinin bazı notlarına yer verilmekte ve burada "Ortodoks-Yunan olmayan Yunan vatandaşları samimi ve dürüst saf Yunanlı değildirler" denildiği vurgulanmaktadır. Yunan Milli İstihbarat servisinin verilerine göre ayrıca "Ortodoks olmayan vatandaşların milli duygularının zayıf olduğu" belirtilmekte, bir de Ortodoks fakat Yunan asıllı olmayanlara da şüphe ile bakıldığı görülmektedir.

Yunan görüşüne göre Makedonya 'birleşik bir bütün teşkil eden bir varlık' değildir. 1990'lardan önceki genel Yunan politikasına göre Makedonya orada yaşayan nüfusa bakılmaksızın sadece coğrafi bir addır. Bu coğrafi terimin bir etnik grubu, özellikle de bir grup Slav'ı tanımlamak için kullanılmasına her zaman karşı çıkmıştır. Yunanistan'ın bu görüşü özellikle Büyük İskender'in, dolayısıyla tüm Makedonların Yunanlı olduğu tezine dayanmaktadır. Yunanistan bu bölgelerin ırksal, dilsel ve kültürel açılardan antik ve modern Yunanistan'ın devamı olduğunu

¹³⁶ Hatipoğlu, a.g.e. , s. 47.

ve sadece Yunanlıların kendilerini Makedon olarak tanımlamaya hakları olduğunu iddia etmektedir.¹³⁷

Yunanistan şu üç şeyi reddetmiştir: Bir Makedon Milletinin varlığı, Bir Makedon dilinin varlığı ve Yunanistan'da bir Makedon azınlığın varlığı. Geçmişte Makedon azınlığın Yunan iç savaşı sırasındaki rolü ve Tito'nun Yunanistan'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden Makedon siyaseti Yunanlıların bu ulusa karşı hasmane tutumunun başlıca sebebidir. Yugoslavya dönemi boyunca Ege Makedonyası'nda yaşayan Slav nüfus için, Yunanlı araştırmacılar Slavca konuşanlar ya da Slavofonlar gibi terimler kullanmışlardır.

Makedon ulusu Yunanlılara göre yanlış veya yok bir uludur. Bu kimlik Tito'nun 1944'deki politikalarının sonucu suni olarak yaratılmış ve o bölgede yaşayan Arnavutlara, Sırlara, Türklere, Yunanlılara, Uahlara ve Çingenele etnik köklerine bakılmaksızın verilmiş bir addır, bunlar bir hükümet genelgesi ile yaratılan uludur. Yunanlılar Makedon teriminin etnik veya milliyetçi anlamda kullanılmayacağını iddia etmektedir. 1992'de bağımsız Makedonya Cumhuriyetinin kurulması Yunanlılar için üç 's' (sigma) hakkında ciddi sorunlar yaratmıştır: bu üç 's' sırasıyla; sintayma (Anayasa), simvola (semboller) ve simaia (bayrak)'dır. Yunanlılara göre Makedonlar, anayasalarında Makedon adını kullanarak, bayraklarına Güneş kursunu koyarak ve paralarının üzerine Selanik kulesini yerleştirerek Yunan milli değerlerini çalmışlar ve Yunan toprakları üzerinde hakları olduğunu göstermişlerdir.¹³⁸

¹³⁷ N. Mandacı ve B. Erdoğan, a.g.e. , s. 24.

¹³⁸ N. Mandacı ve B. Erdoğan, a.g.e. , s. 25.

3. Arnavutlar

Arnavutlar, Balkan yarımadasının en eski halklarından olup, köklerinin İllirler'e dayandığı kabul edilmektedir. Yunanistan'da yaşamış ve yaşamakta olan Arnavutlar'ı üç grupta toplamak mümkündür: 1) Ortodoks Arnavutlar 2) Müslüman Arnavutlar 3) Soğuk Savaş sonrası Yunanistan'a gelen göçmen Arnavutlar.

İlk iki kategorideki Arnavutlar Yunanistan devleti tarafından çeşitli zamanlarda ya sürgüne ya etnik temizliğe ya da asimilasyona uğratılmışlardır. Atina yönetimleri bunların etnik kimliklerini ve varlıklarını tanımamakta, özellikle Ortodoks mezhebinden olanların Yunanlı olduğunu ileri sürmektedir. Müslüman Arnavutları ise İkinci Dünya Savaşı'na kadar Güney Epir'de çoğunluğa sahip iken ve Yunan nüfusu bu bölgede azınlıktayken, savaşın 1944 yılında, Yunan İç Savaş sırasında toplu katliama uğratılmışlar, hayatta kalabilenler etnik temizlik sonucunda, Arnavutluk'a ve başka ülkelere kaçmak zorunda bırakılmışlardır.

Göçmen Arnavutlar ise, Soğuk Savaş sonrasında Arnavutluk'ta yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik çalkantılar sırasında, 1980'lerin sonu ile 1990'lı yılların başlarından itibaren bireysel veya kitlesel teşebbüslerle, yasal veya kaçak yollarla Yunanistan'a gelen ve yine yasal veya kaçak yöntemlerle iş arayıp bulan/bulamayan, sayıları yaklaşık 150–200 bin arasında seyreden göçmen/sığınmacı Arnavutlardır.¹³⁹

Arnavutlar, Balkanların demografik açıdan en fazla dağılmış uluslarından biridir ve özellikle soğuk savaş sonrası Arnavutluk dışında yaşayan Arnavutlar irredentist emellerin çatıştığı en kritik coğrafyalarda yaşamalarından dolayı dünya kamuoyunun en fazla dikkatini çeken uluslardan biri haline gelmişlerdir. Güney Avrupa'da yaşayan Arnavutların sayısının 5.600.000 olduğu hesaplanmaktadır. Bununla birlikte Yunanistan'daki Arnavutların sayısı gün geçtikçe artmaktadır.¹⁴⁰

¹³⁹ Hatipoğlu, a.g.e. , s. 99.

¹⁴⁰ N. Mandacı ve B. Erdoğan, a.g.e. , s. 37.

Yunan hükümetleri Ortodoks azınlığın Ortodoksluğunu Yunanlılıklarına delalet olarak göstermektedir ve bu yüzden Arnavutların etnik, kültürel hakları hiçbir şekilde tanınmamaktadır. Yunan Ortodoks Kilisesi ise bu azınlığın Helenleştirilmesinde en önemli rolü oynamaktadır. Yunan idaresinin Ortodoks Arnavutların Sevr Antlaşması çerçevesinde kendi otonom kilisesini kurma izni vermesi konusu Arnavutluk ve Yunanistan arasında önemli bir sorundur. Yunanistan buna pek aldırmıyor görünmemekte ve Arnavut Ortodokslar diğer tüm Ortodoks gruplarda olduğu gibi Yunan Kilisesinin sıkı denetimi altında tutulmaktadırlar.

4. Ulahlar

Ulahlar, Balkanlarda yerleşmiş en eski topluluk olarak kabul edilmektedir. Bunlar, Yunanistan'da yaşayan ve Yunanlı olmayan topluluklardır. Ulahlar, Makedonumence konuşan, Balkanlara çok eski zamanlarda yerleşmiş ve günümüz istatistiklerine göre çeşitli ülkelere dağılmış olarak toplam sayıları 2.500.000'i bulan bir topluluktur; Ulahların kendilerine Aremin, Aromani dedikleri, bazı Batılıların bu topluluğu Valakh, Sırpların Tsintsar, Arnavutların Rumeri, Yunanlıların ise Kutzovlakh şeklinde adlandırdıkları belirtilmektedir.¹⁴¹

Ulahlar ağırlıklı olarak Romanya ve Moldova'da yaşamaktadırlar. Yunanlılar bu topluluğu Latinleşmiş Helenler olarak adlandırmaktadır. Yunanlıların Ulahları bu şekilde nitelendirmesi tarihi gerçeklere aykırı bir tutumdur. Ulahların yaşadıkları bölge ve sahip oldukları köken bakımından Helenleşme ihtimalleri bulunmamaktadır. Ulahlar Latin kökenli ve Rumence ile akraba bir lehçeyi konuşan, yaşadıkları ülkeye göre Latin, Yunan ve Kiril karakterinde alfabe kullanan, Avrupa tarihinde Ortaçağ'da Tuna nehrinin güney boylarında dâhil olan bir topluluktur.¹⁴²

¹⁴¹ Hatipoğlu, a.g.e. , s. 122.

¹⁴² Hatipoğlu, a.g.e. , s. 122.

Ulahların 19. ile 20. yüzyılın ilk on yılına kadarki tarihleri, kök-geçmişleri, dilleri ve bölge devletleri ile ilişkilerini de etraflıca ele alan Wace ve Thompson'a göre, bunlar Rumenlerle aynı kökenden gelmektedir; ayrıca, Ulahların göçebe/çoban yapılarını, Balkanlar'ın yapısına aykırı bir uğraş tipi olarak da değerlendiren bu iki araştırmacı, Ulahlar'ın Balkanlar'da sürekli göçebeliliğin olabileceğini ispat eden ilk topluluk olduğunu ileri sürmektedirler. Bu nokta kendilerinin uzun yüzyıllardan beri yerleşik uygar bir yapıya sahip olduklarını ısrarla öne süren Yunanlıların sosyo-kültürel ve antropolojik açıdan da Ulahlarla herhangi bir bağlantılarının olmadığını göstermesi bakımından ilginç bir kanıt oluşturmaktadır.¹⁴³

Yunanistan, topraklarında azınlık olarak yaşayan Ulahların ayrı bir etnik kimliğe sahip olduğunu kabul etmeyerek Ulahların nüfus yoğunluğu konusunda sağlıklı bir bilgi vermemektedirler. Yunanistan'daki Ulah etnik azınlığının sayısı hakkında resmi ve kesin bir bilgi edinmek mümkün olmamakla beraber, çeşitli araştırma kurumları, örgütleri ve Ulah diasporasına mensup çevreler bu sayının 250.000 ile 1.200.000 arasında olabileceğini belirtmektedirler.¹⁴⁴ Yunanistan ülke sınırları içerisinde yaşayan tüm azınlık nüfusun etnik kimliklerini tanımamakta bu azınlıkları etnik kimliklerine göre nitelememektedir.

II. YUNANİSTAN'DA AZINLIKLARIN HAKLARI

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan 1991 yılı başlarına kadar, Yunanistan'ın izlediği azınlık politikası gerek yurtiçindeki tutumu gerekse dış dünya tarafından gözlemlenen yaklaşımlarına göre azınlık aleyhtarlığı yönündedir. Yunanistan'ın son otuz yıldır sergilediği tutumlar göz önünde bulundurularak azınlık politikaları şu şekilde saptanmıştır:

¹⁴³ Hatipoğlu, a.g.e. , s. 126.

¹⁴⁴ Hatipoğlu, a.g.e. , s. 123.

Bir azınlığın varlığı hukuksal bir konu olup, ülkenin kendi yasalarından ya da uluslar arası bir anlaşmadan saptanır. Azınlık hakları ve bu konuda devletin yüklendiği yükümlülükler yalnız bu yoldan oluşur. Milli ya da etnik bir azınlık farklı kimliğini korumayı bizzat kendisi istemelidir. Diğer yönden ülkedeki egemen etnik gruba kendi isteği ile asimile olmada engeller bulunmamalıdır. Bunun aksi söz konusu grubu marjinalleştiren ve felakete sürükleyen sonuçlar doğurabilecek etnik ya da ırkçı ayırım oluşturur. Azınlık dilinde eğitim gibi hakların pratikte uygulanabilmesi için azınlığın sayıca nispeten kalabalık olması ve ülkenin bir bölgesinde toplu olarak yaşaması gereklidir. Azınlık hakları, diğer insan haklarıyla olduğu gibi, kişiye özeldir, kolektif değildir. İnsan haklarının bir bölümünü oluşturur. Ayrıca azınlık haklarına otonomi dâhil değildir. Bir tür otonomi ya da kendini yönetme hakkı tanınması devletin elinde bulunan bir seçenektir ve yurdun iç düzeniyle ilgili bir konudur. Ayırım uygulanamayacağını öngören kişiye özel ilkeler kendi başlarına azınlık konularını sağlamayabilir. Genellikle azınlıklar için özel yasal ve siyasal yükümlülüklerin uygulanması gerekli olmayabilir. Uygulanması, toplumu ad absurdum bir bölünmeye götürebilir, topluma entegre olma ve modernleşme çabalarını torpilleyebilir ve bazı durumlarda çoğunluk aleyhinde ayırımlara neden olarak demokrasinin çoğunluk ilkesini çiğneyebilir.¹⁴⁵

Bu düşünce biçimi yasal açı çerçevesinde bile çok sınırlı olup çağımızın anlayışı ve istekleriyle uyum içinde değildir. Uluslararası yasal çerçevede bile bir azınlığın varlığı ya da yokluğu hukuksal değil gerçek bir olaydır. Yunanistan, topraklarında “milli” ya da “etnik” olmayan, dinsel olan bir tek azınlığın, “Müslüman azınlığının” bulunduğu konusunda basmakalıp bir biçimde ısrar etmektedir. Lozan Antlaşması'nın nitelediği bu azınlığın haklarının tamamen garanti altında bulunduğunu, hatta Avrupa'da ve uluslar arası alanda azınlık haklarıyla ilgili yasaların öngördüğü düzeyi aşacak kadar geniş olduğunu savunmaktadır. Ancak, dinsel olan başka bir azınlığın, yani Yahudi azınlığının da resmen tanınmakta olduğundan, bunun usullere uygun olarak da gerçek olmadığı dikkatten kaçmaktadır.

¹⁴⁵ Alexis Heraclides, **Yunanistan ve Doğudan Gelen Tehlike Türkiye: Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 297.

Azınlık okullarında Türkofonlara hatta etnik yönden Pomak olanlara Türkçe öğretilmekte olmasına karşın, Batı Trakya'daki Türk azınlığı Yunanistan tarafından "Türk azınlığı" olarak yani etnik ya da milli bir azınlık olarak tanınmamaktadır.

1991'den bu yana Müslüman azınlığın üç "etnik gruptan" oluştuğu benimsenmektedir:

- a) Türkofonlar, Türk soylular ya da Türk asıllılar.
- b) Pomaklar,
- c) Müslüman Çingeneler.¹⁴⁶

Yunan kimliği, öncelikle Ortodoks inancı, sonra onun resmi dili Attika-Yunan diyalekti ve kendilerini bu unsurlarla açıklayan ama farklı soylardan kök alan toplulukların edindiği kimlikten oluşmaktadır. Dolayısıyla yüzyılların birikimlerine bakıldığında Yunanistan'da din ve dil gibi kültür faktörlerinin kimlik belirleyici olduğu, buna karşılık etnik/ırki açılardan bir bütünlüğün veya saflığın olmadığı görülmektedir. Bunun da doğal uzantısı olarak söz gelişi, Batı Trakya Türkleri veya Çamerya'daki Müslüman Arnavutların varlığından başka, Ortodoks olan fakat Yunan kökenli olmayan anadilleri Yunanca olmayan Makedonlar, Arnavutlar ve Ulahlar arasında da farklı olmanın bilinci açık veya kapalı olarak görülmektedir.

Yunanistan'daki azınlıkların dini kimliklerine göre değerlendirilmesinde Ortodoks Kilisesi'nin oldukça büyük bir etkisi bulunmaktadır: Okullarda zorunlu din dersi dışında, okul öğrencileri okulda ders saatlerinden önce toplu halde ayin yaparlar, okuldan toplu halde bütün öğrenciler kiliseye ayin için öğretmenleri tarafından götürülürler. Yine Yunanistan'ın milli bayramlarında okul öğretmenleri toplu halde öğrencilerini kiliseye götürerek kilisede ayin yaparlar. Yunanistan'da din

¹⁴⁶ Heraclides, a.g.e. , s. 299.

öğretimi zorunludur. Mahkemelerde yargıçların arakasındaki duvarda Hz. İsa'nın çarmıha gerilmiş resmi (ikonu) asılıdır. Mahkemelerde İncil'e el basılarak yemin edilir. Şehirler arasındaki yollarda küçük kilisecikler vardır. Bu kiliseleri inanmış Ortodoks Hıristiyanlar trafik kazalarından korunmak için yaptırırlar.

Yunanlılar dükkân açacakları zaman, tarlaya herhangi bir ürün ekecekleri veya tarladan ürünleri toplayacakları zaman, önce papazın okuması ve kutsaması gerekir. Yunanistan'da özellikle kilisenin desteklediği ve halkın büyük bir çoğunluğunun da katıldığı görüşe göre, İsa'ya inanmayan Yunanlı değildir.¹⁴⁷

Bu düşüncelerden hareketle Yunan kültürünün ve toplum anlayışının temelinde Ortodoks Hıristiyanlık inancı önemli bir yer teşkil etmektedir. Yunan Ortodoks anlayışa göre, Yunan vatandaşı olmak için Ortodoks Hıristiyan dinine geçmek gerekmektedir. Ortodoks Kilisesi'nde adı geçmeyenler farklı bir dinden oldukları gerekçesi ile yabancı olarak addedilmektedirler. Yunanistan'da yaşayan bir kimseyi Yunanlı yapan Ortodoksluk inancıdır. Yunanlı olmada temel kriter din olgusudur.

Yunanistan'daki din olgusu vatandaşlık kriteri olarak kabul edilmekle birlikte bu durum Yunanistan'ın azınlıklara yaklaşımında da ortaya çıkmaktadır. Ülkede yaşayan azınlıklar da dini yapılarına göre adlandırılmakta, azınlıkların ulusal kimlikleri yadsınmaktadır. 21 Nisan 1967 tarihinde Yunanistan'da askeri darbe oldu. Albaylar cuntası Yunanistan'da yönetime el koydu. Albaylar cuntası "Türk" kimliğini tanımama düşüncesinde idi ve Batı Trakya'da mili bir azınlığın bulunmadığını iddia ederek, Lozan Antlaşması'na göre Batı Trakya'da dini bir azınlığın, Lozan Antlaşması'ndaki deyimini ile Müslüman azınlığın bulunduğunu ve azınlık mensuplarının bu sıfatla anılmasını ve bunun titizlikle uygulanmasını istediler. Bunun sonucu olarak da Türk İlkokulu yazılı bütün tabelalar, Türk

¹⁴⁷ Cin, a.g.e. , s. 171.

okullarından indirildi. Yerine de Müslüman İlkokulu veya Azınlık İlkokulu yazan tabelalar asıldı.¹⁴⁸

Yunanistan Başpiskoposu Hristodulos'un 25 Ekim 1995 tarihinde yaptığı bir açıklama din ve devlet kavramlarının nasıl iç içe geçtiğini ve din olgusunun devlet yönetimindeki etkisini açıkça göstermektedir. "...Vatan ile kilise, din ile millet evlenmişlerdir. Boşanmayı düşünmüyorlar... Milletimizin temeli, dilimiz ve dinimizdir."¹⁴⁹

Bununla birlikte Yunan Anayasası'nın 3. maddesinin 1. fıkrasında Yunanistan'da hâkim din İsa'nın Doğu Ortodoks kilisesidir şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Bu ibare de siyasi yaşamda din öğesini öne çıkaran bir konu olması bakımından önemlidir.

Yunanistan'da 1987 yılında ortaya çıkan ve günümüzde de hala önemini koruyan bir tartışma din ve devlet işlerinin beraber yürütüldüğünün farklı bir göstergesidir. Bu Yunan vatandaşlarına, polisin verdiği nüfus cüzdanlarının din hanesine, dini bilgilerinin yazılıp yazılmayacağı konusudur. Bu konuda Ortodoks kilisesi, dini bilgilerin nüfus cüzdanlarından çıkarılmaması gerektiğini savunmakta idi. Fakat Yunan hükümetinin Avrupa Birliği talepleri doğrultusunda aldığı karar üzerine nüfus cüzdanlarından din hanesi çıkarıldı. Bunun üzerine Ortodoks kilisesi ve Yunan halkının yoğun tepkileri ile karşılaştı.

Yunanistan Adalet Bakanı Mihalis Stathapulos'un Yunanistan'da din özgürlüğü ve insan hakları ile bağdaşmadığı gerekçesi ile dini cenaze töreninin, dini yemin ve nüfus cüzdanlarından din hanesinin kaldırılması veya çıkarılması yolundaki önerileri ile 'dinin aşırı korumaya ihtiyacı bulunmadığı' yönündeki beyanatları, Yunan Ortodoks kilisesinin ve milletin şiddetli tepkisi ile karşılaştı ve Ortodoksluk

¹⁴⁸ Cin, a.g.e. , s. 199.

¹⁴⁹ Cin, a.g.e. , s. 171.

ile Yunanlığa (Helenizme) karşı ‘sinsi’ bir saldırı olarak nitelendirildi.¹⁵⁰ Bu tartışmalardan sonra Yunan hükümet sözcüsünün yaptığı açıklamada; Adalet Bakanı’nın kişisel görüşlerini ifade ettiğini ve kilise ile devlet arasındaki ilişkilerin eskisi gibi devam edeceği hükümetin bu yönde bir değişikliğe gitmeyeceği ifade edildi.

İncelenen bu bölümde değerlendirildiği gibi, Avrupa Birliği üyesi ülkelerden biri olan Yunanistan’da din ile devlet iç içedir ve Yunanistan laik bir devlet olma niteliğinden çok uzaktır. Yunanistan’ın gerek kilise ile devlet arasındaki ilişkiden gerekse azınlıklara yaklaşımından bu sonuca ulaşmak mümkündür.

Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinde Yunan Kilisesi’nin devlet yönetimindeki önemli rolü hükümeti rahatsız edici bir noktaya gelmiştir. Özellikle Avrupa Birliği normları doğrultusunda hazırlanan kimliklerde din ibaresinin yer almamasına Ortodoksluğun Yunan ulusal kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu gerekçesi ile karşı çıkan Ortodoks Kilisesi’nin bu tutumu hükümet ile din ilişkilerini gerginleştirmiştir. Simitis’in dinsel inançların özel hayatla ilgili bir konu olduğu ve kimlik kartlarına bunun işlenmesi zorunluluğu bulunmadığı yönündeki açıklamaları ile kilisenin tepkisi daha da artmıştır. Bu tartışmalar Yunan siyasetinde laiklik konusunun çok derin boyutları olan bir konu olduğunu göstermektedir.

1. Müslüman Türklerin Hakları

Batı Trakya Türkleri, Yunanistan’da yaşayan azınlık gruplar içerisinde hem nüfus hem de etnik köken bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu sebeple Uluslararası Hukuk kurallarına göre Batı Trakya Türklerinin sahip oldukları haklar ve bu hakların Yunanistan tarafından korunup korunmadığı konusu incelenecektir.

¹⁵⁰ Cin, a.g.e. , s. 173.

Batı Trakya'daki Türk azınlığın varlığı, onun hukuku ve statüsü 1923 Lozan Barış Antlaşması ile belirlenip garanti altına alınmış olmasına rağmen, Yunanistan Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlığı “Müslüman Helenler'den oluşan” bir dini azınlık olarak gösterme çabası içerisindeydi.¹⁵¹

Yunanistan bölgedeki Türk varlığının etnik kimliğini reddetmektedir. Kullanılan Müslüman azınlık tabirinin içine Pomaklar, Çingeneler ve Müslüman Slavlar da girmektedir. Bu gruplar kendilerini Türk olarak tanımlamaktadır.¹⁵² Şüphesiz Türk nüfusun içine dâhil edilen bu gruplar, Yunanistan'ın bu grupları daha kolay baskı altında tutması ve Türk azınlığı bölünmüş olarak kolay asimilasyona uğratma politikalarının bir sonucudur.

Yunanistan'daki İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin bir raporuna göre, Yunan resmi belgelerinde Müslüman azınlık olarak tanımlanan topluluğun yarısı Türk olmasına rağmen topluluğun diğer yarısı Pomak ve Çingenelerden oluşmaktadır.¹⁵³ Uluslararası insan hakları kuruluşları raporları Yunan idaresinin Türk azınlığa ilişkin asimilasyon politikalarını ortaya koymaktadır. Uygulanan bu politikalar sonucunda Türk nüfusunda bir azalmanın olduğu tespit edilmektedir.

Batı Trakya Türkleri etnik kimliği Yunanistan tarafından reddedilen ancak ülkedeki azınlık statüsüne sahip tek topluluktur. Bölgedeki Müslüman-Türk azınlık Yunanistan tarafından resmen tanındığı halde din, düşünce, eğitim, siyasal ve sosyal örgütlenme yönünden hakları ellerinden alınmış ve baskı altında tutulmuşlardır.¹⁵⁴

¹⁵¹ Murat Hatipoğlu, **Balkan Diplomasisi**, (Der, Ömer E. L., ve Birgül D. C.), “Yunanistan'ın Dış Politikası Ve Balkanlar (1990–2000)”, Ankara: Asam Yayınları, Balkan Araştırmaları Dizisi 3, 2001, s. 38.

¹⁵² Mandacı-Erdoğan, a.g.e. , s. 4

¹⁵³ Ayşe Özkan, Yunanistan Türkleri: **Batı Trakya'da Uygulanan Azınlık Hukuku**, Balkan Türkleri, Balkanlarda Türk Varlığı, Derleyen: Erhan Türbedar, Ankara: Asam Yayınları, Balkan Araştırmaları Dizisi, 2003, s. 170.

¹⁵⁴ Özkan, a.g.e. , s. 168.

Yunanistan'ın bu tutumu uluslararası antlaşmalarda belirlenen azınlık haklarının korunmasına yönelik normları ihlal ettiğini göstermektedir. Batı Trakya Türklerine yönelik bu yaklaşım, Yunanistan'ın azınlıklara ayrımcılık yaparak azınlıkları etnik kökenlerinden soyutladığının bir göstergesidir.

Batı Trakya Türklerine uygulanan baskılar temelde, “Türk” kelimesinin kullanılmasını engelleme yönündedir. Türklerin aralarındaki bütünlük, sosyal dayanışma ve kültürel temel her vesile bozulmak istenmektedir.¹⁵⁵

Bir diğer önemli husus Yunanistan Vatandaşlık Yasası'nda 1998'e kadar uygulanan 19. maddenin getirmiş olduğu hükümdür. Bu hükme göre, geri dönme niyetinde olmaksızın Yunanistan'ı terk eden azınlıklar (bu hükme göre azınlıklar “başka soydan olan vatandaşlar” olarak tanımlanmaktadır) Yunan vatandaşlığından çıkarılacaklardır. Yunanistan, bu yasaya dayanarak etnik kökeni Yunanlı olmayan birçok azınlığı özellikle de Batı Trakya Türk'ünü Yunan vatandaşlığından çıkarmıştır.

Yunan vatandaşlığından çıkarılanlar arasında seyahat ve akrabalarını ziyaret amacı ile Yunanistan topraklarından ayrılanların olması dikkat çekici bir noktadır. Örneğin; 19 Mayıs 1986 yılında Atina'da çıkan Rizospastis adlı gazetenin haberine göre, Komotini yakınlarında bir köyde yaşayan ve İstanbul'da okuyan oğullarını ziyaretten dönen Türk kökenli iki Yunan vatandaşı ülkeye yeniden giriş yapmaları engellenerek sınır dışı edilmiş ve tüm vatandaşlık hakları ellerinden alınmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Ali Külebi, **AB'nin Gözdesi Yunanistan ve İnsan Hakları Karnesi**, <http://www.turkatak.gen.tr/erişim>: 26.02.2008

¹⁵⁶ Poulton, a.g.e. , s. 223.

Yunanistan Vatandaşlık Yasası'nın 19. maddesine göre ülke vatandaşlarını soydaş ve başka soydan olarak iki sınıfa ayırmış olmaktadır. Bu şüphesiz iyi niyetten uzak bir yaklaşımdır. Bu ayırımdan amaç, vatandaşların çok etnikli ve çok kültürlü ülke yapısı ile uyuşan bu niteliklerine dayanarak varlıklarını tanımak değil, etnik tabakalaşmanın kaçınılmaz kıldığı eşitsizliği uygulamak ve safları belirleyerek biz ve öteki ayırımını yapmaktır.¹⁵⁷

19. madde hükmü, Yunan kökenli olanları soydaş Yunan kökenli olmayanları da başka soydan olarak kabul etmesiyle etnik tabakalaşmaya ciddi bir delil oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Yunan hukukunun da ihlal edilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Madde hükmü başka soydan Yunan vatandaşının ait olmadığı bir şeyi milliyetini kaybetmesinden bahsetmektedir. Hiçbir vatandaş hiçbir kanun ya da hükümle milliyetini kaybetti ilan edilemez.¹⁵⁸

Yunan Devleti'nin 1998'e kadar olan vatandaşlıktan çıkarma hükmü ile ilgili uyguladığı politikalar ABD yıllık insan hakları raporlarında (1990, 1994, 1996, 1997) sürgün cezası olarak nitelendirilmiştir. Bu politikaların sadece Batı Trakya Türklerine uygulandığı yönünde ciddi görüşlerde bulunmaktadır.¹⁵⁹

Yunanistan'ın 19. madde hükmü gereği uyguladığı politikalar Batı Trakya'da yaşayan Türkleri zorla göç ettirme ve asimile etme stratejilerinin bir sonucudur.

Yunanistan, Türk varlığını yok etmek için bir takım stratejilerle hareket etmektedir. İlk olarak Türk azınlığı Çingene ve Pomaklardan oluşan homojen olmayan bir topluluk olarak gösterme çabasıdır. Buradaki amaç azınlığın

¹⁵⁷ Halim Çavuşoğlu, **Hukuka Aykırı, Hukuk Yoluyla Etnik Tahripler: Yunanistan**, <http://www.balkanlar.net/erişim: 26.02.2008>

¹⁵⁸ Çavuşoğlu, a.g.e. , s. 4.

¹⁵⁹ Hatipoğlu, a.g.e. , s. 35.

bölünmesine zemin hazırlamaktır. İkinci bir strateji azınlığın etnik kimliğini yok sayarak dini kimliğini öne çıkarmak dolayısıyla Türkiye ile bağlarının zayıflamasını sağlamak, bir diğer strateji ise Batı Trakya azınlığının ekonomik ve sosyal gelişmesini önleyerek azınlığı göçe özendirme.¹⁶⁰ Yunanistan'ın azınlığı bölmeye yönelik uyguladığı politika, 19. madde gereği uygulanacak vatandaşlıktan çıkarma politikasıdır.

Yunanistan Batı Trakya azınlığı asimile etmeye yönelik olarak yasak bölge uygulaması getirmiştir. Batı Trakya'yı Bulgaristan sınırına paralel şekilde doğu-batı yönünde geçen bir hattın kuzeyinde kalan bölge soğuk savaş döneminde yasak bölge olarak ilan edilmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, Yunanistan Türklerin ellerinde bulunan topraklara çeşitli bahaneler öne sürerek el koymaktadır.

Soğuk savaş tehdidi gerekçesine dayanan Yunanistan 376 sayılı yasa ile Bulgaristan sınırındaki 10–25 km derinlikli bölgeyi “Yasak Bölge” ilan etmiştir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra da Yunan idaresi buradaki uygulamayı devam ettirmiştir. Bu uygulama zamanla aşamalı olarak kaldırılmıştır ve günümüzde uygulanmamaktadır.¹⁶¹

Yunanistan'da azınlık haklarının ihlaline yönelik olarak bir diğer önemli konu din ve vicdan özgürlüklerinin kısıtlanmasına yönelik uygulanan politikalar. Lozan Antlaşması çerçevesinde Batı Trakya Türklerine müftülerini özgür iradeleri ile seçme konusunda haklar tanınmıştır ancak bu uygulama Yunanistan tarafından iptal edilerek Yunan yönetiminin atadığı müftüler göreve getirilmiştir.

Yunanistan 1985 yılından bu yana Lozan'ın ilgili maddelerini ihlal ederek müftüleri doğrudan atamaya başlamıştır. Yunanistan'ın bu karardaki gerekçesi ise müftülerin sadece dini fonksiyonu olmadığı, bununla birlikte toplumsal fonksiyonları

¹⁶⁰ Bunun için bakınız: <http://www.diplomatikgozlem.com/erişim: 23.05.2008>

¹⁶¹ Özkan, a.g.e. , s. 181.

da olduğu için bu atamanın hükümet tarafından yapılmasının daha uygun olduğudur.¹⁶²

Yunanistan laik bir ülke olmaması nedeni ile dini kurumların ülkede siyasi ve sosyal bir işlevi de bulunmaktadır. Bu nedenle ülkede yaşayan azınlıkların dini kurumları da bu kriterlere göre değerlendirilmiştir.¹⁶³

1991 yılında uygulamaya konulan yasa ile müftü seçimi konusunda Yunanistan tek yetkili konuma gelmiştir.¹⁶⁴ Söz konusu bu durum hukuki açıdan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu yasa Lozan Antlaşması'nın 40. maddesine aykırılık teşkil etmektedir.¹⁶⁵

Türk azınlığın en önemli haklarından bir tanesi de eğitim hakkıdır. 1913 Atina Muahedenamesi, 1920 tarihinde imzalanan Yunan Sevr'i ve 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması, Müslüman azınlığa kendi dillerinde eğitim verebilecekleri okulları kurmak ve devletten gereken desteği almak konusunda imtiyazlara sahip olmalarına rağmen bu hakları devre dışı bırakılmaktadır.¹⁶⁶ Türk azınlık eğitim kurumlarını işletmemektedir.

Yunan hükümeti, eğitim kurumlarını Din işleri ve Eğitim Bakanlığı'na bağlamıştır. Bu kurumlar öğretmenlerin ve ders kitaplarının seçimine, okul binalarının yapımına karar verme yetkisine sahiptir.¹⁶⁷ Bu sebeple Türk azınlık kendi eğitim kurumlarını denetleme ve işletme haklarından mahrum bırakılmıştır.

¹⁶² Mandacı-Erdoğan, a.g.e. , s.12.

¹⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz; www.batitrakya.rumiformu.eu.

¹⁶⁴ Özkan, a.g.e. , s. 183.

¹⁶⁵ Özkan, a.g.e. , s. 184.

¹⁶⁶ Oran, a.g.e. , s. 72.

¹⁶⁷ Mandacı-Erdoğan, a.g.e. , s. 15

Batı Trakya’da yaşayan Türk azınlığın siyasi, sosyal ve eğitim alanındaki hakları ellerinden alınmıştır. Yunanistan altına imza attığı birçok uluslararası belgeyi hiçe sayarak azınlık haklarını ihlal etmiştir.

Lozan Antlaşması’nın 39. maddesine göre, “Müslüman azınlığa mensup Yunana uyrukları, Hıristiyanların yararlandıkları aynı yurttaşlık haklarıyla siyasi haklardan yararlanacaklardır.¹⁶⁸

Yunanistan imza attığı uluslararası belgelerde geçen azınlık haklarına ilişkin hükümleri uygulamadığı gibi azınlıkların etnik kimliklerini yok sayarak asimile etme politikası izlemiştir.

Günümüzde uluslararası hukuk, azınlıkların korunması konusunda üç yol tanımaktadır: Birincisi, Varolma Hakkıdır; Buna göre, bir azınlık fiziksel ve kültürel olarak varlığını koruyabilme hakkına sahiptir. Bu insan haklarının bir gereğidir. İkincisi, Eşitlik Hakkıdır; tüm azınlıklara eşit muamele ile yaklaşmak gerekir. Üçüncüsü de Kimlik Hakkıdır ki en önemlisi de budur. Azınlıkların kimliklerini koruyup yaşatabilmelerine imkân sağlanmalıdır.¹⁶⁹

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Yunanistan’ı azınlık haklarını ihlal ettiği gerekçesi ile uluslararası hukuk önünde suçlu bulmuştur.¹⁷⁰ Yunanistan’da azınlıklara ilişkin olarak Helsinki Watch (Uluslararası İnsan Hakları Helsinki İzleme Komitesi) tarafından bir rapor hazırlanmıştır.¹⁷¹ Bu rapora göre, Yunanistan’ın Batı Trakya’da izlemiş olduğu politikalar göz önünde tutularak Yunanistan’a bir takım tavsiyelerde bulunulmuştur.

¹⁶⁸ Cin, a.g.e. , s. 120.

¹⁶⁹ Oran, a.g.e. , s. 105

¹⁷⁰ Özkan, a.g.e. , s. 171.

¹⁷¹ Raporun ayrıntıları için bkz; <http://www.turkishgreek.org/azinliks.htm>

Uluslararası belgelerin ve kamuoyunun yaklaşımları değerlendirildiğinde Yunanistan tarafından açık bir şekilde Batı Trakya’da yaşayan azınlığın haklarının ihlal edildiği görülmektedir.

2. Diğer Azınlık Grupların Hakları

Yunanistan’da Batı Trakya Türklerinden başka Arnavut, Makedon, Ulah azınlık da yaşamaktadır. Yunan idaresi Batı Trakya Türklerini Helenli Müslümanlar olarak kabul ettiği gibi, Arnavut, Makedon ve Ulah azınlığı da dini kimliklerine göre nitelemekte onların sahip oldukları etnik kimliği görmezden gelmektedir.

Arnavut azınlığı Müslüman, Ortodoks ve göçmen Arnavutlar olmak üzere üç sınıfta toplamak mümkündür. Yunanistan özellikle Ortodoks Arnavutları Yunanlı olarak kabul etmektedir. Bu da yine Yunanistan’ın asimilasyon politikasının bir sonucudur.

Yunanistan Ortodoks Arnavutları “Arvanites” şeklinde anmış, dillerinin esas Arnavutça’dan kopması için konuştukları Arnavutça’ya Alvanika yerine “Arvanitika” demiş ve Arnavutlukla olan bağlarını koparmıştır.¹⁷² Arnavutça olan yer isimleri değiştirilerek Yunanca verilen isimler kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷³

Çamerya bölgesinde yaşayan Arnavutlar Çamerya Arnavutları olarak adlandırılmaktadır. 1. Dünya Savaşı sonrasında bu bölgede yaşayan Arnavutların sayısında ciddi bir düşme söz konusu olmuştur. Savaştan önce Arnavutlar nüfusun yüzde 93’ünü oluştururken savaştan sonra bu sayı yüzde 50’ye düşmüştür. 1946–1949 yılları arasında Müslüman Arnavutlar Yunanistan’dan sınır dışı edilmişlerdir.¹⁷⁴

¹⁷² Hatipoğlu, a.g.e. , s. 103

¹⁷³ Ayrıntılar için bkz, <http://www.diplomatikgozlem.com>

¹⁷⁴ Bilgin Çelik, **Balkanlarda Arnavut Sorunu**, <http://www.kisi.deu.edu.tr/bilgin.celik/erişim:28.01.2008>.

İkinci Dünya Savaşı sırasında da Yunanistan tarafından Çamerya Arnavutlarına toplu katliamda bulunulmuştur. Günümüzde Çamerya Arnavutları Yunanlıların uyguladığı soykırımın kurbanı olarak haklarını aramaya devam etmektedirler. Öte yandan Arnavutluk Halk Meclisi 30 Haziran 1994 günü oybirliği ile aldığı bir kararla 27 Haziran gününü “Çamerya Soykırımını anma Günü olarak kabul ve ilan etmiştir.¹⁷⁵

Yunanistan’ın baskılarına dayanamayıp yurtdışına kaçan Arnavutların sayısının 130 bin olduğu tahmin edilmektedir. Baskıdan kaçan bu Arnavutlar Yunanistan’ın gasp ettiği mülklerini geri almak için Çamerya Derneği’ni kurmuşlardır. Bu dernek 1995 yılında Birleşmiş Milletler Temsil Edilmemiş Halklar Örgütü’ne üye olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁶

Yunanistan Arnavutluk’ta yaşayan 200 bin civarında Arnavut’un ülkesine dönmesine izin vermemekte ve vatandaşlık, mülk haklarını iade etmemektedir.¹⁷⁷ Buradan hareketle Yunanistan’ın topraklarında yaşayan Arnavutların varlığını tanımadığı ve haklarını ihlal ettiği söylenebilir.

Makedonya kelimesini ve kurulan Makedonya Cumhuriyeti isminin anılmamasını bunun yerine Eski Yugoslav Cumhuriyeti olarak anılmasını isteyen Yunanistan bunu bir ulusal politika haline getirmiştir.¹⁷⁸ Yunanistan’ın bu yaklaşımının altında da yine Makedon azınlığın varlığını tanımama ve etnik kimliğini yok etme politikaları yatmaktadır.

¹⁷⁵ Hatipoğlu, a.g.e. , s. 107.

¹⁷⁶ Ayrıntılar için bkz, <http://www.diplomatikgozlem.com>

¹⁷⁷ Ayrıntılar için bkz, <http://www.batitrakya.rumiformum.eu>

¹⁷⁸ Külebi, a.g. e. , s. 2.

Makedonlar da tıpkı Batı Trakya Türkleri gibi kamu haklarından mahrum edilmekte ve Yunanistan dilediği zaman vatandaşlıktan çıkarılmaktadırlar. Ayrıca dil ve kültürleri de yok sayılmaktadır.

Yunanistan Makedon diye bir halkın varlığını inkâr etmekte ve Makedonca diye bir dilin olmadığını ileri sürmektedir. 1981 yılında iktidara gelen Pasok ve onun lideri Papandreu Üsküp'te bulunan Kiril i Metodi Üniversitesi'nden alınan diplomaları geçersiz olarak kabul etmiştir. Böyle bir kararın gerekçesi ise, üniversitede verilen eğitim dilinin Makedonca olmasıdır. Çünkü Yunanistan'a göre Makedonca diye bir dil yoktur. Oysa Kopenhag Üniversitesi Balkan Dilleri uzmanı Profesör Ovonje Makedonca'nın güney-doğu Slav dillerinden biri olduğunu vurgulamaktadır.¹⁷⁹ Yunanistan ülkede yaşayan tüm azınlıkların öncelikle dil ve kültürlerini yok etme yoluna giderek dolayısıyla kimliklerini de yok etme politikası izlemektedir.

Ulah azınlık da tıpkı diğer Türk, Arnavut, Makedon azınlık gibi sadece etnik varlıkları yok sayılmayıp aynı zamanda kendilerine Yunana kimliği de giydirilen azınlık gruplarından bir tanesidir. Ulahlar Yunanistan tarafından bir tür diyalekt konuşan Yunanlılar olarak nitelendirilmektedir. 2. Dünya Savaşı döneminde Ulahlar Yunanlılar tarafında Yunanca öğrenmeye zorlanmışlardır. Yunan asimilasyonundan kaçan Ulahlar ABD ve Avustralya gibi ülkelere giderek Ulah Diasporası oluşturmuşlardır.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Hatipoğlu, a.g.e. , s. 66.

¹⁸⁰ Halim Çavuşoğlu, **Yunanistan'da Ulahlar**, <http://www.makturk.com/erişim>: 26.02.2008

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin bırakmış olduğu tarihsel miras, bugün birçok medeniyetin kökenini oluşturmaktadır. Gerek Türkiye gerekse Yunanistan bu mirasın izlerini taşımaktadır. Bu çalışmada hem Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden devraldığı miras hem de Osmanlı azınlık politikaları ile Yunanistan'ın azınlık politikaları ele alınıp analiz edilmiştir.

Osmanlı Devleti, birçok farklı din ve kültürden oluşmuş toplulukları aynı çatı altında birleştiren bir imparatorluktu. Her ne kadar bu çalışmada Osmanlı azınlık politikaları ve azınlık yaklaşımları gibi tabirler kullanılsa da aslında Osmanlı Devleti egemenliği altında yaşayan tebaayı azınlık statüsünde tutmamıştır. Bu bağlamda bugün birçok devletin nitelendirdiği gibi bir azınlık anlayışı mevcut değildir.

Osmanlı toplumları sadece Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak sınıflandırılmışlardır. Bu sınıflandırma da yönetimini İslami anlayışa göre belirleyen Osmanlı Devleti'nde olağan bir yaklaşımdır. Osmanlı Devleti İslam Hukuku'na göre düzenlenen devlet yapısına rağmen gayrimüslimleri azınlık olarak görmemiş, dolayısıyla da azınlık muamelesi yapmamıştır.

Osmanlı idari ve sosyal düzeni bütün farklı din mensuplarının eşit bir şekilde baskı görmeden yaşamalarına olanak sağlamıştır. İslam Hukuku'nun insanlara işkence ve baskı ile yaklaşımını reddeden anlayışa göre şekillenen Osmanlı idari düzeni yüzyıllarca aynı biçimde korunmuştur. 19. yüzyıla kadar bağımsızlık, millet ve milliyetçilik gibi düşünceler baş göstermediği için Osmanlı Devleti'nde bir millet kavramından ve farklı milletlerin oluşturduğu bir düzenden söz edemeyiz. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nde azınlık sorunları yaşanmamıştır çünkü azınlık statüsünde olabilecek bir millet mevcut değildir. Osmanlı toplumu Müslümanlar, Yahudiler ve Hıristiyanlardan oluşmaktadır.

Yunanistan'ın devlet yapısı ve azınlıklara yaklaşımı Osmanlı İmparatorluğu ile karşılaştırıldığında ortaya farklı sonuçlar çıkmaktadır. Yunanistan Rum milletinin çoğunluğunu oluşturduğu bir devlettir. Yunanistan'da bir kişinin vatandaşlık statüsü Rum ve Ortodoks olmasına bağlıdır. Yunanistan'da yaşayan bir kişi Ortodoks Kilisesi'ne bağlı ise Yunandır. Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olmayan kişi kökeninin Rum olduğunu kanıtlaya da Yunan vatandaşı sayılmamaktadır. Bu durum Yunanistan her ne kadar laik bir devlet olarak kabul edilse de aslında laik bir devlet olmadığını ortaya koymaktadır.

Yunanistan vatandaşlık statüsünü din temelli olarak algılamaktadır. Üstelik Yunan Anayasası'nda da belirtildiği gibi devletin dini Ortodoks Hıristiyanlık olarak kabul edilmektedir. Bu sonuç Yunanistan'ın din temelli yaklaşımını 363 yıl egemenliğinde kaldığı Osmanlı Devleti'nden miras aldığını göstermektedir. Yunanistan Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras olarak devam ettirdiği bu anlayışı azınlıklara yaklaşımı konusunda da göstermektedir. Yunanistan ülke sınırları içerisinde yaşayan azınlıkları ulusal kimlikleri ile değil de dinsel kimliklerine göre adlandırmaktadır.

Yunanistan'daki Batı Trakya Türkleri, Makedonlar, Arnavutlar ve Ulahlar tıpkı Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi dini kimliklerine göre nitelendirilseler de uygulanan politikalar açısından Osmanlı Devleti'nin uyguladığı rejimin tam tersi yönünde bir yaklaşım söz konusudur.

Yunanistan Batı Trakya Türklerini Müslüman Türkler, Arnavutları Ortodoks ve Müslüman Arnavutlar olarak nitelendirmektedir. Osmanlı'dan devralınan bu miras, azınlıkların etnik kimliklerini yok sayarak onları asimilasyona uğratmak için kullanılmaktadır. Bilinçli olarak uygulanan bu politikalar sonucunda Yunanistan'da yaşayan birçok azınlık vatandaşlıktan çıkarılma, zorla göç ettirilme ve kültürlerinin yok edilmesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu sebeple Yunanistan bugün Osmanlı ile karşılaştırıldığında Osmanlı'nın bugünkü anlamıyla ülkesinde

yaşayan azınlıklara olan yaklaşımı ile Yunanistan'ın azınlıklarına yaklaşımı taban tabana zıt noktadadır.

Osmanlı egemenliği altında yüzyıllarca azınlık statüsüne konulmadan yaşayan Rumlar bugün ülkesinde yaşayan azınlıklara baskı politikası uygulamaktadır. Avrupa Birliği üyesi bir ülke olan Yunanistan azınlıklara yaklaşımı ve uyguladığı politikalar itibariyle altına imza attığı birçok uluslar arası belgeyi hiçe sayarak ihlal etmiştir. Uluslararası belgelerde Azınlık Haklarının korunmasına yönelik kabul elden koşul ve hükümlerin hiçbiri Yunanistan tarafından uygulanmamakta ve ihlal edilmektedir.

KAYNAKÇA

ALKAN, Haluk

2002 **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Yunanistan: Gerilimli Bir Dönüşümün Hikâyesi**, "Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar", Der. Birgül D. COŞKUN, Ankara: Asam Yayınları.

ANDERSON, Benedict

1993 **Hayali Cemaatler**, İstanbul: Metis Yayın.

AUGUSTINOS Gerasimos

1997 **Küçük Asya Rumları**, Ankara: Ayraç Yayınları.

BOZKURT, Gülnihal

1989 **Alman-İngiliz Belgelerinin Ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

BROWN, Carl

2000 **İmparatorluk Mirası: Balkanlarda ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, İstanbul: İletişim Yayınları.

CEVDET, Ahmet

1974 **Cevdet Paşa Tarihi**, İstanbul: Üçdal Neşriyat (1. 6. 11. 12. Ciltler).

CİN, Turgay

2003 **Yunanistan'ın Batı Trakya Bölgesi'ndeki Azınlık Türk mü Müslüman mı? Avrasya Dosyası**, Cilt:9 Sayı:3.

2003 **Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığın Din ve Vicdan Özgürlüğü**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

CLOGG, Richard

1997 **Modern Yunanistan Tarihi**, çev. D. Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları.

DAVISON, H., Roderic,

2004 **Kısa Türkiye Tarihi**, İstanbul: Ebabil Yayıncılık.

DEMETRIOU, Olga

2006 **Streets Not Named: Discursive Dead Ends and the Politics of Orientation in Intercommunal Spatial Relations in Northern Greece**, Oxford University, Cultural Antropology, Oxford Press.

DEMİRTAŞ, Coşkun Birgül

2002 **Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar**, Ankara, ASAM Yayınları.

ERCAN, Yavuz

2001 **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, Ankara: Turhan Kitabevi.

2002 **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları**, Ankara: M.E.B Yayınları.

ERYILMAZ, Bilal

1990 **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, İstanbul: Risale Yayınları.

1992 **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

FURET, François

1989 **Fransız Devrimi’ni Yorumlamak**, çev. Ahmet Kuyaş, İstanbul: Alan Yayıncılık.

GELLNER, Ernest

1992 **Uluslar ve Ulusçuluk**, İstanbul: İnsan Yayınları.

GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜTLER BAŞKANLIĞI

1985 **Türk-Yunan İlişkileri Ve Megalo İdea**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

GİRGİN, Kemal

1992 **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz: Teşkilat e Protokol**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

GOFMANN, Daniel

2004 **Osmanlı Dünyası ve Avrupa**, İstanbul: Kitap Yayınevi.

HATİPOĞLU, Murat

1988 **Yunanistan’daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkileri**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

1999 **Yunanistan’da Etnik Gruplar ve Azınlıklar**, Ankara: SAEMK.

2001 **Balkan Diplomasisi**, (Der, Ömer E. L., ve Birgül D. C.), “Yunanistan’ın Dış Politikası Ve Balkanlar (1990–2000)”, Ankara: Asam Yayınları, Balkan Araştırmaları Dizisi 3.

HERACLIDES, Alexis

2002 **Yunanistan ve Doğudan Gelen Tehlike Türkiye: Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları**, İstanbul: İletişim Yayınları.

HOBBSAWM, Eric

1992 **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, Cambridge University Press.

İNALCIK, Halil

2005 **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

JEAN LECA, Jean

1996 **Uluslar Ve Milliyetçilikler**, çev. Siren İdemen, İstanbul: Metis Yayınları.

JOSEPH, Hammer-Purgstall

1336 **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası.

KENANOĞLU, Macit

2004 **Osmanlı Millet Sistemi**, İstanbul: Klasik Yayınları.

KÜÇÜK, Cevdet

- **Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim Tebaya Gösterilen Tolerans Ve Bu Konuda Artin Paşa'nın Sultan Hamid'e Sunduğu İki Layiha, Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat, *Tanzimattan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt.**

LEWIS, Bernard

2004 **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MANDACI Nazif ve ERDOĞAN Birsen

2001 **Balkanlarda Azınlık Sorunu; Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış**, Ankara Üniversitesi Basımevi.

MCCARTHY, Justin

1998 **Müslümanlar ve Azınlıklar: Osmanlı Anadolu'sunda Nüfus ve İmparatorluk**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

MİLAS, Herkül

2006 **Yunan Ulusunun Doğuşu**, İstanbul: İletişim Yayınları.

2004 **Geçmişten Bugüne Yunanlılar**, İstanbul: İletişim Yayınları.

ORAN, Baskın

1986 **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

1996 **Küreselleşme Ve Azınlıklar**, Ankara: İmaj Yayıncılık.

ORTAYLI, İlber

1995 "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.

2005 **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZKAN, Ayşe

2003 **Yunanistan Türkleri, Batı Trakya'da Uygulanan Azınlık Hukuku**, der. Erhan Türbedar, "Balkan Türkleri Balkanlarda Türk Varlığı", Ankara: Asam Yayınları, Balkan Araştırmaları Dizisi.

ÖZKIRIMLI, Umut

1999 **Milliyetçilik Kuramları**, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

POULTON, Hugh

1993 **Balkanlar, Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler**, çev. Yavuz Alagon, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

SANDER, Oral

2000 **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara: İmge Kitabevi.

SHAW, J.Stanford

1976 **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, çev. Mehmet Harmancı, 1. Cilt, İstanbul: e yayınları.

TİMUR, Taner

1998 **Osmanlı Kimliği**, Ankara: İmge Kitabevi.

AKYILMAZ, Gül, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü** www.eraren.org/, erişim: 18.03.2008.

Batı Trakya'da Azınlık Haklarının İhlali, www.batitrakya.rumiforum.eu, erişim: 15.02.2008.

ÇAVUŞOĞLU, Halim, **Hukuka Aykırı Hukuk Yoluyla Etnik Tahripler: Yunanistan**, www.balkanlar.net, erişim: 26.02.2008.

ÇELİK, Bilgin, **Balkanlarda Arnavut Sorunu**, www.kisi.edu.tr/bilgin.celik/, erişim: 28.02.2008.

KONAN, Belkıs www.auf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arşiv/auhf-2008-57-01-konan.pdf, erişim: 16.03.2008.

KÜLEBİ, Ali, **AB'nin Gözdesi Yunanistan ve İnsan Hakları Karnesi**,
www.turkatak.gen.tr, erişim: 26.02.2008.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet www.yordam.manas.kg/ekitap/pdf manas dergi/
erişim: 23.02.2008.

ŞENNUR, Şenel, **Osmanlı Azınlıkları ve Yabancı Tüccarlar: Çatışan Zihniyetler
ile Çelişkili Uygulamalarda Ticarî Fayda**,

<http://www.2023.gen.tr/agustos2006/6.htm>, erişim: 20.08.2006.

YÖRÜK, Doğan, www.sosyalbil-selcuk.edu.tr/sosmak/makaleler/, erişim:
23.01.2008.

<http://www.turkishgreek.org/azinliks.htm>.

www.diplomatikgozlem.com.